

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Zbyněk Gřešek

VLIV ZMĚNY POMĚRŮ NA TRVÁNÍ ZÁVAZKU

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Jan Dvořák, CSc.

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 20.4.2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem v ní vyznačil všechny prameny, z nichž jsem čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 20.4.2009

Zbyněk Gřešek

Poděkování

Děkuji vedoucímu diplomové práce panu Prof. JUDr. Janu Dvořákovi, CSc. za jeho cenné připomínky a čas, který věnoval mé práci.

V Praze dne 20.4.2009

Zbyněk Gřešek

Obsah:

1. Úvod	6
2. Základní zásady	8
2.1. Zásada <i>Pacta sunt servanda</i>	8
2.2. Zásada rovnosti účastníků	9
2.3. Zásada autonomie vůle účastníků právních vztahů	10
2.4. Zásada <i>Vigilantibus iura</i>	12
3. Vliv změny poměrů na trvání závazku, hl. teoretické koncepce a východiska	13
3.1. Zásada <i>Rebus sic stantibus</i>	13
3.2. Teorie <i>l'imprévision</i>	16
3.3. Teorie <i>frustration</i>	18
3.4. Vyšší moc	21
3.5. Nemožnost plnění	24
4. Historický vývoj vlivu změny poměrů na trvání závazku v čs. právu	28
4.1. Vývoj od vzniku Československa do roku 1948	28
4.2. Vliv změny poměrů ve světle judikatury Nejvyššího soudu ČSR	31
4.3. Vliv změny poměrů na trvání závazku z hlediska československého socialistického práva	35
4.3.1. Zákoník mezinárodního obchodu	40
4.3.2. Všeobecné podmínky pro dodávky zboží	42
5. Současná úprava soukromého práva	45
5.1. Občanský zákoník	45
5.1.1. Smlouva o smlouvě budoucí	45
5.1.2. Úprava věcných břemen	46
5.1.3. Smlouva o úschově	47
5.2. Obchodní zákoník	47
5.2.1. Smlouva o smlouvě budoucí	47
5.2.2. Zmaření účelu smlouvy	48
5.2.3. Smlouva o uložení věci	50
5.3. Zákon o rodině	51
5.4. Zákoník práce	52

5.5. Změna poměrů a nemožnost plnění	52
6. Návrh nové právní úpravy	56
6.1. K problematice vlivu změny poměrů	57
6.1.1. Smlouva o smlouvě budoucí	59
6.1.2. Smlouva o dílo	60
6.1.3. Darování	61
6.1.4. Výpověď	62
6.1.5. Smlouva o úschově	62
6.1.6. Zmaření účelu smlouvy a následná nemožnost plnění	63
6.2. Věcná práva	63
6.2.1. Úprava věcných břemen	63
6.2.2. Odklad zrušení spoluvlastnictví	63
6.3. Rodinné právo	64
7. Změna poměrů v mezinárodním a evropském měřítku; unifikační práce	65
7.1. Vídeňská úmluva o smluvním právu	65
7.2. Zásady mezinárodních obchodních smluv UNIDROIT	67
7.3. Principy evropského smluvního práva	70
7.4. Návrh Evropského zákoníku smluvního práva	72
7.5. Návrh Společného referenčního rámce	73
8. Shrnutí.....	76
9. Závěr	79
10. Prameny	81
11. Summary	84
12. Klíčová slova	86

1. Úvod

Pro vypracování své diplomové práce si autor vybral téma vlivu změny poměrů na trvání závazku v soukromém právu. Jedná se po právně teoretické stránce o problematiku bezesporu zajímavou. Neméně významnou je však rovněž pro praxi a všední život, neboť každý z nás ať už více či méně vstupujeme do právních vztahů, uzavíráme smlouvy a zavazujeme se k určitým plněním z nich vyplývajících. Jedna ze zásadních myšlenek ovládajících soukromé právo je důsledné zachovávání všeobecné závaznosti smluv. Lze se však setkat se situacemi a mimořádnostmi, kdy teze, že smlouvy mají být dodržovány (*pacta sunt servanda*) se dostává do kolize se spravedlivými požadavky práva. Při takovýchto okolnostech hledá většinou právní věda východiska a teoretická zdůvodnění jak je možno se od striktního dodržování zásady *pacta sunt servanda* odchýlit, event. zda a jakým způsobem připustit vliv změny poměrů na závazkový právní vztah.

Zevrubně se danou problematikou zabýval již ve své autorské práci prof. Kanda.¹ V naší práci z této monografie vycházíme a ve zbytku na ni odkazujeme. Je však třeba mít na zřeteli dobu jejího vzniku, a to nejen s ohledem na nemalou časovou prodlevu od vydání do současnosti. Za těchto více než 40 let došlo v právním řádu k četným a významným úpravám. Nelze nezmínit ani politicko společenský rozměr. Naše práce si klade za cíl podat za prvé stručnou genezi nahlížení na dodržování obecné závaznosti smluv, resp. na možnosti a řešení vlivu změn okolností majících za následek změnu závazku. Za další, výklad o současném právním stavu v České republice v komparaci s některými zahraničními právními úpravami. A v neposlední řadě je naším záměrem nastínit možnosti směřování právní úpravy *de lege ferenda*. Zejména s ohledem na tento třetí bod se dnes jeví velice vhodné se problematikou vlivu změny poměrů na trvání závazku znovu zabývat, a to zejména v konturách relativně již dosti pokročilé fáze prací na novém kodexu soukromého práva.² V naší práci se chceme rovněž věnovat harmonizačním trendům v oblasti soukromého práva nejen na evropském kontinentu a zmínit alespoň ty nejzásadnější počiny a význam pramenů z nich pro Českou republiku a úpravu českého soukromého práva.

---

¹ Kanda, A. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*. Praha : Academia, nakladatelství ČSAV, 1966, 212 s.

² Ke dni 10. 4. 2009 je materiál návrhu nového občanského zákoníku předložen k projednání pracovním komisím Legislativní rady vlády a následně k projednání na schůzi vlády.

Jsme si vědomi toho, že nelze pojmout veškerou materii týkající se daného tématu. Ostatně to není ani cílem naší práce. Autor se v tomto směru zaměřuje na podstatu vlivu změny poměrů dopadající na závazkové právní vztahy vzniklé zejména smlouvou. Jiné způsoby vzniku závazků, především tzv. závazky deliktní ponecháme stranou, pokud nebudeme považovat za nutné učinit zmínku i o těchto. Obdobné platí pro vliv změny poměrů v jiných odvětvích práva.

Systematika této práce spočívá v úvodním stručném seznámení s problematikou. Následně bude rozebrána zásada *pacta sunt servanda* a jiné s ní související zásady významné pro soukromé právo. Ve třetí kapitole naopak představíme stěžejní tezi v otázce přípustnosti změny poměrů v intencích trvání závazku, zásadu *rebus sic stantibus*. Rovněž učiníme zmínku i o dalších právních myšlenkách tohoto charakteru a právním zakotvení ve státech jejich vzniku, event. jimi ovlivněných.

V dalších částech bychom přiblížili vývoj československého práva a soudní praxe jednak v období první poloviny 20. století a následně též dobu socialistické právní vědy až k části týkající se současné právní úpravy. Šestou kapitolu věnujeme návrhu nového občanského zákoníku a jeho celkového dopadu na oblast soukromého práva. O harmonizačních tendencích pojednáme v kapitole sedmé. Závěrečnou kapitolu věnujeme shrnutí předmětné problematiky s naznačením možných východisek *de lege ferenda*.

2. Základní zásady a právní principy soukromého práva

2.1. Zásada pacta sunt servanda

Tato zásada je mnohými autory považována jako nejvyšší, resp. nejobecnější zásadu právní.³

Vyplývá z ní obecná závaznost smluv, tedy jednak, aby již uzavřené smlouvy byly řádně plněny a na druhou stranu též v sobě obsahuje odpovědnost toho, kdo smlouvu porušil.

Zásada všeobecné závaznosti smluv, jak je rovněž překládána, se objevuje v právním povědomí relativně pozdě. Za stěžejní důvod bývá považována inspirace moderních občanskoprávních kodifikací římským právem jakožto dodnes významným pramenem soukromého práva, zejména závazkových vztahů. Právě proto, že klasické římské právo princip všeobecné závaznosti smluv neznalo, dochází k jeho prosazování až se vznikem tzv. středověkých římskoprávních škol, které ve svých teoretických myšlenkách vycházely z představ křesťanské morálky zakotvených v právu kanonickém.⁴

V kanonickém právu totiž zvítězila myšlenka, že jakýkoliv závazek je nutno z morálního hlediska dodržet. Nemalou úlohu rovněž sehrála právě církevní justice v této věci. Nejrůznější smlouvy mohly být totiž potvrzovány tzv. přísahami. To mělo za důsledek to, že příslušnými soudy se stávaly nikoliv soudy světské, ale církevní.⁵

Posledním krokem k prosazení obecné závaznosti smluv bylo převládnutí mínění, že právní hledisko má být souladné s morálním. Tedy, právní vynutitelnost každého závazku.⁶

Jak již bylo v úvodu naznačeno, zásada *pacta sunt servanda* nabyla zásadního postavení v souvislosti s liberalistickými teoriemi konce 17., resp. 18. století. A jejím následným promítnutím do stěžejních soukromoprávních kodifikací 19. století. Stručný

---

³ Knappová, M., Švestka, J. a kolektiv *Občanské právo hmotné I.* 4. vydání, Praha : ASPI Publishing, 2005, s. 52

⁴ Dvořák, J. *Pacta sunt servanda?* In: Dvořák, J., Kindl, M. *Pacta Martě Knappové k 80. narozeninám.* Praha : ASPI, a. s., 2005, s. 45.; též Urfus, V. *Historické základy novodobého práva soukromého,* 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 1994, s. 41.

⁵ Hendrych, D. a kol. *Právní slovník.* 2. rozšířené vydání. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 601, heslo „pacta sunt servanda“.

⁶ Tamtéž, s. 601 a násl.

exkurz do jednotlivých „velkých kodifikací“ provedeme v souvislosti s výkladem teorií, zabývajícími se vlivem změněných poměrů, v následujících kapitolách.

Je jistě namístě připomenout, že zásada *pacta sunt servanda* je hojně využívána také judikaturou, zejména v odůvodněných nálezech, resp. rozsudků a usnesení Ústavním soudem ČR⁷, resp. Nejvyšším soudem ČR.

Ač se tato práce soustředí převážně na oblast práva soukromého, zmíníme již na tomto místě i důležitost zásady všeobecné závaznosti smluv v oblasti práva mezinárodního (srov. další výklad).⁸ Pro úplnost zde ocitujme část z odůvodnění rozsudku Nejvyššího správního soudu ČR: „Zásada „*pacta sunt servanda*“ je obecným právním principem a vztahuje se i na veřejnoprávní smlouvy. I tyto smlouvy se musí dodržovat. Nelze-li z účelu, smyslu a obsahu smlouvy, právní úpravy, podle které byla uzavírána, a okolností jejího uzavření dovozovat něco jiného, pak je třeba vykládat i veřejnoprávní smlouvy podle zásad práva soukromého.“⁹

Rovněž z judikatury Nejvyššího správního soudu ČR může deklarovat význam zásady *pacta sunt servanda* pro mezinárodní právo.

„ (...) je třeba uvést, že zásada *pacta sunt servanda* je stěžejní zásadou mezinárodního práva, v souladu s níž stát musí dodržovat své závazky vyplývající z mezinárodních smluv, kterých je stranou (...)“.¹⁰

Na tomto místě se v krátkosti zmíníme o zásadách, které jsou v oblasti soukromého práva (a závazkového zejména) úzce spojeny se zásadou *pacta sunt servanda*.

2.2. Zásada rovnosti účastníků

Právní věda považuje tuto zásadu jako základní v oblasti soukromého práva.¹¹ Vyjádřená je v § 2 odst. 2 platného občanského zákoníku¹². Podstata této zásady spočívá v různých aspektech. Nejdůležitějším z nich je rovné hmotněprávní postavení subjektů občanskoprávních vztahů spočívající v tom, že žádný ze subjektů

⁷ Srovnej nálezh ÚS ze dne 7. října 1996, sp. zn. IV.ÚS 201/96.

⁸ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 15/1988 Sb., o Vídeňské úmluvě o smluvním právu ze dne 4. září 1987; srov. dále výklad v kapitole 7.1.

⁹ Rozsudek NSS ze dne 22. května 2008, sp. zn.: 2 Afs 49/2007 – 96.

¹⁰ Rozsudek NSS ze dne 31. července 2006, sp. zn.: A 2/2003 – 73., obdobně též srov. rozsudky NSS sp. zn.: 9 Afs 130/2007 – 44, 9 Afs 129/2007 – 42, 9 Afs 128/2007 – 49.

¹¹ Knappová a kol. 2005, c. d., s. 51.

¹² „V občanskoprávních vztazích mají účastníci rovné postavení.“

občanskoprávních vztahů není vůči druhému po právní stránce ani nadřizen, ani podřizen (žádný tudíž nedisponuje vůči druhému donucovací mocí). V tom tkví mimo jiné i rozdíl mezi právem soukromým a právem veřejným.¹³ Výše uvedené vyjadřuje i náleze Ústavního soudu ČR ze dne 28.2.2006 (sp. zn. Pl 20/05).

Pouze pro úplnost doplňujeme, že zásada rovnosti účastníků soukromoprávních vztahů má svůj významný dopad i na poli práva procesního. O rovném procesněprávním postavení hovoří v českém právu § 18 odst. 1, věta první OSŘ¹⁴, která říká, že „*Účastníci mají v občanském soudním řízení rovné postavení*“.

V intencích zásady rovnosti účastníků se zaměříme v této části na další stěžejní zásadu soukromého práva, zásadu autonomie vůle účastníků právních vztahů. Zásada rovného hmotněprávního postavení subjektů občanskoprávních vztahů otevírá v těchto vztazích prostor pro uplatnění autonomie vůle těchto subjektů.¹⁵

2.3. Zásada autonomie vůle účastníků právních vztahů

Autonomie vůle subjektů spočívá v tom, že každý subjekt si v rámci občanskoprávních vztahů může zvolit svobodně variantu a způsob chování tak, aby pro daný subjekt byla co nejvýhodnější a odpovídala jeho individuálním zájmům a potřebám.

Jako projev této zásady můžeme chápat dispozitivnost většiny norem soukromého práva. Svoboda vůle se projevuje v možnosti dobrovolného vstoupení do soukromoprávních vztahů a z toho vyplývající svobodné úpravě práv a povinností z těchto vztahů vyplývajících. Jako samozřejmé se jeví mantinely nastavené normami kogentními.

V souladu s autonomií vůle účastníku právních vztahů je rovněž neexistence kontraktační povinnosti (tzv. smluvního přímusu). Jakmile je však pro jednu smlouvu uzavřena a vytyčen obsah práv a povinností, stává se pro subjekty smlouva platnou a závaznou. Tato skutečnost je v právu všeobecně přijímána a respektována. Náš občanský zákoník pamatuje na tuto zásadu ve svém § 493.¹⁶ Potvrzení této skutečnosti

---

¹³ Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I.* §1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2008, s. 47.

¹⁴ Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵ Švestka a kol. 2008, c. d., s. 42.

¹⁶ „Závazkový právní vztah nelze měnit bez souhlasu jeho stran, pokud tento zákon nestanoví jinak.“

přináší i judikatura Nejvyššího soudu ČR, která uvádí, že v § 493 obč. zák. je formulována jedna z tradičních zásad občanskoprávních vztahů, že smlouvy je třeba dodržovat (*pacta sunt servata*).¹⁷

Na tomto místě můžeme dále citovat z judikatury českých soudů. Nejvyšší soud ČR ve svém rozsudku ze dne 28. února 2005 (sp. zn. 28 Cdo 55/2004) rovněž „považuje za vhodné připomenout, že podle současné platné právní úpravy má přednost respektování důsledků plynoucích ze zásad smluvní autonomie účastníků. Ta se projevuje mj. v tom, že jim není zakázáno, aby uzavřely podle svého rozhodnutí a sebeurčení určitou smlouvu (ať pojmenovanou, či nepojmenovanou) s tím důsledkem, že tuto smlouvu mají povinnost plnit, a to i když by se plnění pro některou z nich stalo nevýhodným (...) Jde o důsledek plynoucí ze zásady „*pacta sunt servanda*“, která je jednou z předních zásad plynoucí i z článku 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod.“

K definičním znakům právního státu patří princip právní jistoty a ochrany důvěry účastníků právních vztahů v právo. Součástí právní jistoty a ochrany důvěry účastníků právních vztahů v právo je rovněž respektování zásady „*pacta sunt servanda*“.¹⁸

Závěrem k soukromoprávní zásadě o smluvní volnosti ocitujme opět z judikatury NS: „...poukázal na zásadu smluvní volnosti, kterou lze prolomit jen na základě výslovné zákonné úpravy či smluvního ujednání. Tyto výjimky z pravidla nelze rozšiřovat ani na základě analogie ani „přírozenoprávní cestou“ (...)“¹⁹

Měnit existující závazkový vztah je především věcí jeho účastníků a pravidlem jsou právě změny na základě dohody.

Pro dokreslení situace si na tomto místě uveďme ještě jedno rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR²⁰, které z hlediska naší práce má význam z vícero úhlů pohledu. Předně poukazuje na zásadu *pacta sunt servanda* jako vůdčí hodnotu soukromého práva, což je právní jistota subjektů práva. Tedy opět zdůrazňuje její význam pro právo jako takové, soukromé zvlášť. Ne nepodstatným prvkem tohoto rozhodnutí je ovšem také nazírání na zásadu obecné závaznosti smluv, potažmo autonomie vůle účastníků ve světle další prastaré římskoprávní zásady – „*vigilantibus iura*“ – překládanou jako bdělým patří práva.²¹

¹⁷ Rozsudek NS ze dne 23. srpna 2007, sp. zn. 28 Cdo 2660/2007.

¹⁸ Rozsudek NS ze dne 18. dubna 2006, sp. zn.: 21 Cdo 826/2005.

¹⁹ Rozsudek NS ze dne 27. srpna 2004, sp. zn.: 26 Cdo 2381/2003.

²⁰ Rozsudek NS ze dne 23. ledna 2007, sp. zn.: 28 Cdo 937/2006.

²¹ Např. srovnej nálezy ÚS z 2. října 2008, sp. zn.: III. ÚS 2111/07.

2.4. Zásada vigilantibus iura

Ta vyjadřuje možnost pro účastníky, aby své vzájemné soukromoprávní vztahy upravili tak, jak se pro ně jeví nejvýhodnějším a v souladu s jejich zamýšlenými zájmy. Rovněž však v sobě implikuje jakousi výzvu či varování, že pokud tak subjekty neučiní mohou se jejich zájmy stát, v případném sporu, těžko vymahatelnými. K tomuto existuje bohatá judikatura českých soudů argumentující často právě odkazem na zásadu *vigilantibus iura*. (Srov. dále)

Poznamenejme zde, že takovéto „nucení“ subjektů k obezřetnému stanovování podmínek vzájemných vztahů je plně konformní s dispozitivností, na které je soukromé právo v zásadě postaveno. Subjekty takovýchto vztahů by ve svém vlastním zájmu měli přistupovat k uzavírání závazkových vztahů tak, aby předešli případným sporům a rizikům z toho vyplývajících, neboť *„je totiž na účastníku – navrhovateli smlouvy – zda a nakolik přilehavě zformuluje obligatorně písemný návrh smlouvy (...), aby odpovídal kauze – tedy hospodářskému důvodu, který on (...) sleduje. Jde o aplikaci klasické zásady kladoucí důraz na pečlivost účastníků při uzavírání smlouvy včetně jejího obsahu vyjádřený sentencí „vigilantibus iura“.*²²

Nejvyšší soud v rozsudku uvedeném v poznámce č. 20 řešil záležitosti týkající se nájemní smlouvy a ze závěru rozhodnutí můžeme uvést následující: *„...Dovolací soud tu nemá důvod vlastním mimořádným zásahem učinit smluvní text neplatným, přičemž podpůrně je žádoucí poukázat nejen na obecnou právní zásadu vigilantibus iura (práva svědčí bdělým), ale i na zásadu pacta sunt servanda (smlouvy mají být dodržovány), ...“.* Obdobně též srov. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze 30. července 2002, sp. zn. 28 Cdo 848/2002.²³

---

²² Rozsudek NS ze dne 21. prosince 2004, sp. zn.: 28 Cdo 2725/2004.

²³ „ (...), že pro posouzení možnosti použití § 3 odst. 1 obč. zák. nemůže zůstat stranou otázka, zda a nakolik ten který z účastníků právního vztahu, který se dovolává rozporu s dobrými mravy podle citovaného ustanovení, vyvinul dostatečnou míru pečlivosti a předvídatosti při uzavírání konkrétního právního vztahu, a to zejména s přihlédnutím k důsledkům plynoucím z ustanovení pozitivního práva a z variant, které úprava (k níž přistoupil) mu může v budoucnu přinést. Věc souvisí s důsledky aplikace zásady „vigilantibus iura“, neboli zásadou, podle níž je každý odpovědný za náležitou míru předvídatosti a opatrnosti při uzavírání závazku, do něhož vstupuje.“

3. Vliv změny poměrů na trvání závazku, hlavní teoretické koncepce a východiska

Problematika vlivu změny poměrů na trvání závazku je aktuální dodnes. Jde o problém stálosti či nestálosti konkrétních právních vztahů, jde tedy o téma velice praktické. Všední život přináší různé situace, ve kterých může docházet až k tomu, že určité povinnosti vyplývající ze závazkového stavu se stanou nemožnými či objektivně nesplnitelnými. Není náhodou, že právní věda se touto otázkou zabývá již od dob Starého Řecka a Říma, jak o tom svědčí např. mnohé články v justiniánských Digestech. (viz. dále)

Zajímavou tendencí, na kterou upozorňuje ve svém díle A. Kanda²⁴ je, že otázka změny poměrů vyvěrá často na povrch po určitých krizových situacích. Válečných či hospodářských událostech. Dokládá to zvýšeným zájmem např. po obou světových válkách a po nich následných hospodářských krizích, (týkajících se hlavně Německa), či celosvětová hospodářská krize v 30. letech 20. století. Důvod je nasnadě, právní vědci se snažili nacházet východiska z tíživých situací, kdy krachovaly měny, finanční či společenské systémy, což se samozřejmě nutně projevovalo i v závazkových vztazích.

3.1. Zásada *rebus sic stantibus*

Zásadní význam v dané problematice má teorie *clausula rebus sic stantibus*. Tato výsadní pozice vychází zejména z toho, že se jedná v podstatě o historicky nejstarší teorii k řešení této otázky a za druhý důvod můžeme považovat její relativní stálost (ač s různými dílčími obměnami).

S touto zásadou se můžeme poprvé setkat již u starých řeckých historiků Polybia, Senecy, či Cicerona. Jejich myšlenky s různými nuancemi shrnují v zásadě totéž, tedy že poměry jak v době uzavření smlouvy tak v době plnění musejí být stejné.

V římském právu můžeme říci, že se zásada toho, co se později začalo označovat jako *clausula rebus sic stantibus* obecně nepřipouštěla a nenašla tedy ani obecného vyjádření. Existovaly totiž jen dílčí ustanovení v Digestech, víceméně kauzisticky vyjádřené²⁵.

---

²⁴ Kanda 1966, c. d.

²⁵ Tamtéž, s. 5.

Větší otevřenosti k obecnějším úpravám otázky změny poměrů se dostává právní vědě v souvislosti s rozvojem obchodu, obchodních a objevných plaveb.

Vlastní termín *rebus sic stantibus* poprvé použil Andreas Tiraquellus.²⁶

Zhruba v 17. a 18. století se však již začínají ozývat hlasy těch, kteří se počínají stavět proti uplatňování klauzule *rebus sic stantibus* (ať více či méně striktně) a prosazování zájmu na přísném dodržování závazků bez ohledu na změnu poměrů, vzniklých po jejich uzavření. Tyto názory zastávali převážně zástupci přirozenoprávní školy. Mezi nejvýznamnější kritiky patřili ve svých dílech Hugo Grotius²⁷ a Samuel von Pufendorf.²⁸ Neznamená to však, že by role této teorie ztrácela na významu, toto postupné opouštění učení o *clausule rebus sic stantibus* přichází až ke konci 18. a začátku 19. století. Tuto skutečnost je velmi zřejmá z toho, že se v obecné rovině nedostalo této zásadě zakotvení v žádném z evropských civilních zákoníků té doby. Jedinou výjimku tvořil pruský Allgemeines Landrecht z roku 1794, ve kterém autor S. Cocceji poprvé a na dlouhou dobu naposledy rozpracoval problematiku klauzule *rebus sic stantibus* jako samostatnou otázku se snahou nalézt určité hranice jejího užívání.

Záhy však přišla 1. světová válka a zájem právní vědy se začíná obracet zpět k učení o klauzuli *rebus sic stantibus*. Zajímavé je pozorovat situaci hlavně v Německu, které bylo ve válce na straně poražených a dostalo se do tíživé hospodářské situace. Řada autorů, mezi nimi můžeme uvést např. Krückmanna se obraceli k učení o klauzuli *rebus sic stantibus*. Sám Krückmann ve své práci dokonce uvádí – „v občanském právu je dnes sotva něco důležitějšího než otázka klauzule *rebus sic stantibus*“.²⁹ Jak však již bylo uvedeno, zakotvení klauzule *rebus sic stantibus* v obecné rovině v hlavních kodifikacích té doby provedeno nebylo. A tato skutečnost nezůstala bez povšimnutí ani v Německu. Není bez zajímavosti sledovat jak se s těmito tíživými okolnostmi vypořádávala německá právní věda a také justiční praxe. Říšský soud totiž nadále trval na teoretickém odmítání klauzule ovšem v praxi ji v mnoha případech připouští. Je to dobře patrné z jeho rozhodovací činnosti. Demonstrovat jeho odmítavé stanovisko ke klauzuli *rebus sic stantibus* můžeme na rozhodnutí z roku 1920 v němž se uvádí: „BGB

---

²⁶ Ghestin, J. a kol. *Traité de droit civil: les effets du contract*. Paris : Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1994.; též Kanda 1966, c. d., s. 15.

²⁷ Grotius, H., *De iure belli ac paci*, 1625

²⁸ Pufendorf, S., *De iure naturae et gentium*, 1672

²⁹ Krückmann, P., *Clausula rebus sic stantibus, Kriegsklausel, Streikklausel*. 116. AcP (Archiv für die zivilistische Praxis), 1918

*zakotvuje zásadu obsahující odmítnutí nazírání na smlouvu či termínovaný obchod tak jako by byly uzavřeny s klauzulí rebus sic stantibus“.*³⁰

Dalším potvrzením odmítavého náhledu Říšského soudu na věc je judikát z roku 1905, cit.: „ ... *Nepanuje o tom žádný spor, že takzvaná klauzula rebus sic stantibus se všeobecně neuplatnila ani v Code Civil ani v BGB, ...*“.³¹

Do jisté míry opačný postoj uplatňuje Říšský soud hlavně v období 1.světové války, kdy se snaží překlenout kolize existujících závazků a válečnou situaci změněnými poměry. Pokouší se nalézt nějaké jiné řešení či zdůvodnění nastalé situace, poněvadž stále trvá na svém rigidním stanovisku o odmítání uplatňování klauzule *rebus sic stantibus*.

Taková byla i praxe německého Říšského soudu i v dalších letech. Dle názoru A. Kandy je tato „*politika*“ *soudu motivována snahou řešit věc případ od případu a nejlépe neurčitým zdůvodněním.*³²

Německá právní věda spíše tíhla k teoretickému vysvětlení a nemálo jich bylo také opírajících se o klauzuli *rebus sic stantibus*. Opět můžeme vzpomenout již zmiňovaného E. Krückmanna, který byl jejím velkým zastáncem. Jeho práce ovšem již nebyla všeobecně akceptována, protože pod vlivem stávající soudní praxe Říšského soudu německá právní věda začala převádět problém vlivu změněných poměrů na problém nemožnosti plnění a zaváděla novou kategorii tzv. „*hospodářské nemožnosti plnění.*“

V Rakouském občanském zákoníku z roku 1811 (dále ABGB) se zásada klauzule *rebus sic stantibus* uplatňovala pouze v ustanovení týkající se smlouvy o smlouvě budoucí – „*pacti de contrahendo*“. Smlouva byla platná podle § 936 jen tehdy, pokud se poměry nezmění takovou měrou, že bude zmařen účel smlouvy anebo že ta či ona strana pozbývá u druhé důvěry. (viz. dále)

Podobně tak bylo ve Švýcarském obligačním zákoníku z r. 1884.

---

³⁰ „Das Bürgerliche Gesetzbuch hat einen Satz, dass jeder Vertrag oder doch das Termingeschäft als mit der clausula rebus sic stantibus abgeschlossen anzusehen sei, nicht aufgenommen.“

³¹ Es herrscht darüber kein Streit, dass die sogenannte clausula rebus sic stantibus im allgemeine weder nach dem Code civil noch nach dem Bürgerlichen Gesetzbuche Anspruch uf geltung hat ...“

³² Kanda 1966, c. d.,ss. 23 - 24.

V prvním občanském zákoníku vůbec, francouzském Code civil, bychom ustanovení pod vlivem zásady *rebus sic stantibus* hledali marně. Hlavním bodem Code civil se stal čl. 1134, jež zakotvuje vůči princip zákoníku – smlouva se pro strany stává zákonem.

Závěrem je třeba se zmínit o důležitosti pojmu „clausula“, který je právě stěžejní částí celé zásady *clausula rebus sic stantibus*, protože je to právě on, který vyjadřuje myšlenku, že určitý právní poměr je uzavřen pod mlčky sjednanou výhradou (tedy klauzulí), že poměry zůstanou stejné v určitých podstatných rysech jak v době vzniku tak v době plnění závazku.

3.2. Teorie „l'imprévision“

V této části se budeme zabývat teorií, která má svůj základ ve francouzské právní vědě a je vybudována na zcela odlišném přístupu k otázce změněných poměrů než jak k nim přistupovala právní věda německá (srovnej. výše)

Zásadní odlišení spočívá v jasném odmítnutí klauzuly *rebus sic stantibus*, o čemž bylo stručně pojednáno již v předešlém. Znovu na tomto místě zdůrazněme čl. 1134 Code civil, který doslovně říká, že legálně uzavřené smlouvy se pokládají za zákon, pro ty, jímž jsou určeny.³³

Tedy, že pro smluvní strany se smlouva stává zákonem, což mělo posilovat její trvalost a závaznost a odolávat případným změnám poměrů. Ve stejném duchu působila tato zásada i při aplikaci soudem. Dokazují to i rozhodnutí, ze kterých je patrné, že soudní praxe velmi odolávala vlivu změněných poměrů a trvala na závaznosti smluv. Učebnicovým příkladem je rozhodnutí Kasačního soudního dvora – *Canal de Craponne* – z roku 1876. Jednalo se o smlouvu uzavřenou v 16. století, jejímž obsahem byl závazek jedné strany zavlažovat ovocné sady vodou z přilehlého kanálu za sjednanou cenu. Ač postupem času přestala smluvená cena stačit dokonce na provoz kanálu, Kasační soudní dvůr v roce 1876 (tedy o zhruba 300 let později od uzavření smlouvy) odmítl zrušit či změnit ustanovení smlouvy.

Jak jsem již dříve poukázali, tak rovněž ve Francii se staly zlomem pro další vývoj názorů válečné události. V lednu roku 1918 byl vydán zákon, který reagoval na vliv 1. světové války na hospodářské poměry a uzavřené smlouvy – tzv. „Loi Faillot.“

---

³³ „Les conventions légalement formées tiennent lieu loi à ceux qui les ont faites“

Vztahoval se však pouze na ty smlouvy, které byly uzavřeny před vypuknutím 1. světové války. Vycházel z premisy, že po tomto datu jsou již všechny změny vynucené válečnou situací pro smluvní strany předvídatelné a tedy není možné se takovýchto změn dovolávat. Toto je také zásadní rozdíl „Loi Faillot“ a zákona z dubna roku 1949³⁴, vydaného k obdobnému „mírnění“ válečných důsledků, tentokrát po 2. světové válce. Ten připouštěl i smlouvy uzavřené po vypuknutí války.

Společným rysem obou zákonů byla omezená doba platnosti, resp. doba k podání žaloby.

Je třeba říci, že judikatura všech francouzských soudů nebyla jednotná a nejmarkantněji se rozdíl projevuje v rozhodování francouzského Nejvyššího správního soudu (Conseil d'Etat). Ten u tzv. administrativních smluv razil přístup daleko mírnější a dal tak vzniknout teorii nepředvídatelnosti (théorie de l'imprévision). Nepředstavuje žádné ucelenější teoretické rozpracování otázky vlivu změny poměrů, spíše je jakýmsi obecným pohledem. Sám název naznačuje, co je hlavním bodem celé teorie. Je to tedy nepředvídatelnost situací, či událostí, která brání smluvenému splnění závazku. Existuje zde tedy určitá podobnost s teorií „vyšší moci“, rozdíl spočívá právě v nemožnosti splnění. U vyšší moci je vyžadována nemožnost absolutní, kdežto teorie nepředvídatelnosti připouští i takové události, které způsobují byť jen podstatné ztížení. (srov. dále)

Za příklad se často dává rozhodnutí Conseil d'Etat z roku 1916 týkající se sporu města Bordeaux s jistou společností, na kterou město Bordeaux převedlo koncesi na dodávku veškerého plynu a elektrického proudu. Smlouva byla ujednána s dohodnutou cenou na období třiceti let. V tomto mezidobí však rapidně stoupla cena uhlí, nezbytného pro výrobu elektrického proudu a daná společnost žádala město Bordeaux o navýšení ceny vzhledem k takto změněným poměrům. Hospodárnost smlouvy se stala protikladnou k tomu, co strany zamýšlely během uzavření smlouvy, neboť se cena uhlí beze vší pochybnosti extrémně zvýšila.³⁵

Znovu zde dodejme, že tato teorie nenašla uplatnění ve francouzské občanskoprávní soudní praxi a také právní teorie ji hodnotila spíše negativně. Její

---

³⁴ Loi permettant la résiliation de certains barches et contrats.

³⁵ „Considérant que (...) l'économie du contract se trouve bouleversée Luand le prix du charbon dépasse certainement les limites extrêmes des majorations ayant pu être envisagées par les parties lors de la conclusion du contract“

zastánci hledali povětšinou určitá zákonná ustanovení, o která by mohli své přesvědčení opřít. Někteří z nich vycházeli z čl. 1134 Code civile a pojmu „bonne foi“ – dobrá víra obsaženého v ustanovení III. citovaného článku. Další pak zdůvodňovali své názory pomocí čl. 1150 Code civile, týkající ho se náhrady škody nebo čl. 1156, který se zabýval výkladem smluv.

3.3. Teorie „frustration“

Je to reprezentativní teorie, kterou se anglická právní věda snažila zdůvodnit vliv změny poměrů. Lze ji přeložit jako „zmaření smlouvy.“

Je nutno vzít v potaz, že Anglie (společně také např. se Spojenými státy) patří do jiného právního systému, než kontinentální část Evropy. To si je třeba uvědomit i zde, protože nejen jiný přístup k závaznosti soudních rozhodnutí, ale rovněž i jiný smysl určitých právních pojmů. Mezi nejvýznamnější patří samotná koncepce smluvního závazku. Dlužník se nezavazuje ke splnění závazku. Plnění pouze slibuje, což je považováno za záruku určitého výsledku („warranty“), současně však ručí svému věřiteli za nedodržení svého slibu. Zajímavá je rovněž konstrukce plnění, při případném nedodržení slibu dlužníkem. Věřitel nemá zpravidla právo na plnění samo („specific performance“), ale pouze na náhradu škody v penězích, za nesplnění slibu.³⁶

Z praktického hlediska tedy žádná smlouva nebyla nesplnitelná, protože zaplacení peněz bylo považováno za objektivně možné vždy. Uplatňování tohoto pojetí dokládá rozhodnutí *Paradine v. Jane* z roku 1647. Soud zde rozhodoval o žalobě podané nájemcem (Paradine) proti nájemníkovi (Jane) o zaplacení dlužné renty. To nájemník odmítal s tím, že po tři roky nemohl pozemek obhospodařovat z důvodu vojenského obsazení pozemku *kavaleristy prince Ruperta*. Soud judikoval v tom smyslu, že žádná událost, byť i takto násilného charakteru, nezbavuje nájemníka odpovědnosti za nedodržení závazek. Ledaže by výslovně ve smlouvě byla takováto podmínka sjednána, což se v tomto případě nestalo. Pokud pachtýři byla dána ta výhoda profitovat z pozemku, který měl v nájmu, pak musí stejně tak nést i případnou ztrátu, vzniklou situací související s užíváním pozemku.

Na druhou stranu bylo dovoleno, aby strany ve smlouvě zakotvily případnou nemožnost plnění a mohly tak nepříznivým důsledkům nemožnosti plnění zabránit.

---

³⁶ Kanda 1966, c. d., s. 48.

Průlomem do zásady o tzv. „absolutním závazku“ vysloveném v tomto rozhodnutí bylo rozhodnutí z roku 1863 *Taylor v. Caldwell*. Jde o případ nemožnosti plnění, kdy vyhořelá koncertní síň nemohla být využita k pořádání koncertů. Uplatnil se zde princip tzv. implied condition, tedy mlčky předpokládané podmínky. A právě proto, že tato „implied condition“ v tomto případě odpadla, byly obě strany osvobozeny od plnění.

Obdobně v rozhodnutí *Appleby v. Myers* (1867), kde došlo k vyhoření haly, kde se měly montovat stroje či *Anglo-Egyptian Navigation & Co. v. Rennie* z roku 1875, kdy měla jedna společnost montovat parní kotle do lodě, ovšem dříve než mohly být kotle do lodě namontovány, loď se potopila. Jde o případ zničení individuálně určené věci, která je pro splnění smlouvy podstatná. (srov. dále)

Uvádí se, že rozhodnutí *Taylor v. Caldwell* je vůdčím rozhodnutím či vůdčím precedentem („leading case“) anglického práva v učení o nemožnosti plnění.

Tento významný průlom byl ještě potvrzen tzv. korunovačními případy („Coronation cases“) ze začátku 20. století.

Jednalo se o slavnostní průvod u příležitosti korunovace anglického krále Eduarda VII., který se měl uskutečnit ve dnech 26. a 27. června roku 1902. Místa, kudy se měl slavnostní průvod ubírat byly pronajímány balkony a okna s výhledem či soukromé jachty pro přehlídku námořní flotily. Král však náhle před datem konání onemocněl a celá akce byla zrušena. Vznikla řada soudních sporů, mezi jinými uveďme rozhodnutí ve věci *Krell v. Henry*, kde žalobce pronajal žalovanému poschodí v domě, kde se měl ubírat korunovační průvod. Soud dospěl k závěru, že právě průvod je tou implicitní podmínkou, ač účel smlouvy v ní samotné explicitně vyjádřen nebyl, a smlouvy jako takovou zrušil.

Uveďme si na tomto místě ještě jeden zajímavý případ, spadající do tzv. coronation cases - *Herne Bay Steam Boat Co. v. Hutton*. V tomto případě byla uzavřena nájemní smlouva za účelem prohlídky *Royal Naval Review* a projížďky kolem flotily. Tento důvod byl přímo ve smlouvě uveden („for the purpose of viewing the Naval Rivier at Spithead and for a day's Druide round the Fleet“). Soud ovšem při projednávání věci došel k rozhodnutí, že smlouva se neruší a plnění je možné. Usoudil, že projížďka kolem flotily byla možná a nejedná se o nepřekonatelnou vadu plnění.

Na těchto dvou v zásadě skutkově podobných případech můžeme demonstrovat to, na jak nejistých základech spočívaly tyto zásady učení o „nemožnosti plnění“ v anglickém právu.

Není ani bez zajímavosti, že o obou případech rozhodoval soud ve stejném složení. Výše zmíněné rozhodnutí nezůstalo bez ohlasu v okruhu anglické právní vědy a až na pár zastánců se vyskytovali hlavně odpůrci tohoto rozhodnutí.

V souvislosti s korunovačními případy uveďme ještě jeden případ k dokreslení situace panující v Anglii na počátku 20. století v myšlení o vlivu změny poměrů na trvání závazku. Jedná se u kauzu *Chandler v. Webster* z roku 1904. Skutkově opět obdobný příklad, kdy nájemce pronajal vyhlídkové místo v domě pro účely sledování korunovačního průvodu. Nájemce pronajimateli zaplatil dopředu dvě třetiny smluvené částky, když však došlo k odřeknutí slavnosti, nájemce odmítl doplatit pronajimateli zbytek dohodnuté částky a naopak žádal po něm navrácení již zaplacené částky z důvodů zmaření účelu smlouvy. Soud dospěl k obdobnému závěru jako v případě *Krell v. Henry*, tedy že nedošlo k naplnění „implied condition“ a proto smlouvu zrušil. Ovšem co se týče smluvně stanovené ceny nejenže nepřiznal nájemci vrácení již zaplacených dvou třetin částky, ale ještě mu uložil doplatit zbylou jednu třetinu.

Jak jsme si ukázali na výše zmíněném případě, docházelo často až k absurdním rozhodnutím. I přes silící kritiku toto řešení, které spočívalo na zásadě, co již bylo mezi stranami plněno se nevrací, přežívalo v Anglii až do roku 1943. Tehdy byl vydán zákon – *Law reform Act*, který měl změnit tuto neuspokojivou praxi a vyjadřoval změnu v nahlížení na zásadu, že co bylo mezi stranami již splněno se nevrací („the loss lies where it falls principle“). Zákon dává možnost soudům, aby uvážily, zda a případně též v jaké části budou strany vracet to, co již mezi sebou plnily. Tento zákon vychází rovněž z rozhodnutí *Fibrosa Spolka Akcyjna v. Fairbairn Lawson Combe Barbour Ltd.* Fibrosa byla polská společnost, která se dohodla s anglickou spol. Fairbain na nákupu strojního zařízení za částku 4800 liber. Poté co Fibrosa zaplatila £1000 za něž zatím žádné stroje neobdržela bylo Polsko v září 1939 napadeno Německem, se kterým vzápětí vstoupila do války také Velká Británie. Fibrosa se pokoušela o vrácení těchto £1000 s poukazem na to, že vypuknuvší válka zmařila smlouvu. Poté, co společnost Fairbain odmítala jak takovouto argumentaci tak zaplatit společnosti Fibrosa oněch tisíc liber zpět, podala Fibrosa žalobu. Soud první instance žalobu zamítl s odvoláním na již

výše zmíněnou přetrvávající zásadu „the loss where it falls“, resp. na judikát *Chander v. Webster*. Ovšem věc se dostala až před Sněmovnu Lordů, která podrobila rozhodnutí i celou teorii kritice a rozhodla ve prospěch polské společnosti. Jedním z největších kritiků se stal vikomt Simon, který provedl i teoretické zdůvodnění. Vycházelo z myšlenky, která byla poté i promítnuta do *Law reform Act* z roku 1943, o nedostatečném protiplnění, či protihodnoty, tzv. „failure of consideration“. Jejím stěžejním bodem je právě to, zda bylo mezi stranami plněno navzájem, eventuelně zda druhá strana získala nějakou protihodnotu. V daném případě, kdy spol. Fibrosa nebylo dodáno nic ze sjednaného zboží a tudíž se na její straně vyskytla „failure of consideration“ byl její požadavek na navrácení £1000 oprávněný a spol. Fairbain bylo uloženo, aby peníze vyplatila zpět.

Toto rozhodnutí a na něj v návaznosti vydaný *Law Reform Act* označilo rozhodnutím ve věci *Chander v. Webster* a praxi po něm zastávanou za chybné.

Pro úplnost dodejme, že v případě kdyby spol. Fibrosa již určité stroje obdržela, nejednalo by se o „nedostatečnou protihodnotu“ a žaloba by úspěšná nebyla. Takováto situace se objevila v roce 1993 v případě *Baltic Shipping Co. v. Dillon*. Z důvodů, že žalobkyně obdržela určitý prospěch z prvních osmi dnů výletu, byla její žaloba o navrácení zaplacených peněz zamítnuta.

Závěrem můžeme snad jen uvést, že výše uvedené ukazuje na to, že ani v Anglii se nepodařilo zakotvit smlouvu absolutně nezrušitelnou, ač taková tendence v prvně jmenovaném případě *Paradine v. Jane* zde jistě byla.

3.4. Vyšší moc

Je třeba říci, že problematika vyšší moci je z pohledu zájmu naší práce tématem hraničním, neboť stěžejním problémem, kterým se zabývají teorie vyšší moci je spíše oblast odpovědnosti, zavinění a jejich vzniku. Institut vyšší moci má však i zde své neoddiskutovatelné místo, protože charakter změny poměrů totiž za určitých podmínek nabývá charakteru tzv. vyšší moci.³⁷

Úvod výkladu o vyšší moci bychom měli věnovat římskému právu, jakožto základu celého soukromého práva jako takového. V době klasického římského práva se v otázkách odpovědnosti rozlišovalo na tzv. zlý úmysl (*dolus*) a nedbalost (*culpa*).

---

³⁷ Tamtéž, s. 71.

V tomto klasickém období byla culpa pojem jednotný a k rozlišení toho o jak „intenzivní“ nedbalost se jedná sloužilo tehdejšími právníky abstraktní měřítko pečlivosti a ostražitosti starostlivého otce rodiny (*diligentis patris familias*). Tedy „culpa“ v tomto ohledu značí specifický právní pojem, který není možné zaměňovat s „culpou“ užívanou v dobách pozdějších. Pro tuto specifickou nedbalost se užívá pojmu culpa v užším smyslu.

Pojem vyšší moci neboli *vis maior* se objevuje v římském právu v době justiniánské právě s rozlišením a rozdělením pojmu culpa. Vedle hrubé nedbalosti (*culpa lata*), relativní nedbalosti (*culpa quam suis*) a nedbalosti lehké (*culpa levis*, resp. *omnis*) nás zajímá poslední kategorie a to odpovědnost za náhodu – *custodia*. Byla chápána jako porušení povinností přepečlivého otce rodiny (*diligentissimus pater familias*). Odpovědnost byla tedy takto značným způsobem rozšířena a bylo nějakým způsobem nutné upravit možnost vyvinění se. Hlavním problémem právní vědy bylo vymezit přesnou hranici mezi tzv. nižší náhodou (*casus minor*, *casus fortuiti*) a vyšší mocí (*casus maior*).

K žádnému obecnějšímu vymezení vyšší moci v římském právu však nedošlo a vykládala se pouze kasuisticky. Obdobná tendence se projevovala i v období feudalismu. Až glosátoři³⁸ se začali obecněji zabývat pojmovými znaky. Postupně se vyvinuly dva stěžejní názory k otázce vyšší moci, které se ustálily v 18. a 19. století a to teorie subjektivní a teorie objektivní. Zasloužila se o to převážně německá právní věda. Dostí velký vliv na formování teorií o vyšší moci měl i lidský pokrok převážně v technice, průmyslu, strojírenství a dopravě.

Zastánci subjektivní teorie brali za bernou minci chování a péči povinného, která dle jejich názoru, byla vyžadována jako maximální a nejvýše rozumně myslitelná.

Naproti tomu přívrženci druhé teorie, jak již její název napovídá, budovali své myšlení na objektivních znacích. Mezi ně patřila nepředvídatelnost nebo neodvratitelnost a také byl kladen důraz na tzv. vnější původ události. Tedy, že nesměl vycházet z činnosti či okruhu dané osoby.

---

³⁸ Středověká římskoprávní škola, jejímž zakladatelem byl Irenius, působící při univerzitě v Boloni. Cílem glosátorů bylo proniknout do glosovaného textu, dokonale mu porozumět a vyjádřit své myšlenky pro budoucí badatele a čtenáře pomocí tzv. glos, vpisovanými mezi řádky či podél okraje.

Jak uvádí A. Kanda³⁹ byla objektivní teorie oproti subjektivní pokrokovější, neboť subjektivní teorie kladla na povinnou osobu neúměrné požadavky odpovědnosti a s tím související i požadavky důkazní.

Také soudní praxe německého Říšského soudu vycházela spíše z teorie objektivní, pokud se zabývala odpovědností ze závazkových vztahů.

Pojem vyšší moci je tedy v německé právní vědě definován poměrně úzce. V tomto je zásadně opačná francouzská právní teorie, která vymezuje pojem vyšší moci dosti široce. Odpovědnost dlužníka nastupuje již samotným nesplněním závazku a pokud věřitel dokáže nesplnění závazku dlužníkem, dokáže i jeho zavinění. Dlužník pak má možnost obrany dokázáním, že za jeho nesplněním stojí nějaká cizí vnější příčina (*cause étrangère*). O té se zmiňuje Code civile v článku 1148 a jako vnější příčinu, podle které se může dlužník zprostit plnění svého závazku uvádí „force majeure“ a „cas fortuit“. Přeloženo tedy vyšší moc a náhodný případ. Toto ustanovení ukazuje na ono široké pojetí vyšší moci, do kterého je zahrnuta i náhoda. Určité směry francouzské právní vědy se snažily rozlišovat mezi oběma pojmy, ovšem jednalo se o proudy menšinové a tak bylo používáno pojmů „force majeure“ a „cas fortuit“ promiscue. Teoretické zdůvodnění kladlo oba pojmy souhrnně do opozice k pojmu zavinění. Za pravdu takovémuto zaměňování a slučování dávala i judikatura francouzských soudů. Nicméně i francouzský Kasační dvůr (*Cour de cassation*) se snaží určité nuance najít a přesněji vymezit pojem „force majeure“.

Jak již bylo výše uvedeno, angloamerický právní systém nazírá na závazkový vztah poněkud jiným způsobem a tak zde pojem vyšší moci nenašel většího uplatnění.

Nelze přejít významný vliv sovětského učení na československou právní vědu, která samozřejmě pramenila hlavně z politického-mocenského vztahu. Zastavme se tedy na krátký historický exkurz v tehdejším Rusku, potažmo Sovětském svazu.

Mnohdy se to projevovalo i naprosto nesmyslným odmítáním všeho západního. K tomu uveďme extrémní názory, že pojem vyšší moci je ryzí produkt buržoazního práva a jako takový je pro socialistické právo bezpředmětný. To co západní teorie označovaly pojmem vyšší moc se snažil zastánci tohoto názoru řešit pomocí kategorie náhody či kasuistickým výpočtem důvodů zbavujících odpovědnosti. Což při hlubším

---

³⁹ Kanda 1966, c. d., s. 75.

zamyšlení nemůže vést k jinému závěru, než že se vlastně jedná o výčet případů vyšší moci.

Jiné teoretické zdůvodnění vycházelo z otázky příčinné souvislosti. Vyšší moc je chápána jako nahodilá příčinnost a zavinění je budováno na tzv. nutné příčinnosti. Jejich rozlišování závisí na úrovni přírodních poznatků. Kriticky se postavil k tomuto názoru D. M. Genkina jiný z ruských, resp. sovětských autorů O. S. Joffe. Ten vychází ve svých postulátech rovněž z příčinných souvislostí, ovšem na jiných základech. Podle něj může existovat i taková situace, kdy bude existovat příčinný vztah mezi jednáním, které vyvolalo škodlivé následky a jimi samými, i když nastal případ vyšší moci. Zdůrazňuje tak svůj názor, že vyšší moc není v žádném případě pouhým pojmenováním pro nedostatek příčinné souvislosti. Ze shora uvedeného vyplývají tři proudy sovětského náhledu na problematiku vyšší moci, z nichž za většinový byl přijat právě posledně jmenovaný.

3.5. Nemožnost plnění

Naši další část věnujme alespoň v krátkosti nauce o nemožnosti plnění. Vrátime se zde tam, kde jsme opustili německou právní vědu při výkladu o klauzuli *rebus sic stantibus*. V jejím závěru jsme uváděli, že německá právní věda ale i praxe trvající na stanovisku odmítajícím onu klauzuli, počala převádět problematiku změněných poměrů právě na kategorii tzv. hospodářské nemožnosti plnění. Hned v úvodu je vhodné učinit dvě poznámky. První, spíše jen okrajová, se týká aspektu času. Budeme se zabývat nemožností následnou, nikoliv tedy počáteční, která není tak teoreticky sporná a přesahuje rámec naší práce. Druhá poznámka, vztahující se již k jádru problému – nemožnost plnění jak o něm budeme pojednávat je vlastně pouze obtížnost plnění, nikoliv nemožnost v pravém slova smyslu. Na tomto místě se hodí ocitovat myšlenku z práce A. Kandy, totiž že základní chybou většiny buržoazní právní vědy a judikatury byla právě ta skutečnost, že obtížnost plnění se snažili vykládat pomocí kategorie nemožnosti plnění.⁴⁰ A právě tuto skutečnost se snažila překlenout teorie o tzv. hospodářské nemožnosti plnění směřující obě kategorie. Opět připomeňme, že k těmto teoriím vedly převážně důsledky poválečných stavů, hospodářských recesí apod.

---

⁴⁰ Kanda 1966, c. d., s. 110.

Rovněž Anglii jsme věnovali dostatečnou pozornost v předchozích partiích a proto zde již pouze ve stručnosti a na doplnění. Otázka nemožnosti plnění v podstatě vychází z teorie zmaření smlouvy, tzn. „frustration“. Na tomto místě si všimneme třídění případů představujících příklady zmařených smluv, potažmo nemožnosti plnění.

První skupinu tvoří případy zničení předmětu smlouvy (destruction of the subject-matter). Viz. předchozí výklad, zvláště rozhodnutí *Taylor v. Caldwell*

Druhou pak případy ztráty podstatné vlastnosti předmětu smlouvy (failure of essential conditions without material destruction). Jako příklad se v rámci této skupiny uvádí věc *Nickoll & Knight v. Ashton, Edridge & Co.* z roku 1901. V uzavřené kupní smlouvě na bavlnu bylo ustanovení, které prodávajícímu přikazovalo naložit zboží na loď jménem Orlando a přepravit z Alexandrie do Anglie. Kontrakt byl uzavřen v říjnu 1899 a bavlna měla být doručena v průběhu ledna roku 1900. Loď však byla při cestě do Egypta poškozena a její oprava si vyžádala určitý čas a následkem toho byla nemožnost dodání bavlny ve stanoveném termínu. Soud se zaobíral také ustanovením, které bylo ve smlouvě expressis verbis vyjádřeno a to jmenovité uvedení názvu lodi. Rozhodl, že právě toto ustanovení staví loď *Orlando* do role „implied condition“.

Do třetí skupiny můžeme zařadit celý okruh výše rozebraných korunovačních případů. Souhrnně se tato skupina označuje jako nenastoupení očekávané události (nonoccurrence of an expected event). Doplňme, že v mnoha případech se o praktickou nemožnost plnění vůbec nejednalo. Vždyť ony nájemní prostory vyloučeny z užití nebyly a naopak byly připraveny k použití.

Poslední velkou skupinu případů tvoří případy terminologicky obdobné předchozím. Označujeme je jako nastoupení očekávané události (occurrence of an unexpected event). Typické zástupce zde tvoří tzv. válečné případy (war cases). Ač jsme již mnohokrát uvedli, že anglické právo setrvalo na názoru, že ani válečná situace nezabývá strany od plnění závazku⁴¹, ukazují právě tyto „war cases“ na pronikání teorií o změně poměrů. V rozhodnutí Sněmovny Lordů případu *British Movietonews Ltd. v. London and District Cinemas Ltd.* z roku 1952 uvádí Lord Simon následující: „... na druhou stranu se ve světle sjednaných smluvních podmínek ukazuje, že by strany nechtěly být vázány za podstatně změněných okolností, které se nyní nečekaně objevily. Smlouva ovšem zaniká ne proto, že to soud ve svém uvážení považuje

---

⁴¹ Srov. kapitolu 3.3, případ *Paradine vs. Jane*.

za spravedlivé a rozumné, ale na jejím skutečném smyslu neaplikovatelnosti na daný případ.“⁴²

A ještě jednu větu z odůvodnění rozhodnutí, rovněž z pera soudce Simona, stojí za to zaznamenat. „*Nezůstalo ničeho, co by ospravedlnilo názor, že povaha smlouvy je podstatně změněná*“.⁴³

Nelze nevidět v odůvodnění tohoto rozsudku znatelný průnik *clausuly rebus sic stantibus*. Jak jsme měli možnost vidět precedenční praxe anglických soudů měla v případech změněných poměrů, resp. nemožnosti plnění značně kolísavý charakter.

Ve francouzském právu na základě čl. 1302 I. Code civile bylo možné závazek zrušit pouze při úplné nemožnosti plnění a kdy dlužník na tom nenese viny. Pokud je však plnění možné, ač pouze se značným úsilím a obtížemi, je dlužník povinen splnit. Toto chápání vychází jak ze zákonného znění, tak rovněž z judikatury, jak již o tom byla řeč výše.

V ruské, resp. sovětské právní vědě bylo tématu nemožnosti plnění věnováno nemálo pozornosti a stěžejním řešením byla zásada „reálného splnění“, která našla své promítnutí i v zákonných ustanoveních ruského a posléze sovětského občanského práva. Pojem reálné splnění je ovšem lehce zavádějící, neboť evokuje možnost plnění i jiného než „in natura“ sjednaného. Opak je ovšem pravdou, srov. rozbor provedený k tomuto tématu prof. Knappem.⁴⁴

Tato teorie umožňuje považovat splnění „in natura“ za nemožné, když je prakticky možné, ovšem tato možnost je neúměrná co do vynaložených nákladů, materiálních hodnot apod. K tomuto dokládá učebnice sovětského občanského práva z roku 1953 příklad požadavku provedení detailních oprav v domě zhotovitelem, které by si však vyžádaly zboření domu.⁴⁵

Tento názor tedy obdobně jako v německém právu směřuje situace, kdy nastává skutečná nemožnost plnění s „pouhou“ obtížností plnění. Obdobně se dlužník liberuje od náhrady škody z nesplněného závazku v případě, že mu nelze tuto okolnost klást za

---

⁴² „If, on the other hand, a consideration of the terms of the contract, in the light of the circumstances existing when it was made, shews that they never agreed to be bound in a fundamentally different situation which has now unexpectedly emerged, the contract ceases to bind at that point - not because the court in its discretion thinks it just and reasonable to qualify the terms of the contract, but because on its true construction it does not apply in that situation.“

⁴³ „Nothing else remains to justify the view that the nature of the contract was ‘fundamentally’ altered.“

⁴⁴ Knapp, V. *Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku*. Praha : NČSAV, 1955, s. 228.

⁴⁵ Genkin, D. M. *Sovětské občanské právo*. Díl první. 1. vydání. Praha : Orbis, 1952.

vinu (kromě případů, kdy smlouva či zákon stanoví jinak), což plynulo ze Zásad občanského zákonodárství SSSR. Stejně tak občanský zákoník Ruské sovětské federativní socialistické republiky z roku 1964 vybudoval odpovědnost za nesplnění nebo necelé plnění na principu zavinění.

4. Historický vývoj vlivu změny poměrů na trvání závazku v československém právu

4.1. Vývoj od vzniku Československa do roku 1948

Nejednou jsme se na různých místech naší práce zmínili, že právě v těchto válečných a převratných dobách vyvěrá na povrch otázka řešení změněných poměrů. Nejinak tomu bylo i u nás na počátku 20. století. Již jsme si také uvedli, že v té době platný předpis pro soukromé právo tedy Obecný občanský zákoník (ABGB) z roku 1811 byl postaven obdobně jako jiné stěžejní kodifikace soukromého práva na uplatňování zásady *pacta sunt servanda*. Obsahoval však rovněž pouze dílčí ustanovení, která umožňovala za určitých situací a podmínek jisté prolomení zásady všeobecné závaznosti smluv. Obdobně jako v dnes platné a účinné právní úpravě (viz. dále) se jednalo především o ustanovení o smlouvě o smlouvě budoucí, resp. „O úmluvě o budoucí smlouvě“. Upravoval ji § 936 a stanovoval, že pokud se okolnosti změnily natolik, že by výslovně stanovený či z okolností vyplývající účel smlouvy byl zmařen znamenalo by to zánik práv a povinností smluvených touto dohodou. Dalším důvodem pak mohla být též ztráta důvěry jedné ze stran ve stranu druhou.⁴⁶ Tento důvod, resp. jeho dvě části omezení smluvní povinnosti uzavřít smlouvu jsou nazývány jako omezení způsobené hospodářsky (vedle omezení časového).⁴⁷

Snahy o pozitivní úpravu počaly již se samotným vznikem republiky. Tyto snahy jsou spojovány s rekodifikačními pracemi nejen na občanském zákoníku ve 20. letech 20. století. Byly to mnohdy pokusy až příliš krkolomné, jak naznačuje návrh referenta prvního subkomitétu pro přípravu nového občanského zákoníku Dr. Krčmáře. Ten navrhoval do textu o.z.o. přidat za § 1447 nové ustanovení s následujícím zněním:

„Jestliže po uzavření smlouvy se změní obecné poměry hospodářské nepředvídaně tak, že by se přesným splněním smlouvy jedna strana octla v nebezpečství hospodářské zkázy, může soudce, aby odstranil nesnesitelné příkrostiti smlouvy, k návrhu

---

⁴⁶ Ustanovení § 936 ABGB znělo: „Dohoda, že teprve v budoucnosti má být učiněna smlouva, je závazna jen tehdy, když byl určen i čas uzavření i podstatné kusy smlouvy, a když se mezi tím okolnosti nezměnily tak, že by tím byl zmařen výslovně ustanovený nebo z okolností vysvitající účel, nebo důvěra jedné nebo druhé strany byla ztracena. Vůbec jest pak naléhati na to, aby takové přípovědi byly provedeny nejdéle do roka od vymíněného času; jinak právo zanikne.“

⁴⁷ Srov. Rouček, F., Sedláček, J.: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi, díl IV.*, Praha : Právnícké nakladatelství a knihkupectví V. Linhart, 1936, s. 395 a násl.

této strany, prokáže-li, že jí ztížení jejího postavení nelze přičíst k vině, pozměnit povinnosti stran plynoucí ze smlouvy nebo podle okolností smlouvu zrušiti. Nesmí se však povinnosti stran změnit přes míru odpovídající poměrům trvajícím v době, kdy smlouva má být splněna, a nesmí svým rozhodnutím stranu, na jejíž úkor povinnosti mění, uvést do podobného nebezpečství hospodářské zkázy. Strana, na jejíž úkor soud smluvní povinnosti změnil, má pokud je to možné, na vůli odstoupiti od smlouvy upravené soudem.“

Samotnou těžkost způsobuje již délka a formulace onoho ustanovení. Důležitým artefaktem, kvůli kterému se nakonec zvedla vlna největší nevole, je nemalá moc poskytnuta do rukou soudce. Hlavně týkající se jeho oprávnění celou smlouvu zrušit. Dr. Krčmář po nesouhlasu v subkomitétu návrh přepracoval, ovšem ne zcela zásadně. Nejdůležitější bylo rozšíření o větu, že pokud se žádá zrušení smlouvy, může být navrženo, aby soud nově upravil povinnosti vyplývající ze smlouvy. Takto pozměněný přijal první subkomitét návrh za svůj.

Na práci jednotlivých subkomitétů navázala tzv. superrevizní komise, jejímž úkolem bylo výsledky jednotlivých subkomitétů po následné veřejné diskusi stmelit do jednotného celku. Konečným výsledkem superrevizní komise, která započala svou činnost v roce 1926 byl vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937. Důvodová zpráva k tomuto návrhu uvádí:

„Za § 1447 obč. zák. zařadil subkomitét ustanovení o tak řečené hospodářské nemožnosti splnění. Ustanovení to kruhy právníckými i hospodářskými bylo přijato na větším díle nepříznivě. Superrevizní komise ustanovení škrtila a jiným ustanovením je nenahradila, zejména nikoliv ustanovením, že se splnění závazku má díti podle zásad pořádného obchodu. Se zřetelem ke genesi tohoto návrhu bylo se obávati, aby z něho nebyl vyčten princip ekvivalence plnění při smlouvách synallagmatických, jenž občanskému zákoníku je do jista cizí a jenž by mohl ohroziti základní zásady smluvního práva. § 757 osnovy stačí v poměrech normálních a redigovati ustanovení pro poměry abnormální, sotva by bylo na místě.“

Pouze dodejme, že zde citovaný § 757 návrhu, jež je nadepsán jako „Výklad smluv“, zní:

„Při výkladu smluv je vyšetřiti úmysl stran a nikoli lpěti na slovech. V pochybnostech je rozuměti smlouvě tak, jak toho žádají zvyklosti poctivého styku.“

§ 1447 hovořil o zrušení veškerých závazků, i závazku nahradit cenu věci při její nahodilé úplné zkáze. A dále pokračuje: *„Tato zásada platí i pro případy, ve kterých se stane splnění závazku nebo placení dluhu jinou náhodou nemožným. Vždy musí však dlužník vrátiti nebo nahraditi to, co obdržel, aby splnil závazek, sice jako poctivý držitel, ale tak, aby neměl užítu ze škody jiného.“* Ve své podstatě toto bylo převzato i do vládního návrhu, in concreto do §§ 1318, 1319 v hlavě 46 Zánik práv a závazků, pod rubrikou 5. Nemožností.

S významným příspěvkem do diskuze nad tématem pozitivně právního začlenění vlivu změny poměrů na trvání závazku do občanského zákoníku přišel profesor Sedláček na II. Sjezdu československých právníků v Brně konaném v roce 1925. Jeho dílo⁴⁸ vycházelo z rozdílného přístupu ke koncepci změněných poměrů než řešení Krčmářovo, jak bylo popsáno výše. Sedláčkovy teze vycházejí, oproti kasuistickému řešení představovaným Krčmářovým návrhem, z obecných zásad opírající se i o judikaturu tehdejšího Nejvyššího soudu. Zejména „přes dobré mravy“. Citujme z výše uvedené práce Jaroslava Sedláčka. *„...znehodnocení jednoho předmětu vůči druhému je právně relevantní jen potud, pokud bylo nepředvídatelné v době uzavření smlouvy a bylo tak značné, že domáhání se plnění jeví se jednáním proti dobrým mravům.“*

Je zřetelné, že nepraktičtější se jeví použití této myšlenky na vztahy synallagmatické, tedy kdy jsou závazky obou stran podmíněny zároveň. Konkrétním návrhem bylo začlenění ustanovení ve znění *„Dlužník má svůj závazek splniti podle zásad pořádného obchodu, věřitel pak může svůj nárok uplatňovat šetře stejných zásad“*.

Z citovaného vyplývá, že se nejedná o nic jiného, než uplatnění zásady „dobrých mravů“. Kanda k uvedenému dále výstižně dodává, že *„...zásada Treu und Glauber se*

---

⁴⁸ Sedláček, J. *Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah smluvních povinností?*. Brno : Druhý sjezd právníků československých, 1925

nám tu objevuje v novém rouše.“⁴¹ Ukázali jsme si, že oba hlavní myšlenkové proudy v otázce zakotvení vlivu změny poměrů na trvání závazku vycházejí z rozdílných koncepcí. Není bez zajímavosti, že ač II. sjezd československých právníků přijal do svých závěrečných usnesení stanovisko prof. Sedláčka, který podrobil kritice Krčmářovu práci a vyslovil se proti přijetí výslovného ustanovení o tom, že změna hospodářských poměrů má mít vliv na obsah, resp. splnitelnost smluvního závazku, vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937 se nepřiklonil ani k jedné s navrhovaných variant a vydal se svou vlastní cestou, tedy nezakotvením žádného zvláštního ustanovení, ať už ve smyslu návrhu Krčmářova (subkomitétu) či Sedláčkova (sjezdu čs. právníků). Tato zvolená varianta byla podrobena obdobné kritice jako „západní zákoníky“, že díky nezakotvení jakékoliv pozitivní úpravy vlivu změny poměrů dochází nikoliv k potvrzení zásady o všeobecné závaznosti smluv, ale naopak k jejímu negování a zároveň bylo návrhu vytýkáno umožnění výrazného zásahu do právních vztahů soudům. (srovnej. výše)

4.2. Vliv změny poměrů ve světle judikatury Nejvyššího soudu ČSR

Po těchto válečných letech bylo rovněž československé soudnictví postaveno do situace, ve které na jedné straně stála zásada všeobecné závaznosti smluv, na druhé straně nutnost řešení otázky změny vlivu válečných poměrů na závazkové vztahy. Tedy ne nepodobné té, kterou jsme naznačili v předcházející kapitole, ve které se ocitl např. německý Říšský soud. Není bez zajímavosti sledovat postoje a stanoviska meziválečné judikatury k danému problému a proto alespoň v krátkosti na určité významné rozhodnutí upozorníme.

Teoretické zdůvodnění připuštění vlivu změněných poměrů na trvání závazků prvorepublikový Nejvyšší soud opírá mnohdy o zásadu *rebus sic stantibus*. Určité vymezení této klauzule zaujal např. v rozhodnutí ze dne 6. května 1922, když uvádí následující:

„...Jiný podobný případ jest smlouva uzavřená pod klausulí rebus sic stantibus, která také obyčejně jen mlčky se rozumí, aniž by se výslovně dokládala. I tu je, jakmile

*se poměry proti předpokladu změni, smlouva pro stranu, která by jí při změně poměrů trpěla, nezávaznou ...*⁴⁹

Obdobně bylo judikováno i v rozhodnutí z 31. července 1923, kde soud říká, že „ (...) Každá smlouva uzavírá se za poměrů, jež zde jsou – *rebus sic stantibus* – kdežto poměry, jak ve sporu byly zjištěny, (...), tak se změnily, že strana nabídkou vázaná, důvěry pozbyla (...)“.⁵⁰ Za neopominutelný je nutno považovat i právní názor zakotvený dokonce v úvodní větě rozhodnutí, který umožnil vztáhnout aplikaci § 936 o smlouvě budoucí též na případ smluvní nabídky, která má teprve v budoucnosti vzniknout.⁵¹ Z pozdější doby můžeme demonstrovat rozšiřování aplikace o úmluvě o budoucí smlouvě také na tzv. opční ujednání. „*Tak zvaná výhrada rebus sic stantibus platí ovšem též pro ujednání o opci.*“⁵² (Srovnej v této věci též ustanovení § 398 a § 748⁵³). Zásadního významu však nabralo extenzivní vykládání *clausule rebus sic stantibus* s rozhodnutím Nejvyššího soudu ze dne 17. května 1922. Připouští totiž používání *clausule rebus sic stantibus* nejen u výše naznačených smluv, ale u všech úplatných smluv. Zajímavé je sledovat argumentaci zainteresovaných soudních instancí v dané věci (jednalo se o smlouvu z roku 1908 o zřízení a provozování elektrárny spolu s vyhrazením výkupního práva za smluvně stanovených podmínek). Žalovaný argumentoval doložkou *rebus sic stantibus* z důvodů nastalých válečných událostí a s přesvědčením, že jde o smlouvu dle § 936 obč. zák., neboť smlouvu v roce 1908 uzavíral s předpokladem nezměněných poměrů v době případného výkupu žalobcem, jinak by smlouvu z důvodů absolutní nevýhodnosti nebyl uzavřel. Soud však vyhověl žalobě a k tomuto názoru se rovněž přiklonil i soud odvolací s podrobným odůvodněním uvádějícím, že „...není o tom sporu, že předpoklad uvedený může mítí podstatný vliv na závaznost smlouvy předběžné ve smyslu § 936 obč. zák. a stačí tu poukázati na doslov tohoto ustanovení. Není však zákonem odůvodněno a bylo by i nanejvýš povážlivo přiznávat námitce “*rebus sic stantibus*“ při posuzování závaznosti smluv hlavních též význam, jaký tato námitka má při smlouvách předběžných, neboť kdyby se tak dalo bez právního základu, byla by tím ohrožena nabytá práva, ze smluv

⁴⁹ Rc 1660/1922, sp. zn.: Rv I 966/21 (Vážný. 22, IV.a:str.: 453).

⁵⁰ Rc 2847/1923, sp. zn.: Rv I 256/23 (Vážný. 23, V.b: str.: 1251).

⁵¹ „Ustanovení §u 936 obč. zák. o nezávaznosti předběžné smlouvy v případech, kdy okolnosti se později změnily, platí (§ 7 obč. zák.) též o smluvní nabídce, která podobně jako smlouva předběžná má teprve v budoucnosti vésti k uzavření platné smlouvy.“ Srov. rozhodnutí v pozn. č. 50.

⁵² Rc 18064/1941, sp. zn.: Rv I 385/41 (Vážný. 41, XXIII: str.: 473).

⁵³ Rouček, F., Sedláček, J. 1936, c.d.

hlavních vyplývajících a tím i bezpečnost právní. Třeba jen uvážit, jaký zmatek by v právních poměrech nastal, kdyby veškeré smlouvy, v době předválečné právoplatně ujednané, byly brány v odpor námitkou, že ta neb ona strana je uzavřela v předpokladu, že válka nenastane, a kdyby námitkám těm bylo vyhověno. Takováto „konstantní“ praxe vedla by k důsledkům absurdním.“

Z odůvodnění rozhodnutí odvolacího soudu v daném sporu je jasný odmítavý postoj k extenzivní aplikaci *clausule rebus sic stantibus* na veškeré závazkové vztahy jako takové. Dovolací soud v této argumentaci nepřilnul a sám naopak uvádí: „...Než i kdyby obavy o bezpečnost právního obchodu byly místny, nestačí, neboť jest to požadavek vyšší spravedlnosti, by se ku změně poměrů, válkou vyvolané, přihlíželo, musíť všecko právo býti lidské, humaní, odpovídající lidskému cítění, nikoli urážeti je krutostí a bezohledností, k níž právníká schemata, do posledních svých důsledků praktikovaná, ovšem v konci konců vedou, zkrátka právo pozitivní musí býti podstatně v souhlase s právem přirozeným, na němž sám zákon (§ 7 obč. zák.), jako na poslední útočiště v nouzi a tudíž jako na sám pramen všeho práva poukazuje, a jež není nic jiného, než příkaz obecného lidského svědomí“. A dále pokračuje: „...S tímto svědomím však nesouhlasí, by jedna strana na svůj prospěch a na škodu druhé strany vykořisťovala změny poměrů, válkou přivoděné změny, které se sama nenadála, a osobovala si tedy prospěch, v jaký při uzavření smlouvy doufati nemohla, a uvalovala na druhou stranu újmu, kterou tato rovněž nijak předvídati s to nebyla. Jestliže tedy plnění vzájemně povinná následkem nepředvídaného převratu hospodářských poměrů ocitnou se v takovém nepoměru hodnot, s jakým za poměrů v čas uzavření smlouvy panovavších počítati se nemohlo, není strana, nepoměrem tím trpící, povinna smlouvu dodržeti - leda že by druhá ochotna byla, nepoměr vyrovnati.“ Podstatné z argumentů Nejvyššího soudu bylo řečeno výše, tedy, že „doložkou *“rebus sic stantibus“* má význam nejen při smlouvě předchozí, nýbrž při úplatných smlouvách vůbec. Účinek její nezáleží nutně jen v nároku na zrušení smlouvy, nýbrž může jeviti se i v tom, že zjedná se hospodářský soulad mezi plněním a plněním navzájem“.⁵⁴

Extenzivnost nahlížení a užívání zásady *rebus sic stantibus* pokročila i v tom směru, že podle této obecné zásady vykládal Nejvyšší soud i otázku hospodářské nemožnosti (tzv. nedostižnosti) plnění. Pokud jsme se v předcházející části naší práce

---

⁵⁴ Rc 1680/1922, sp. zn.: Rv 407/22 (Vážný. 22, IV.a, str.: 489).

zabývali rozhodovací praxí německého Říšského soudu v období meziválečném, nelze si nepovšimnout určité inspirace z hlediska argumentační praxe. Odkaz na § 7 obč. zák. v odůvodnění tohoto rozsudku, tedy na přirozené právo, není nic jiného než obdoba argumentace zásadou „věrnosti a víry“ (*Treu und Glauben*) německého soudu. Můžeme zde však z hlediska výše uvedeného říci, že v jistých ohledech šla praxe našeho „předmnichovského soudu“ dokonce nad rámec uvažování soudu německého. Je třeba říci, že takto nastavená a uplatňovaná soudní praxe nezůstala v právní teorii bez odezvy. Kritice směšování těchto teorií jak v praxi tak v teorii podrobil Vladimír Kubeš ve svém díle *Nemožnost plnění a právní norma*.⁵⁵

Velmi výstižně citovaný autor dále uvádí: „*Stran učení (...) pojmu nemožnosti panuje v literatuře i judikatuře naprostý zmatek.*“⁵⁶

Za příklad může sloužit rozhodnutí ze dne 25. května 1929, které doslova uvádí: „*Sproštění závazku pro hospodářskou nemožnost (nedostižnost) plnění předpokládá, že se plnění stalo pro zavázaného hospodářsky nemožným náhodou, any nastaly neočekávané a nepředvídané poměry tou měrou, že by splnění smlouvy ukládalo povinnému takovou oběť, kterou nelze na něm rozumně požadovati.*“⁵⁷ V odůvodnění zmiňovaného rozsudku soud explicitně vyjadřuje promiscue užívání a překrývání či směšování obou teoretických koncepcí, tedy zásady *clausula rebus sic stantibus* a nedostižnost, resp. hospodářskou nemožnost plnění. Citujme z výše uvedeného rozsudku (viz. pozn. č. 11): „*(...) Při tom je výsledek úplně stejný, ať se o tvrzení nezávadnosti smlouvy pro podstatnou změnu poměrů, za nichž bylo dojednáno, a pro napotomní nemožnost plnění uvažuje s hlediska případného obdobného použití zásad o doložce daných poměrů (clausula rebus sic stantibus), nebo s hlediska nemožnosti plnění podle § 1447 obč. zák. (...)*“ V podobných intencích srov. odůvodnění judikátu Rc 1680/1922, sp. zn.: Rv 407/22 (Vážný. 22, IV.a, str.: 489).⁵⁸

Závěrem ke kapitole, ve které jsme chtěli poukázat na teoreticky zajímavou argumentaci prvorepublikového Nejvyššího soudu, se obraťme do roku 1939, tedy na sklonek éry působení soudu před započítím Druhé světové války a zmiňme alespoň

⁵⁵ Kubeš, V. *Nemožnost plnění a právní norma*. Praha : Orbis, 1938

⁵⁶ Rouček, F., Sedláček, J. a kol. 1936, c. d., s. 400.

⁵⁷ Rc 8992/1929, sp. zn.: Rv I 1079/28 (Vážný. 29, XI.a, str.: 720).

⁵⁸ „*(...) odpadá otázka, zda tu není případ § 1447 obč. zák., t.j. zda splnění smlouvy neohrožuje žalovaného hospodářskou zkázou, jež dle dnešní praxe rovná se účinkem svým nemožnosti plnění, o níž předpis ten mluví. Ta otázka odpadá, ježto obrana z doložky rebus sic stantibus působí i v případě možnosti plnění (...)*“

v krátkosti jedno rozhodnutí. Lze na něm demonstrovat ustálenost judikatury předválečného soudu.⁵⁹

4.3. Vliv změny poměrů na trvání závazku z hlediska československého socialistického práva

Jak jsme si ukázali v předchozích částech, nebylo v západoevropských státech výslovného zakotvení otázky týkající se změněných poměrů. Nejinak tomu bylo i v našem právním řádu. Tento stav, který byl našimi autory podrobován kritice byl naopak v československém právu vykládán jako cosi přirozeného a odůvodňován stálostí hospodářství, způsobené centrálním plánovaným hospodářstvím. A. Kanda přímo uvádí: „ ... to vyplývá z toho, že vlivem stálosti hospodářských poměrů, jejichž základem je plánované hospodářství, nevynucuje si tato problematika zvláštní vyjádření v zákoně“.⁶⁰

Vládní návrh jako takový však nebyl realizován také vzhledem k blížící se válce. Již na tomto místě se můžeme zmínit o jeho významu pro náš dnešní soudobý právní život. Tento vládní návrh se stal jedním z pramenů a předlohou při současné rekonstrukci soukromého práva v České republice. Nelze než konstatovat, že tato okolnost prokázala jistou kvalitu, dnes již bezmála 80. let starého, vládního návrhu. O budoucích právních úpravách v českém soukromém právu a změnách s tím spojených se budeme věnovat v pozdějších kapitolách. Na tomto místě se však vraťme zpět k historickému kontextu vlivu změn poměrů na trvání závazku.

Po válce a nastolení komunistického režimu nebyla vůle znovu se vládním návrhem z roku 1937 zabývat. Byl „odsouzen“ stejně jako západoevropské teorie k zavržení, jakožto pomocná ruka soudcovské libovůli. Z toho důvodu mu byla vytýkána neochota pozitivněprávně dostatečně upravit materii o změněných poměrech. V jistém smyslu tedy paradoxem socialistických právních úprav bylo, že navzdory vytýkanému nevymezení problematiky vlivu změněných poměrů u československých „předválečných“ úprav, sama teorie socialistického soukromého práva si bez tohoto

---

⁵⁹ „Zásada „rebus sic stantibus“, vyčtená v § 936 obč. zák., platí i při smlouvách definitivních, obzvláště, jde-li o opětující se do budoucna posunutá vzájemná plnění, při nichž by bez použití této zásady nastal křiklavý nepoměr mezi vzájemným plněním obou stran.“

Srov.: Krčmář, J. Právo obligační, III. vydání, s. 146: „Musí stále běžeti o nemožnost. Tudíž pouhá nedostiznost, nadobligační námaha, hospodářská nemožnost nespádá pod § 1477 (...).“

⁶⁰ Kanda 1966, c. d., s. 142.

vymezení vystačila. Takováto „nepotřebnost“ měla pramenit z rozdílnosti ekonomických a hospodářských systémů. Argumentovalo se stabilitou socialistických hospodářských soustav, kterou měl zajistit centrální ekonomický plán a potlačení soukromého vlastnictví. Za těchto dvou hlavních podmínek byl stát schopen zamezit vlivům konkurenčního prostředí, které mělo být jednou z příčin nestability ekonomické, s důsledky i v oblasti právní. Naopak v „západní Evropě“ byl spatřován jakýsi permanentní rys krizového vývoje, ke kterému vedlo převážně konkurenční prostředí, státem minimálně regulované. Stabilita socialistického hospodářského systému byla nahlížena ve světle jistého předpokladu. Tedy na rozdíl od kapitalistických teorií, jejichž rysem, jak jsme výše uvedli, byla nestabilita a četnost ekonomických či monetárních krachů a s tím související „nepředvídatelná změna poměrů“, socialistické právo vycházelo z „předvídatelnosti poměrů“ umožněné právě hospodářských direktivním plánem a „nekrizovým“ ekonomickým vývojem.

K přijetí nového občanského zákoníku došlo až na počátku padesátých let, kdy od 1.1.1951 vstoupil v účinnost zákon č. 141/1950 Sb., Občanský zákoník. Co se týče tématu naší práce zůstala tato norma poplatná teorii socialistického práva jak jsme již výše uvedli. Vycházela z dodržování zásady *pacta sunt servanda* a obecného nepřipuštní vlivu změny na trvání závazku.

Jedinou oblastí, kde byla explicitně připuštěna možnost změny poměrů byla oblast věcněprávní. Prvým případem bylo ustanovení § 136, které spadalo pod úpravu spoluvlastnictví, podle něhož bylo možné zrušit povinnost setrvat ve spoluvlastnickém vztahu či vyžádat si souhlas ke zcizení podílu od ostatních spoluvlastníků, změní-li se poměry natolik, že nelze na dotčené osobě spravedlivě žádat, aby nadále ve spoluvlastnickém vztahu setrvala.⁶¹

Dalším případem z oblasti explicitního vyjádření vlivu změněných poměrů zakotvoval § 186 pojednávající o věcných břemenech, resp. o zániku věcných břemen. Odst. 2 uvedeného ustanovení umožňoval domáhat se omezení břemene či dokonce jeho zrušení pro takovou změnu poměrů, která způsobila hrubý nepoměr mezi výhodou

---

⁶¹ § 136 Občanského zákoníku 141/1950 Sb.:

„Povinnost setrvat v poměru spoluvlastnickém anebo vyžádat si souhlas k zcizení podílu lze smluvit jen na čas. Tato povinnost nepřechází na jiné osoby, ani nemá vůči nim právních následků. Zrušení této povinnosti lze se domáhat, změní-li se poměry natolik, že na tom, kdo žádá o zrušení, nelze spravedlivě požadovat, aby setrval v poměru spoluvlastnickém.“

osoby oprávněné z věcného břemene a vlastníka nemovitosti.⁶² Ve stručnosti zde pouze dodáváme, že obdobná úprava byla přejata i do následujícího občanského zákoníku a je platná i v současném znění tohoto kodexu (srovnej další výklad).

Z hlediska širších souvislostí je významný i další případ přiznání vlivu změněných poměrů. Jedná se o úpravu „Výměnkou“ v občanském zákoníku. Díkce zákona umožňovala soudu po dobu změněných poměrů věcné plnění vyplývající z výměnku nahradit plněním peněžitým.⁶³ Důležité je však na tomto místě upozornit na ustanovení § 183, které rovněž umožňuje soudu úpravu plnění z výměnku a to jestliže plnění výměnku znemožňuje anebo značně ztěžuje splnění úkolů vyplývajících z jednotného hospodářského plánu.

Za prvé je potřebné odkázat na hlavu dvanáctou obč. zákoníku, neboť právě ta pod rubrikou „Změny v obsahu závazku“ upravuje okolnosti, které takovouto změnu mohou přivodit. Nejzajímavější je pro téma naší práce hned první důvod, který je obsažen v § 251, který je jednak číselně (jako první), a jednak obsahově vymezen jako „úřední opatření“. Cit. toto ustanovení: *„Vyžadují-li toho potřeby hospodářského plánování, mohou orgány k tomu příslušné změnit závazky z právních poměrů důležitých pro splnění jednotného hospodářského plánu.“*

Pro úplnost pouze dodejme, že bez zajímavosti z pohledu změny závazků není ani čtvrtý důvod zakotvený v § 261, který hovoří o zaviněné nemožnosti splnění. *„Jestliže dlužník zavinil nemožnost splnění, závazek zaniká ...“*

Za další je třeba v této souvislosti zmínit vládní nařízení č. 33/1955 Sb., o hospodářských smlouvách. To v § 6 dokonce stanovovalo povinnost smluvním stranám uvést smlouvy do souladu se změnou státního plánu či v případě takovéto změny dokonce uzavřít smlouvy nové. Hospodářské smlouvy byly stěžejními právními vztahy v socialistickém právu. Upravovaly závazky mezi socialistickými organizacemi, které sloužily zejména k naplnění státního plánu. S odkazem na toto vládní nařízení můžeme

---

⁶² § 186 odst. 2 Občanského zákoníku 141/1950 Sb.:

„Octne-li se věcné břemeno změnou poměrů v hrubém nepoměru k výhodě oprávněné osoby nebo její nemovitosti, lze se domáhat, aby za přiměřenou náhradu bylo omezeno, a není-li to dobře možné, aby bylo zrušeno.“

⁶³ § 184 Občanského zákoníku 141/1950 Sb.:

„Změní-li se poměry tak, že nelze spravedlivě trvat na plnění věcném, může je soud na dobu změněných poměrů nahradit zcela nebo zčásti peněžitým důchodem.“

konstatovat, že na závazky z hospodářských smluv měla vliv změna poměrů, resp. změna státního plánu. Obdobně hovořil zákon č. 69/1958 Sb., o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi, který mimo jiné zrušil výše zmíněné vládní nařízení č. 33/1955 Sb.

Oddíl IV. tohoto zákona nadepsaný „Změna závazků“ ve svém úvodním paragrafu č. 46 stanovoval povinnost jedné smluvní strany přistoupit na změnu závazku, pokud se tato druhá strana takovéto změny domáhá na podkladě plánovacího dokladu. Stejnou povinnost stanovoval rovněž § 77 při zrušení závazku. V neposlední řadě je žádoucí zmínit § 25 (resp. § 26) zákona, který „vyžadují-li to potřeby plánovaného proporcionálního rozvoje národního hospodářství, (...), nebo jsou-li jiné důležité důvody“ umožňoval „...ústředním úřadům (...) uložit podřízeným organizacím, aby uzavřely smlouvu, nebo jim přímo uložit závazky.“ (K uvedenému srovnej rovněž odkaz § 50 a § 81 zákona).

Tento zákon byl zrušen až s přijetím nového hospodářského zákoníku (zák. č. 109/1964 Sb.), který však vycházel z obdobných zásad jako předchozí právní předpisy a pokud se zaměříme na § 125⁶⁴, lze říci, že tento je prakticky doslovně přejat ze zákona č. 69/1958 Sb. Dalším významným ustanovením je § 118⁶⁵, které obdobně jako předchozí zákon o hospodářských vztazích mezi socialistickými organizacemi umožňoval ústředním orgánům, národním výborům či jiným organizacím jimi pověřenými pro potřeby národního hospodářství či z jiných důvodů ukládat, měnit či zrušit hospodářské závazky.

Tzv. střední občanský zákoník z roku 1950 nahradil nový občanský zákoník č. 40/1964 Sb., který je platným a účinným ve znění pozdějších předpisů i v současnosti. Ve stručnosti jsme v předchozím nastínili na jakých zásadách byl vystavěn občanský zákoník z roku 1950 z hlediska zájmu naší práce. V obdobných tendencích pokračovala

---

⁶⁴ „ (...) Jestliže se jedna z organizací domáhá změny nebo zrušení závazku na podkladě plánovacího aktu, je druhá organizace povinna na změnu nebo zrušení přistoupit.“

⁶⁵ § 118 odst. 1 zněl:

„Vyžadují-li to potřeby plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství nebo jsou-li pro to jiné důvody, mohou ústřední orgány, národní výbory nebo orgány (organizace) jimi pověřené uložit organizacím, které řídí, aby uzavřely hospodářskou smlouvu, nebo jim přímo uložit hospodářské závazky, popřípadě jejich závazky změnit nebo zrušit. Jde-li o závazky organizací, které jsou řízeny různými orgány, je k tomu třeba předchozí dohody těchto orgánů. Ze stejných důvodů může založit, změnit nebo zrušit závazky mezi organizacemi hospodářská arbitráž; u závazků k dodávce zvláště přitom přihlédně též k vyjádření příslušných nadřízených orgánů.“

i nová právní úprava vycházejí z důsledného omítnutí obecné závaznosti zásady *rebus sic stantibus*, resp. připuštění jejího přiznání pouze v ojedinělých případech. Jednalo se však zejména o oblast věcných práv stejně jako v případě předchozího občanského kodexu.

Závěrem lze shrnout, že oba občanské zákoníky ve své době vycházely v zásadě z relativně striktního vnímání zásady o všeobecné závaznosti smluv. Výše jsme uvedli, že i ve světle dodržování zásady *pacta sunt servanda* připouštěly předpisy soukromého práva té doby určité možnosti prolomení dané zásady. Ač socialistická teorie tuto skutečnost obhajovala a razantně odmítala jakékoliv paušalizování, ve své podstatě vliv změny poměrů na obsah a závaznost hospodářských smluv byl zcela jistě nezanedbatelný. Můžeme říci, že tomu, co bylo vyčítáno buržoazní právní vědě, tedy možnost zásahu do závazkových vztahů soudní mocí či dokonce jejich modifikace, se však právní věda socialistického Československa rozhodně nevyhnula. S odkazem na výše uvedené je patrné, že ústředním státním orgánům a vůbec státní moci jako takové byla jednoznačně potvrzena možnost zasahovat do závazkových právních vztahů s jediným limitujícím faktorem, a to potřebou státního plánu. Toto jediné vodítko pro možnost změny či zrušení závazku však bylo vykládáno zcela samovolně a ospravedlňoval se jím takřka jakýkoliv zásah do závazkových právních vztahů. Nehledě na to, že hospodářský zákoník dokonce opíral možnost změny o vágní a blíže neurčený pojem „jiné důležité důvody“ (k tomuto srovnání výklad výše a ustanovení § 118 odst. 1 hospodářského zákoníku v pozn. č. 7). Nelze rovněž přisvědčit ani zakotvení takto významné okolnosti - povinnosti úpravy hospodářské smlouvy na základě úpravy či zrušení plánovaného úkolu - v předpise „pouhé“ podzákoně právní síly představované po dobu své účinnosti výše zmíněným vládním nařízením č. 33/1955 Sb.

V odborných kruzích se k otázce změny poměrů v souvislosti s přijetím „středního občanského zákoníku“ rozvinul zajímavý „výkladový“ spor⁶⁶, který neutilizoval ani s přijetím následného občanského zákoníku č. 40/1964 Sb., který spočíval v možnosti či

---

⁶⁶ Podobný názorový střet se odehrál na půdě sovětského občanského práva, který pouze potvrzuje i v naší práci nejednou řečené, tedy že otázka obecné závaznosti smluv, resp. možnosti jejího prolomení vyvstává na povrch v určitých krizových chvílích. K uvedené teoretické konfrontaci odkazujeme na : Agarkov, M.M. *K výprosu o dogovornoj otvetstvennosti*. Moskva, 1945. Zejc, A. G. *Vlijanie izmenivšichsja obstajatelstv na silu dogovorov (clausula rebus sic stantibus)*. Irkutsk, 1928.

naopak nemožnosti přiznání vlivu změněných poměrů pomocí tzv. interpretačních ustanovení občanského zákoníku, potažmo přímo Ústavy. V souladu s nazíráním na danou problematiku vyzníval názor profesora Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Jaromíra Blažkeho. Ten sice vycházel z všeobecně přijímaného názoru, že zásada *rebus sic stantibus* není v občanském právu uznávána, ovšem na druhou stranu ve své práci vyvozuje možnost připuštění vlivu změněných poměrů pomocí tzv. obecných interpretačních předpisů.⁶⁷ Jednalo se zejména o § 31 odst. 1 obč. zák. z roku 1950 (potažmo § 35 odst. 2 obč. zák. z roku 1964)⁶⁸ a v neposlední řadě prof. Blažke odkazoval na ustanovení § 171, zejména odst. 3 Ústavy Československé republiky ze dne 9. května 1948 (respektive čl. 111 odst. 2 Ústavy Československé socialistické republiky z roku 1960).⁶⁹ Ve výše uvedeném kontextu srov. dále úvodní ustanovení obou obč. zákoníků (zejména § 1 – § 4). Lze tedy shrnout, že ač Blažke vycházel z odmítavého postoje občanského zákoníku k obecnému zakotvení přiznání vlivu změny poměrů jako takovému, jeho teze ji jednoznačně připouští, i když tato možnost pramení z jiných zdrojů („interpretačních předpisů a ustanovení“ a na jejich základě pak judikatury).

Ze stejného základu ovšem se zcela rozdílným východiskem pracoval prof. Luby. Ten na rozdíl od výše uvedeného názoru Blažkeho viděl v tzv. interpretačních ustanoveních a ustanoveních obecného charakteru potvrzení a posílení zásady *pacta sunt servanda*. Jeho postoje směřovaly ke kritice „kapitalistických právních teorií“, které se právě pomocí obecných ustanovení či extenzivních výkladů pokoušely uznání vlivu změny poměrů na trvání závazku řešit (srov. předchozí kapitoly).

4.3.1. Zákoník mezinárodního obchodu

Z pohledu tématu naší práce i z pohledu československého soukromého práva zmiňme alespoň v krátkosti ještě jeden předpis z počátku 60. let 20. století. Jedná se o zákon č. 101/1963 Sb., o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku (zákoník

---

⁶⁷ Blažke, J. *Náhrada škody v novém čs. právu*. Praha : ENPŘ, č. 29, s. 168.

⁶⁸ Znění obou ustanovení byla identická:

„Projev vůle je třeba vykládat tak, jak to se zřetelem k okolnostem, za kterých byl učiněn, odpovídá pravidlům socialistického soužití.“

⁶⁹ § 171 odst. 3 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky („Ústava 9. května“):

„Výklad a používání všech ostatních předpisů právního řádu buďtež vždy v souladu s ústavou.“

mezinárodního obchodu). Pomineme-li teoretické spory o zařazení tohoto předpisu do sféry občanského práva a jeho místo právě v oblasti socialistického práva soukromého, je pro obsah naší práce významným v tom, že na rozdíl od výše popsaných předpisů soukromého práva, tento obsahoval výslovné ustanovení upravující vliv změny poměrů na trvání závazku. Zákoník mezinárodního obchodu jej výslovně připouští v § 275.⁷⁰ Toto ustanovení bylo koncipováno tak, že v důsledku změny okolností závazek zásadně nezaniká, byly však připuštěny určité výjimky týkající se změny okolností vztahujících se k účelu smlouvy, který je výslovně ve smlouvě zakotven. Dále se ovšem v odst. 1 tohoto ustanovení vypočítávají takové okolnosti, které zmaření základního účelu smlouvy nemohou přivodit. Hovoří se zde o změně majetkových poměrů dlužníka. Tato myšlenka je obecně vnímána jako správná, neboť připuštění možnosti, aby takováto okolnost subjektivního rázu byla všeobecně uznána jako hledisko pro vliv změny poměrů na trvání závazku by vedla k neudržitelným závěrům. Kanda uvádí, že připustit opačnou možnost by mělo za následek naprostou nejistotu v právních vztazích.⁷¹ To, že tento názor nebyl přijímat bez výhrady jsme již uvedli ve výkladu výše (viz. „Coronation cases“). Druhým důvodem, který nezpůsoboval vliv na obsah a trvání závazku byla změna hospodářské situace v zemi dlužníka. Konkrétně by se asi jednalo o určité krizové situace zejména v oblasti veřejných financí, inflační tendence apod. Opět je možno odkázat rovněž na historickou paralelu v podobě válečných stavů, kdy je ochromeno hospodářství státu. Posledním případem, který dikce zákona uvádí jako příklad skutečnosti, která nemá vliv na závazkový právní vztah je změna podmínek v mezinárodním obchodním styku. Podobně jako druhá podmínka má i tento třetí bod relativně obecný charakter a záleželo vždy na konkrétní situaci jakým způsobem, či zda vůbec bylo toto možno použít.

Můžeme rovněž uvést, že tento předpis obsahoval i zmínku o následné nemožnosti plnění s ohledem na trvání závazku. V § 245 se pod návětím „Dodatečná nemožnost

---

⁷⁰ Ustanovení § 275 zákoníku mezinárodního obchodu:

- (1) Závazek nezaniká, i když dojde k zásadní změně okolností, za nichž smlouva byla uzavřena, ledaže by změna těchto okolností zmařila dosažení základního účelu smlouvy, který je výslovně ve smlouvě vyjádřen. Takovými okolnostmi není ani změna majetkových poměrů dlužníka, ani změna hospodářské situace v jeho zemi nebo změna podmínek v mezinárodním obchodním styku.
- (2) Závazek zaniká teprve, když zmaření účelu smlouvy bylo oznámeno druhé straně; tato strana má nárok na náhradu škody způsobené jí zánikem závazkového poměru jako při nemožnosti plnění (§ 250).

⁷¹ Kanda 1966, c. d., s. 160.

plnění“ upravovala právě tato materie. Stanovovalo se, že stane-li se závazek po svém vzniku nesplnitelným má to za následek jeho zánik. Odstavec druhý citovaného ustanovení vyjímal z „nesplnitelnosti“ expressis verbis ty případy, kdy lze závazek splnit až po určené době, ale hlavně, které lze splnit, byť s většími náklady, eventuálně obtížemi. S učením o tzv. nemožnosti plnění jsme se již rovněž střetli a proto v uvedeném odkazujeme na příslušnou pasáž předchozí kapitoly.

Závěrem pouze doplňujeme, že zákoník mezinárodního obchodu se dotýkal převážně obligačněprávních vztahů s cizím prvkem, a to při obchodování se státy vně tzv. socialistického tábora.

4.3.2. Všeobecné podmínky pro dodávky zboží

Pokud jde o uzavírání závazků státy v rámci socialistické soustavy, právní úprava měla svůj základ ve Všeobecných podmínkách pro dodávky zboží mezi organizacemi pro zahraniční obchod členských států Rady vzájemné hospodářské pomoci (dále jen „Všeobecné podmínky“), které s účinností od 1.1.1958 platily pro všechny členské státy Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Po určitých dílčích novelizacích došlo v roce 1979 k dalším úpravám Všeobecných podmínek a následujícího roku bylo vyhláškou ministra zahraničních věcí pod č. 73/1980 Sb. vyhlášeno úplné znění Všeobecných podmínek. Poslední změnu zaznamenaly tyto podmínky na sklonku vlády komunistického režimu, když ke dni 28. srpna 1989 vyšla ve vyhlášce ministra zahraničních věcí č. 101/1989 Sb. finální verze Všeobecných podmínek. Již z uvozovacích vět vyplývá zásadní význam Všeobecných podmínek pro veškerý zahraniční obchodní styk v rámci RVHP. Stanovovalo se totiž, že *„veškeré dodávky zboží mezi organizacemi členských států Rady vzájemné hospodářské pomoci oprávněnými provádět zahraniční obchod se uskutečňují podle následujících Všeobecných dodacích podmínek.“*

Tyto podmínky se tak automaticky aplikovaly na každou smlouvu a strany se od nich mohly odchýlit pouze v případech „specifičnosti zboží nebo zvláštnosti jeho dodávky“.⁷² Vycházejíce z poslední verze tohoto dokumentu zaměříme se na hlavu XII.,

---

⁷² K odlišnému výkladu závaznosti Všeobecných podmínek srov.: Jičínský, B., *K otázce povahy VP-RVHP a jejich vnitrostátní závaznosti*, Právní zpravodaj československého zahraničního obchodu, č. 2/1959, s. 3.

zejména na ustanovení § 82.⁷³ Všeobecné podmínky totiž s ohledem na vliv změny na obsah a trvání závazku operují s pojmem „vyšší moc“. Dikce § 82 umožňuje zprostit se odpovědnosti ať už částečně či zcela při nesplnění smluvní povinnosti, jestliže se tak stalo právě v důsledku „vyšší moci“. Odstavec druhý tohoto ustanovení pojem „vyšší moci“ blíže specifikuje jako okolnost, která vznikla po uzavření smluvního vztahu a byla událostí mimořádné povahy pro stranu nepředvídatelnou a zároveň neodvratitelnou. Vidíme tedy, že případy výskytu vyšší moci mají vliv na odpovědnostní vztah mezi stranami. Otázky odpovědnosti přesahují téma naší práce a proto se soustředíme na vliv okolností vyšší moci na změnu závazku. Řešení dané problematiky částečně vyplývá z následujících ustanovení Všeobecných podmínek, a sice zejména z § 84. Ten v odst. 1 umožňuje prodloužit lhůtu ke splnění smlouvy o přiměřenou dobu v případech uvedených pod § 82 (viz. výše). V odst. 2 se přiznává smluvním stranám právo odstoupit od dalšího splnění smlouvy, jestliže tyto okolnosti („vyšší moc“) a jejich následky přesáhnou stanovené lhůty.⁷⁴ Z uvedeného zřetelně vyplývá, že případy vyšší moci nemají automaticky a za všech okolností za následek zrušení smlouvy. Dle dikce § 84 odst. 2 dochází v těchto případech ke změně závazku v tom smyslu, že straně povinné je prodloužena lhůta k dalšímu plnění. Teprve neukázali se nastalé okolnosti pouze přechodnými nastává stranám možnost od povinnosti splnit smlouvu odstoupit. Pro úplnost pouze dodejme, že shora uvedené je podmíněno určitými oznamovacími povinnostmi⁷⁵, resp. potvrzením příslušného orgánu.⁷⁶ Poslední

---

⁷³ Vyhláška č. 101/1989 Sb. („Všeobecné podmínky“), § 82 odst. 1, 2 :

1. Strany se osvobozují od odpovědnosti za částečné nebo úplné nesplnění smluvních povinností, jestliže se tak stalo v důsledku okolností vyšší moci. Dlužník, který je v prodlení, se však nemůže dovolávat okolností vyšší moci, které nastaly v době prodlení.
2. Za vyšší moc se pokládají okolnosti, které vznikly po uzavření smlouvy v důsledku stranou nepředvídaných a neodvratitelných událostí mimořádné povahy.

⁷⁴ Vyhláška č. 101/1989 Sb. („Všeobecné podmínky“), § 84 odst. 1, 2 :

1. V případech uvedených v § 82 se prodlužuje lhůta ke splnění smluvních povinností stranami přiměřeně o dobu, během které takové okolnosti a jejich následky budou účinkovat.
2. Jestliže tyto okolnosti a jejich následky budou trvat déle než 5 měsíců u zboží, u kterého dodací lhůty nepřevyšují 12 měsíců od okamžiku uzavření smlouvy, nebo déle než 8 měsíců u zboží, u kterého jsou dodací lhůty stanoveny na více než 12 měsíců od uzavření smlouvy, bude mít každá ze stran právo odstoupit od dalšího splnění smlouvy; v tomto případě žádná ze stran není oprávněna žádat od druhé strany náhradu možných škod

⁷⁵ Vyhláška č. 101/1989 Sb. („Všeobecné podmínky“), § 84 odst. 3.:

„Strana může využít svého práva na odstoupení od smlouvy, jestliže uvědomí o odstoupení od smlouvy do začátku plnění smluvních povinností druhou stranou, avšak nejpozději ve 30denní lhůtě od okamžiku skončení lhůty 5 případně 8 měsíců předvídané v odstavci 2 tohoto paragrafu.“

⁷⁶ Vyhláška č. 101/1989 Sb. („Všeobecné podmínky“), § 83 odst. 2.:

věcí, kterou je třeba v souvislosti s úpravou soukromoprávních vztahů s mezinárodním prvkem zmínit, je souvztažnost a vzájemný vztah Všeobecných podmínek a zákoníku mezinárodního obchodu. Zmínili jsme v předešlých částech oblast působnosti obou právních úprav. Toto rozdělení upravoval § 4 zákoníku mezinárodního obchodu vycházející ze zásady subsidiarity, který doslova stanovoval, že „*ustanovení tohoto zákona se použije, jen pokud nestanoví něco jiného mezinárodní smlouva, kterou je Československá socialistická republika vázána.*“ Takovou smlouvu právě představovaly Všeobecné podmínky pro dodávky zboží mezi organizacemi členských států Rady vzájemné hospodářské pomoci.

„Okolnosti osvobozující strany od odpovědnosti za úplné nebo částečné nesplnění smlouvy musí být potvrzeny obchodní komorou nebo jiným příslušným ústředním orgánem té které země.“

5. Současná úprava soukromého práva

V předcházejících kapitolách jsme podali stručný nástin situace panující v právním řádu Československa v dobách od vzniku samostatného státu až po vládu komunistického režimu. Výše již bylo také naznačeno, že hlavní právní předpis soukromého práva, tedy občanský zákoník, byl přijat v roce 1964 a je platným a účinným kodexem i v dnešní době. S rokem 1989 přišly nejen rozsáhlé změny v oblasti společenské, ale rovněž i v oblasti právní. Je nanejvýš patrné, že občanský zákoník nemohl po nastalých společenských změnách vyhovovat a bylo nutné přijmout rozsáhlé novely zohledňující nové myšlenkové, resp. právní proudy, které s sebou přinesly listopadové události roku 1989.

5.1. Občanský zákoník

Již v předchozí kapitole týkající se rozboru československého občanského práva bylo uvedeno, že tedy jak tzv. „střední občanský zákoník“, tak rovněž současný občanský zákoník nepřipouštěly vliv změny poměrů jako obecné pravidlo, ale naopak zásadně vycházely z dodržování zásady *pacta sunt servanda*. Rovněž jsme uvedli příklady, které vliv změny poměrů připouštějí. Jednalo se však o případy spíše kazuistické s nemožností obecnějšího rozšíření na širší okruh případů.

Současná právní úprava s ohledem na změny představované rokem 1989 nezaznamenala žádný výrazný posun oproti předcházejícímu znění občanského zákoníku, resp. předchozí úpravě občanského zákoníku 1950 v této oblasti.

5.1.1. Smlouva o smlouvě budoucí

Ustanovení týkající se smlouvy o smlouvě budoucí (*pactum de contrahendo*) je již z historického pohledu významným v kontextu úpravy vlivu změny poměrů na trvání závazku. V kapitole 4.2 bylo naznačeno, jakým způsobem se stavěl všeobecný občanský zákoník ABGB a zejména soudní praxe k vlivu podstatných poměrů na smlouvu o smlouvě budoucí a možnosti rozšíření aplikace na širší okruh závazkových vztahů.

V našem občanském zákoníku je úprava smlouvy o smlouvě budoucí podřazena pod ustanovení § 50a. Vychází z nutnosti dohody o podstatných náležitostech smlouvy,

ke které se strany písemně zavázaly za současného připuštění možnosti zániku takového závazku, pokud se okolnosti, za kterých účastníci při vzniku závazku vycházeli změnilo do té míry, že nelze spravedlivě⁷⁷ požadovat uzavření smlouvy.

5.1.2. Úprava věcných břemen

Rovněž i v souvislosti s vlivem změny poměrů na zánik věcných břemen můžeme v úvodu odkázat na možnost komparace s předchozí právní úpravou v občanském zákoníku z roku 1950.⁷⁸ Naopak Obecný občanský zákoník se o dané problematice v tomto směru nezmiňoval. Úprava věcných břemen v ustanovení § 151p dává v odst. 3⁷⁹ možnost soudu omezit nebo dokonce zrušit věcné břemeno pro hrubý nepoměr mezi výhodou oprávněného z věcného břemene a samotným věcným břemenem na straně druhé. Obligatoří podmínkou k takovému zásahu soudu je poskytnutí přiměřené náhrady. Obdobně může soud rozhodnout o přikázání peněžitého plnění namísto věcného, nelze-li mít za to, že věcné plnění se bude jevit pro oprávněného jako spravedlivé. Podle rozhodovací praxe soudů takovou změnou, která je schopna přivodit zrušení věcného břemene, není změna v osobě vlastníka zatížené nemovitosti. Ten totiž v důsledku nahrazení vlastníka předešlého v právním vztahu nenabývá žádných nových práv, které by neměl jeho předchůdce a tudíž tato situace bezesporu nemůže mít vliv na zrušení věcného břemene.⁸⁰ Naopak změnou poměrů odůvodňující omezení věcného břemene, může být situace, kdy počet osob obývajících společně s vlastníkem dům vzrostl natolik, že vlastníkovu je ztížena možnost bydlení v ostatních částech domu. Je to tedy změna v osobních poměrech účastníků, výrazně se dotýkající věcného břemene doživotního užívání části domu.⁸¹

---

⁷⁷ Objektivně posuzováno. Výrazu „spravedlivě“ je nutno přikládat pouze obecný, nikoliv nějaký zvláštní význam. Srov. Eliáš, K. a kolektiv autorů. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek.* § 1-487. Praha : Linde Praha, a. s., 2008, s. 304.

⁷⁸ § 186 odst. 2, srov. kapitolu 4.3.

⁷⁹ „Vznikne-li změnou poměrů hrubý nepoměr mezi věcným břemenem a výhodou oprávněného, může soud rozhodnout, že se věcné břemeno za přiměřenou náhradu omezuje nebo zrušuje. Nelze-li pro změnu poměrů spravedlivě trvat na věcném plnění, může soud rozhodnout, aby se namísto věcného plnění poskytovalo plnění peněžité.“

⁸⁰ 1/1965 Sb. soudních rozhodnutí a stanovisek.

⁸¹ Rozsudek NS ze dne 1. října 2002, sp. zn.: 22 Cdo 1624/2002.

5.1.3. Smlouva o úschově

Ustanovení zabývající se úpravou smlouvy o úschově obsahují v § 749 odst. 2 možnost schovateli vrátit složiteli věc i před sjednanou dobou úschovy pokud nemůže v důsledku nepředvídatelné okolnosti bezpečně nebo bez újmy pro sebe movitost opatrovat. Jedná se tedy o možnost jednostranného ukončení smluvního vztahu, které je spojeno právě se změnou poměrů představovanou in concreto nepředvídatelnými okolnostmi. Taková situace v praxi může nastat kupříkladu, kdy by schovatel onemocněl v důsledku čehož by nebyl schopen svému závazku dostát. Podobně lze uvažovat situaci při úschově zvířat v místě, kde se rozšířila či hrozí epidemie.⁸²

5.2. Obchodní zákoník

Stěžejní předpis soukromého práva v ČR je nepochybně rovněž obchodní zákoník⁸³, který zrušil a nahradil hospodářský zákoník. Obchodní zákoník je *lex specialis* k zákoníku občanskému ve vztahu k obchodním závazkovým vztahům.⁸⁴

5.2.1. Smlouva o smlouvě budoucí

Obchodní zákoník ve svém ustanovení § 292 obsahuje vlastní úpravu smlouvy o smlouvě budoucí, která pro právní vztahy mezi podnikateli vylučuje aplikaci ustanovení o smlouvě o smlouvě budoucí dle občanského zákoníku, neboť se jedná o úpravu komplexní. Obojí úprava je v zásadě podobná, rovněž obchodní zákoník spojuje se skutečností, že se okolnosti, za kterých strany zřejmě při uzavírání smlouvy vycházely, změnilo do takové míry, že nelze na povinné straně rozumně požadovat uzavření takové smlouvy.⁸⁵ Takovouto změnou však nelze rozumět okolnosti vyplývající z běžného podnikatelského rizika, tzn. musí se jednat o vlivy, které mohly být jen ztěžívány od počátku stranami předvídatelné (veřejnoprávní akt, válka, přírodní pohroma apod.).⁸⁶ Stranám

---

⁸² Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník II.* § 460-880. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2008, s. 2079.

⁸³ Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁸⁴ Srov. § 1, § 261, § 262 obchodního zákoníku.

⁸⁵ § 292 odst. 5 obchodního zákoníku.

⁸⁶ Faldyna, F., a kol. *Obchodní zákoník s komentářem. II. díl* (§ 261 až § 775). Praha : CODEX Bohemia, s.r.o., 2000, ss. 73-74.

není bráněno, aby provedly ve smlouvě zpřesnění.⁸⁷ Významný rozdíl oproti občanskoprávní úpravě představuje v obchodních vztazích podmínka oznámení změny poměrů povinnou stranou bez zbytečného odkladu straně oprávněné. Nesplnění této notifikační podmínky sebou nese zásadní následek v tom, že k zániku závazku v takovémto případě nedojde. Můžeme tedy konstatovat, že k zániku závazku dojde pouze při splnění objektivního kritéria (změna okolností) a zároveň podmínky subjektivní (oznámení bez zbytečného odkladu druhé straně). Výše uvedené však platí pouze v případě, že strany nezvolí odchýlnou úpravu, neboť § 292 patří mezi ustanovení dispozitivní.⁸⁸

5.2.2. Zmaření účelu smlouvy

Materie upravující zmaření účelu smlouvy, obsažená v § 356 a § 357 obchodního zákoníku lze označit za ucelenou úpravou s relativně širokou působností. Její aplikace dopadá na všechny smlouvy uzavřené dle obchodního zákoníku.⁸⁹ Inspiraci této úpravy můžeme najít zejména v § 920 všeobecného zákoníku občanského⁹⁰ a dále ve výslovném zakotvení vlivu změny poměrů v § 275 zákoníku mezinárodního obchodu. (srov. výklad v předchozí kapitole). Náš zákoník připouští uplatnění klauzule *rebus sic stantibus* ve smyslu zmaření výslovně vyjádřeného účelu smlouvy v důsledku podstatné změny okolností. Za těchto okolností se přiznává dotčené straně právo od předmětné smlouvy odstoupit. Obdobným způsobem, jakým byla výše popsána úprava smlouvy o smlouvě budoucí, lze vyvodit dvě základní podmínky pro odstoupení od smlouvy. Prvou z nich je ve smlouvě „expressis verbis“ vyjádřený účel. Nelze se tedy spokojit s tvrzením, že účel byl z povahy smlouvy samé druhé straně znám či jí alespoň znám být musel. Druhým faktem je, že ke zmaření účelu smlouvy došlo právě podstatnou

---

⁸⁷ Pelikánová., I. *Komentář k obchodnímu zákoníku*. 3. díl. : Linde Praha, a. s., 1996, s. 566.; srov. rovněž v souvislosti s pozn. č. 10

⁸⁸ Srov. ustanovení § 263 obchodního zákoníku.

⁸⁹ Ustanovení § 356 a § 357 jsou dispozitivní (srov. § 263 obchodního zákoníku), strany tedy mohou jejich aplikaci vyloučit a práva a povinnosti mezi sebou upravit odchýlně.

⁹⁰ „Jestliže splnění bylo zmařeno zaviněním zavázaného anebo náhodou, za níž dlužník odpovídá, může druhá strana žádati buďto náhradu škody pro nesplnění anebo od smlouvy odstoupiti. Při částečném zmaření přísluší jí odstup, jestliže z povahy jednání anebo z účelu plnění zavázanému známého dá se seznati, že částečné plnění nemá pro ni významu.“

Výslovně se toto ustanovení o *clausule rebus sic stantibus* v příčinné souvislosti se zmařením účelu smlouvy nezmiňuje. Lze ji však vyvodit z pojmu „náhody“. K uvedenému srov. Pelikánová., I 1996,c. d., s. 770 a násl.; Dále srov. v kontextu ustanovení § 1447 o. z. o. (kapitola 4.3)

změnou okolností. Zákon v tomto směru nerozlišuje, jakým způsobem k této změně došlo. Lze uvažovat okolnosti objektivní povahy, ale rovněž situace, které plynou z jednání některé ze smluvních stran či třetí osoby (v praxi se často jedná o vztahy se subdodavateli, potažmo odběrateli).⁹¹ Odst. 2 však výslovně uvádí co za takovou změnu okolností nepovažuje. Je jimi změna majetkových poměrů některé strany a dále změna hospodářské nebo tržní situace. Až na drobnou formulační změnu je v tomto ustanovení převzata celá věta druhá § 275 odst. 1 zákoníku mezinárodního obchodu. Můžeme konstatovat, že takováto podstatná změna musí vycházet z vnějších příčin, tedy nad rámec vlastního podnikatelského rizika, mimo sféru trhu a v neposlední řadě rovněž bez ohledu na poměry smluvních stran. Pelikánová k danému uvádí, že takto pojaté vymezení (negativním způsobem) změny poměrů by mělo vést aplikační praxi k restriktivnímu výkladu.⁹² Tento názor jistě pramení z tendence zachovávat zásadu *pacta sunt servanda* a z požadavku právní jistoty s omezením pouze ve striktně omezených případech. Naznačené je však nutno nahlížet v intencích zásady smluvní volnosti. Rovněž s ohledem na převážně dispozitivní normy v závazkovém právu mohou strany právo odstoupit od smlouvy odepřít nebo naopak jej nad rámec zákonné úpravy rozšířit.

Je třeba mít na zřeteli, že zmaření účelu jak bylo právě popsáno však samo o sobě nezpůsobuje zánik závazku. Jedná se ovšem o důvod pro odstoupení od smlouvy. Jestliže cílem účastníka tedy je zánik závazku, musí z důvodu zmaření účelu od smlouvy odstoupit. Toto se děje většinou jednostranným právním úkonem adresovaným druhé straně, jehož doručení se považuje za okamžik zániku závazku. Pro účinky odstoupení od smlouvy platí přiměřeně § 351⁹³ (§ 357 in fine).

Pokud strana stanoveným způsobem od smlouvy odstoupí je podle dikce § 357 povinna nahradit druhé straně škodu, která jí odstoupením od smlouvy vznikne. Toto ustanovení je zvláštním případem odpovědnosti za škodu, neboť ve své podstatě

---

⁹¹ Srov. Bejček, J., Eliáš, K., Raban, P. a kol. *Kurs obchodního práva. Obchodní závazky*. 4. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, ss. 217-218.

⁹² Pelikánová 1996, c. d., s. 772.

⁹³ § 351 odst. 1 : „Odstoupením od smlouvy zanikají všechna práva a povinnosti stran ze smlouvy. Odstoupení od smlouvy se však nedotýká nároku na náhradu škody vzniklé porušením smlouvy, ani smluvních ustanovení týkajících se volby práva nebo volby tohoto zákona podle § 262, řešení sporů mezi smluvními stranami a jiných ustanovení, která podle projevené vůle stran nebo vzhledem ke své povaze mají trvat i po ukončení smlouvy.“

Odst. 2 hovoří o povinnosti vrátit plnění v případě, kdy před odstoupením od smlouvy bylo již něčeho plněno, resp. o nároku na úhradu nákladů s tím spojených.

odstoupení od smlouvy pro zmaření účelu není protiprávním úkonem či porušením povinnosti, ze kterého pramení odpovědnostní vztah, nýbrž je pouhým využitím zákonem přiznaného oprávnění. Je tedy otázkou zda lze vůbec v tomto případě hovořit o odpovědnosti ve smyslu ustanovení § 373 a násl. obchodního zákoníku. Ze vztahu speciality § 357 k obecným ustanovením o náhradě škody vyplývá nemožnost aplikace liberačních důvodů (§ 374), tzn. absolutní odpovědnost k náhradě škody. Rovněž je třeba se zamyslet nad otázkou jakým způsobem, popř. zda vůbec lze na situaci předesílanou § 357 aplikovat ustanovení obchodního zákoníku o nemožnosti vzdání se nároku na náhradu škody před porušením povinnosti, z něhož tato škoda může vzniknout.⁹⁴ Nelze než z výše naznačených důvodů per analogiam dojít k závěru, že pro případy „zmaření účelu smlouvy“ není možno uplatnit ustanovení § 386. Pokud se kupříkladu strany dohodnou ve smlouvě tak, že v případě odstoupení v souvislosti se zmařením účelu smlouvy, nebude povinná strana nucena k úhradě škody, jednalo by se o smluvní úpravu právně zcela konformní.

5.2.3. Smlouva o uložení věci

Podobný institut jako je v občanském zákoníku smlouva o úschově představuje úprava v § 516 a násl. obchodního zákoníku. Co se týče vlivu změny poměrů na trvání závazku opravňuje povinnou stranu (opatrovatele) domáhat se na oprávněné straně (uložiteli) „..., aby převzal uloženou věc bez zbytečného odkladu ještě před uplynutím smluvené doby uložení, jestliže další plnění povinností by opatrovateli způsobilo nepřiměřené obtíže, které nemohl v době uzavření smlouvy předvídat, ...“⁹⁵ V zásadě je tedy obchodně právní materie shodná s úpravou v občanském zákoníku, nic na tom nemění absence explicitního vyjádření „nepředvídatelné okolnosti“ (srov. § 749 odst. 2 obč. zák.). Změnu poměrů lze z tohoto ustanovení dovodit na základě kontextu nepřiměřených obtíží, které by pro stranu nastaly v důsledku dalšího smlouvou sjednaného plnění, ovšem které nebylo možno v době vzniku závazku předpokládat. Jestliže by straně takové „nepřiměřené potíže“ bývaly byly známy před vznikem závazku, pravděpodobně by takovou smlouvu vůbec neuzavírala. Nejen z této implikace

---

⁹⁴ Ustanovení § 386 odst. 1, které je dle § 263 ustanovením kogentním.

⁹⁵ § 523 odst. 2 obchodního zákoníku.

je možné přisvědčit názoru, že toto ustanovení v sobě inkorporuje klauzuli *rebus sic stantibus*.⁹⁶

5.3. Zákon o rodině

V oblasti rodinného práva se lze rovněž setkat s příklady změn poměrů ovlivňujících závazek. Jedná se však o případy mající vztah nikoliv k trvání, ale k obsahu závazku. O změně okolností hovoří např. § 99 zákona o rodině⁹⁷ vyjadřující myšlenku, že výživné je upraveno vždy podle stavu a doby, kdy se rozhodnutí vydává. Soud je zde nadán pravomocí, aby při změně poměrů předchozí rozhodnutí o výživném změnil. Komentář k zákoně o rodině⁹⁸ uvádí, že taková změna poměrů nemůže být pouze zcela přechodného rázu, ale musí jít o okolnosti závažnější. Ať už kupříkladu spojené s rostoucím věkem dítěte či v důsledku změny v možnostech povinného plnit vyživovací povinnost, apod. Rozhodnutí ve věcech výživného jsou tedy vydávána zásadně „cum clausula rebus sic stantibus“.⁹⁹ U nezletilých dětí může takovéto rozhodnutí učinit soud i bez návrhu stran. V případě zletilých je však třeba návrhu některé ze stran.¹⁰⁰

Podobné oprávnění soudu v případech změny poměrů u úpravy styku rodičů s dítětem obsahuje § 27 zákona o rodině¹⁰¹, resp. u dohod a rozhodnutí o výkonu rodičovských práv a povinností ustanovení § 28.¹⁰²

---

⁹⁶ Srov. argumentaci historickým výkladem in Pelikánová 1996, c. d., str. 463-464.

⁹⁷ § 99 zákona o rodině:

- (1) Změní-li se poměry, může soud i bez návrhu změnit dohody a soudní rozhodnutí o výživném pro nezletilé děti. Dojde-li ke zrušení nebo snížení tohoto výživného za minulou dobu, spotřebované výživné se nevrací.
- (2) Nejde-li o výživné pro nezletilé děti, může dojít ke změně nebo ke zrušení pouze na návrh.

⁹⁸ Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. aktualizované a doplněné vydání. Praha : Linde Praha a. s. , 2005, s. 344.

⁹⁹ Knappová, M., Švestka, J. a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek III*. Praha : ASPI Publishing s. r. o., 2002, s. 159.

¹⁰⁰ Srov. § 99 odst. 2 zákona o rodině.

¹⁰¹ § 27 zákona o rodině:

- (1) Dohoda o styku rodičů s dítětem nepotřebuje schválení soudu.
- (2) Soud však styk rodičů s dítětem upraví, vyžaduje-li to zájem na jeho výchově a poměry v rodině. Bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné, je považováno za změnu poměrů, vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí.
- (3) Jestliže je to nutné v zájmu dítěte, soud styk dítěte s rodičem omezí nebo jej zakáže.
- (4) Vyžaduje-li to zájem dítěte a poměry v rodině, může soud upravit styk dítěte s prarodiči a sourozenci.

¹⁰² „Změní-li se poměry, může soud změnit i bez návrhu rozhodnutí nebo dohodu rodičů o výkonu jejich rodičovských práv.“

Zásadním požadavkem rodinného práva v tomto smyslu je, že veškeré změny prováděné soudem při nastalých změnách poměrů se musí dít pouze ku prospěchu a ochraně dětí. Rozhodujícím hlediskem je tedy zájem dítěte. Nelze k této otázce přistupovat mechanicky a je třeba vážit vždy všechny okolnosti ospravedlňující takovýto zásah.

5.4. Zákoník práce

Pouze pro úplnost zdůrazníme, že jiná stěžejní kodifikace českého soukromého práva, zákoník práce¹⁰³, neobsahuje žádná ustanovení týkající se změny poměrů. Nečinil tak ani předchozí pracovní zákoník účinný do 31. 12. 2006.¹⁰⁴

5.5. Změna poměrů a nemožnost plnění

Již v úvodních pasážích naší práce jsme se obecně zabývali institutem nemožnosti plnění. Zvláště jsme se zaměřili na jeho úlohu v německé právní praxi a teorii i s ohledem na určitý nezanedbatelný vliv na československé soukromé právo.

Pojem nemožnosti plnění se rozpadá do vícero kategorií.

Prvotním dělením, na které pouze upozorníme a s ohledem na rozsah naší práce se jím dále nebudeme podrobněji zabývat je nemožnost plnění z hlediska právního a z přístupu filozofického.¹⁰⁵

Zastavme se však u práce Kubešovy¹⁰⁶, která vznikla na konci 30. let 20. století a o problematice nemožnosti plnění pojednávala velice podrobně. Teoretická koncepce nemožnosti plnění vychází z jejího dělení na nemožnost teoretickou (rozpadající se na pojem v užším a širším smyslu) a nemožnost praktickou. Užší smysl teoretické nemožnosti je spatřován v její absolutní neuskutečnitelnosti. („Snést modré z nebe“). Jinak tomu je u nemožnosti teoretické v širším slova smyslu. Zde možnost jejího uskutečnění není naprosto vyloučena, ovšem je v rozporu s přírodními zákony. K dokreslení této koncepce se v díle hovoří o praktickém příkladu, kdy je sjednán závazek letět bez mezipřistání kolem celé zeměkoule. To co se však jevilo jako nemožné v roce 1938 se v důsledku pokroku vědy a techniky stalo za několik desítek let

---

¹⁰³ Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁴ Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁵ Blíže Kanda 1966, c. d., s. 130 a násl.

¹⁰⁶ Kubeš, V. *Nemožnost plnění a právní norma*. Brno, Praha : Orbis, 1938.

nejen možným, ale dokonce i nikterak obtížným. Na tomto případě lze jednoznačně demonstrovat relativitu pojmu nemožnosti plnění. A jak jsme si již ukázali, může tato relativnost vést až k extenzi do oblasti tzv. nedostižnosti plnění (viz. kapitola 4.2). K vymezení poslední kategorie - nemožnosti praktické - uvádí tato práce známý příklad prstenu spadlého na dno hlubokého moře. Plnění je sice podle přírodních zákonů uskutečnitelné, ovšem prakticky takřka nemožné.¹⁰⁷

Z pohledu naší práce je zásadní doktrinální dělení na nemožnost počáteční a nemožnost následnou. (Srov. kapitulu 3.5)

Prvým případem, kdy je plnění nemožné již v čase uzavírání smlouvy, jsme se podrobněji nezabývali, neboť z pohledu vlivu na trvání závazku nečiní teoretických obtíží. Závazek v tomto případě totiž ani nevznikne. Občanský zákoník se k počáteční nemožnosti plnění vyjadřuje v ustanovení § 37 odst. 2.¹⁰⁸ Naopak druhý z uvedených příkladů z oblasti nemožnosti plnění jsme si již v obecné rovině a komparativním pohledu rozebrali v kapitole zabývající se základními proudy a myšlenkami týkající se vlivu změněných poměrů na závazkové právní vztahy. V této kapitole se zaměříme na místo následné nemožnosti plnění v českém občanském zákoníku. Ta našla zakotvení pod stejnojmennou rubrikou v § 575 a následující. Obecně se zde stanovuje, že pokud se plnění stane nemožným, povinnost dlužníka plnit zanikne.¹⁰⁹ Samotné vymezení pojmu následné nemožnosti plnění obsahuje druhý odstavec § 575, který jím rozumí takové plnění, které nelze uskutečnit za ztížených podmínek, ani s většími náklady nebo až po sjednané čase. Dikce zákona zde jasně vylučuje změnu v závazkovém právním vztahu pomocí hospodářské nemožnosti plnění (nedostižnosti). Pokud v této souvislosti uvažujeme i koncepci zmaření účelu smlouvy v obchodním zákoníku vylučující rovněž z možnosti ovlivnění obsahu či trvání závazku hospodářskou nemožností plnění, lze jednoznačně konstatovat, že současná úprava českého soukromého práva neumožňuje, aby určitá mimořádnost v hospodářské situaci jedné strany nastalá po vzniku závazku způsobila zánik takového závazku.¹¹⁰

---

¹⁰⁷ K uvedenému srov. rozlišení následné nemožnosti plnění In: Eliáš, K. *Následná nemožnost plnění se zřetelem k obchodním závazkům*. Právní praxe a podnikání. 1995. č. 7-8, s. 25.

¹⁰⁸ „Právní úkon, jehož předmětem je plnění nemožné, je neplatný.“

¹⁰⁹ § 575 odst.1.

¹¹⁰ Srov. kapitulu o hospodářské nemožnosti plnění, resp. nedostižnosti zejména v intencích extenzivního výkladu pojmu nemožnosti plnění.

Zejména je významné dělení následující nemožnosti plnění na právní a faktickou. Při bližším zkoumání je patrná návaznost na výše uvedenou teoretickou koncepci, provedenou prof. Kubešem, neboť právní doktrína uvádí faktickou (fyzickou) nemožnost plnění jako situaci, kdy dle poznatků vědy, techniky a přírodních zákonů není sto závazek splnit, ať už z důvodů objektivních (nezávislých na osobě povinného) či subjektivního rázu (majících původ v osobě dlužníka).¹¹¹

V otázce právní nemožnosti plnění panovala diskuze, zda ji vůbec lze považovat za kategorii nemožnosti plnění. Ve své podstatě se jedná o případ, kdy po řádném uzavření závazku došlo k vydání právního předpisu, který smluvené plnění nedovoluje. Mnozí autoři koncepci „právní nemožnosti“ označují jako chybnou, neboť se vlastně nejedná o nemožnost, nýbrž o protiprávnost plnění.¹¹² Z teoretického hlediska se jedná o dvě různé kategorie, resp. dva různé důvody nesplnění závazku. Ten se tedy v případě „právní nemožnosti“ stává neplatným, poněvadž dodatečně odpadl právní důvod, na kterém byl závazkový právní vztah založen. Obchodní zákoník v ustanovení týkající se nemožnosti plnění¹¹³ vychází z občanskoprávní úpravy a rovněž odmítá připustit vliv „hospodářské nemožnosti“ na závazkový právní vztah. Oproti § 575 obč. zákoníku navíc uvádí, že se závazek považuje za splnitelný i v případě, lze-li jej splnit za pomoci jiné osoby, což je pro obchodní vztahy příznačné.¹¹⁴ Vzhledem k významu obchodních závazků se § 352 odst. 2 výslovně zmiňuje případ, kdy nesplnitelnost závazku nastává v důsledku právní nemožnosti. Ta spočívá ve vydání právních předpisů s časově neohrazenou účinností¹¹⁵ zakazující smluvené plnění po uzavření smlouvy nebo v neudělení úředního povolení, které je nezbytné pro splnění závazku ač o ně řádným způsobem usiloval.¹¹⁶

Závěrem znovu zdůrazníme, že současná právní úprava soukromého práva v ČR nepřipouští vliv hospodářské nemožnosti na trvání závazku v důsledku následné změny

---

¹¹¹ Plecítý, V., Vrabec, J., Salač, J. *Základy občanského práva*. 2. vydání, Plzeň : Aleš Čeněk, 2005, s. 167 a násl.

¹¹² Srov. Knapp, V. 1955, c. d., 228 s.; též Eliáš 1995, c. d., s. 25.

¹¹³ § 352 obchodního zákoníku.

¹¹⁴ Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 11. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 1090.

¹¹⁵ Výslovná podmínka časově neomezené účinnosti má na závazkový vztah, resp. možnost jeho zániku v důsledku nemožnosti plnění zásadní vliv. Neboť rovněž s ohledem na § 575 odst. 2 občanského zákoníku by se v případě právního předpisu s omezenou dobou platnosti jednalo pouze o relativní překážku a plnění by nebylo nemožné.

¹¹⁶ K vydání územního rozhodnutí správního orgánu srov. rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. března 2002, sp. zn. 29 Odo 70/2001.

poměrů. Jiný způsob řešení navrhuje Knapp za pomoci „dobrých mravů“ v rukou judikatury.¹¹⁷

---

¹¹⁷ Eliáš 1995, c. d., s. 27.

6. Návrh nové právní úpravy

Stávající úprava občanského práva se stala po nesčetných novelizacích nepřehlednou a rovněž s ohledem na dobu svého vzniku sílily po roce 1989 tendence k přijetí nového kodexu soukromého práva. Prakticky od počátku devadesátých let počaly práce na nové právní úpravě v pracovní komisi pro rekodifikaci občanského práva při ministerstvu spravedlnosti. Základní předlohou a inspiračním zdrojem se stal vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937, jehož stručnou genezi jsme se zabývali v kapitole 4.3. Přípravou věcného záměru tohoto zákona byl pověřen autorský kolektiv pod vedením prof. Eliáše a doc. Zuklínové

Po zevrubném projednání rekodifikační komisi a odbornou veřejností byl nakonec věcný záměr nového občanského zákoníku schválen vládou v dubnu roku 2001.¹¹⁸ V současné době (duben 2009) je po skončeném mezirezortním připomínkovém řízení materiál předložen k projednání vládě.

Návrh nového občanského zákoníku¹¹⁹ si klade za cíl být skutečným kodexem soukromého práva a odstranit tak roztržičnost civilního práva a jeho jednotlivých institutů ve vícero právních předpisech, která byla způsobena zejména socialistickou právní vědou a zákonodárstvím. Docházelo k zcela nelogickému zakládání „nových právních odvětví“ a přijímání samostatných zákoníků bez jakékoliv návaznosti či spojitosti s občanským právem a občanským zákoníkem, což mělo za následek oslabování role občanského práva jako výchozího pramene soukromého práva. V neposlední řadě se rovněž jedná o zjednodušení právní úpravy a odstranění duplicity a odchylné terminologie jednotlivých předpisů soukromého práva (zejména se jedná o vztah občanského a obchodního zákoníku). Tyto ambice se konkrétně projevují v začlenění materie rodinného práva zpět do textu občanského zákoníku. Tímto má být oproti předchozí právní úpravě zdůrazněna pozice rodinného práva jakožto práva soukromého. Stejným motivem je vedeno zakotvení alespoň základní zmínky o pracovní smlouvě a vzniku pracovního poměru do paragrafového znění nového civilního kodexu. Opět je na prvním místě kladen důraz na vyjádření okolnosti, že

---

¹¹⁸ Usnesení vlády ČR ze dne 18.4.2001 č. 345 k návrhu věcného záměru občanského zákoníku (kodifikace soukromého práva)

¹¹⁹ Návrh nového občanského zákoníku včetně důvodové zprávy k němu [online]. Dostupný ze stránek Ministerstva spravedlnosti ČR k návrhu nového občanského zákoníku : <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/uvodni-stranka.html>

pracovní smlouva je institutem soukromého práva a její obsah má soukromoprávní povahu, čímž se zároveň doplňuje systematika soukromoprávních smluvních typů. Napříště tak všechny budou vyjádřeny v obecném předpise soukromého práva, tedy občanském zákoníku. S ohledem na určitou specifčnost práva pracovního je jeho úprava nadále ponechána zvláštnímu zákonu, zároveň je však vyslovena zásada, že občanský zákoník je k pracovnímu kodexu „lex generalis“.

V souvislosti s již zmíněným překrýváním právní úpravy v oblasti občanského a obchodního práva, často i terminologicky nejednotnému vychází návrh ze zcela odlišného řešení, než za současného stavu. Napříště bude veškerou materii závazkových právních vztahů obsahovat pouze občanský zákoník. S jeho přijetím se zároveň počítá se zrušením stávajícího obchodního zákoníku, který by měl v jistém smyslu nahradit tzv. „obchodní zákon“.¹²⁰ Jeho obsah by mimo jiné již netvořily tzv. komplexní úpravy závazkových vztahů, nýbrž pouze odchylky od smluvních typů zakotvených v občanském zákoníku, specifické pro vztahy mezi podnikateli.

6.1. K problematice vlivu změny poměrů

V předchozích kapitolách jsme se podrobně seznámili s přístupem československé, resp. české právní úpravy a soudní praxe ke *clausule rebus sic stantibus*. Od extenzivního výkladu a rozšíření působnosti této zásady na veškeré smlouvy, přes realitně striktní odmítání obecné závaznosti změněných poměrů se nová úprava občanského zákoníku v tomto směru v jistém smyslu navrácí a čerpá z poznatků judikatury československého prvorepublikového soudu, na jejichž základech byla vystavěna doktrína o „hospodářské nemožnosti plnění“. Ta byla jak jsme rovněž výše naznačili potvrzována hlediskem „dobrých mravů“, se kterým následně pracovala i rozhodovací praxe poválečná. Tvůrci nového občanského zákoníku po kritickém zhodnocení historického vývoje vycházejí stejně jako předchozí právní úpravy ze zásadního potvrzení všeobecné závaznosti smluv¹²¹, ovšem v otázce vlivu změny poměrů obecně tuto tendenci připouštějí. Což činí nový občanský zákoník významně odlišným od předchozích kodexů. Důvodnost tohoto výslovného zakotvení vychází z myšlenky, že bez tohoto explicitního vyjádření, jak je v zákoníku navrženo (viz. dále),

---

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ § 1584 návrhu : „Smlouva strany zavazuje. Lze ji změnit jen se souhlasem všech stran, anebo z jiných zákonných důvodů. (...)“

by rozhodovací praxe inklinovala k tendencím prvorepublikového soudu, které byly posléze s ohledem na směřování teorií o hospodářské nemožnosti plnění a zásady *clausula rebus sic stantibus* jako nesprávné odmítnuty.

Nejvýznamnější tezí tedy je, že *clausula rebus sic stantibus* je vlastní každé smlouvě. Návrh stanovuje právo domáhat se nejen zrušení závazku, ale i jeho úpravy avšak pouze v úzce vymezeném počtu případů a zároveň při splnění zákonem relativně striktně formulovaných požadavků. (Na návrh kterékoliv ze stran je ke zrušení či změně závazku oprávněn soud.) Podmínkou je, že změna okolností, která takovou možnost zaručuje, musí být podstatná, nepředvídatelná a dotčenou stranou neovlivnitelná.¹²² V žádném případě však nelze pod zmíněnou podmínku subsumovat takovou změnu poměrů, která spadá do okruhu tzv. nadobligační námahy, jak připouštěla judikatura 1. republiky. V tomto ohledu kontinuitně nová právní úprava navazuje na stávající občanský a obchodní zákoník (srov. předchozí kapitolu).

Závěrem je nutno doplnit, že nová úprava nebrání stranám v odchýlení se od zákonné dikce a upravit si práva a povinnosti mezi sebou odlišným způsobem. Výslovně je zakotvena varianta vylučující právo domáhat se změny závazku stranou, která nebezpečí změny poměrů na sebe převzala.

Pro úplnost dodejme, že změna okolností je v paragrafovém znění nového občanského zákoníku inkorporována pod stejnojmennou rubriku v § 1589 až § 1591 (§ 1563 až § 1565 verze návrhu občanského zákoníku před vnějším připomínkovým řízením, dále jen „dříve“) :

Změna okolností

§ 1589

Změní-li se po uzavření smlouvy okolnosti do té míry, že se plnění podle smlouvy stane pro některou ze stran obtížnější, nemění to nic na její povinnosti splnit dluh. To neplatí v případech stanovených v § 1590 a § 1591.

§ 1590

---

¹²² Srov. důvodovou zprávu k návrhu nového občanského zákoníku.

(1) Dojde-li ke změně okolností tak podstatné, že změna založí v právech a povinnostech stran zvláště hrubý nepoměr znevýhodněním jedné z nich buď neúměrným zvýšením nákladu plnění, anebo neúměrným snížením hodnoty předmětu plnění, má dotčená strana právo domáhat se vůči druhé straně obnovení jednání o smlouvě, prokáže-li, že změnu nemohla rozumně předpokládat ani ovlivnit a že skutečnost nastala až po uzavření smlouvy, anebo se dotčené straně stala až po uzavření smlouvy známou. Uplatnění tohoto práva neopravňuje dotčenou stranu, aby odložila plnění.

(2) Právo podle odstavce 1 dotčené straně nevznikne, převzala-li na sebe nebezpečí změny okolností.

§ 1591

(1) Nedohodnou-li se strany v přiměřené době, může soud k návrhu kterékoli z nich rozhodnout, že závazek ze smlouvy změní obnovením rovnováhy práv a povinností stran, anebo že jej zruší ke dni a za podmínek určených v rozhodnutí. Návrhem stran soud není vázán.

(2) Právo podle odstavce 1 dotčené straně nevznikne, neuplatnila-li právo na jednání o smlouvě bez zbytečného odkladu.

Návrh tedy obsahuje obecné ustanovení týkající se změny okolností a jejich vlivu na závazkový právní vztah. Současně však existují mimo to i dílčí zmínky o změnách okolností u určitých jednotlivých ustanovení nového občanského zákoníku. Některé z nich navazují na předchozí kodexy soukromého práva, některé jsou zcela nové, dřívější právní úpravě neznámé. V následujícím výkladu se alespoň ve stručnosti zaměříme na některé z nich.

6.1.1. Smlouva o smlouvě budoucí

Rovněž nová právní úprava věnuje institutu „pactum de contrahendo“ pozornost z hlediska vlivu změny poměrů na trvání závazku a navazuje tak na jistou tradici v tomto smyslu. Rozdíl oproti stávajícímu občanskému zákoníku spatřujeme v tom, že návrh nového kodexu opouští podmínku dohody stran o podstatných náležitostech smlouvy (srov. předchozí kapitolu, event. § 50a obč. zák.) a takřka přejímá základní

definici ze stávajícího obchodního zákoníku. Z obecného hlediska je rovněž opuštěn požadavek písemné formy. Záměr takového kroku je veden především zásadou „vigilantibus iura“, v neposlední řadě rovněž s požadavkem na co možná nejmenší omezování soukromého práva formou veřejných zásahů a ustanovení. Z pohledu zájmu naší práce je zásadní ustanovení § 1612 odst. 2 (dříve § 1586 odst. 2), které zprošťuje stranu povinnosti uzavřít budoucí smlouvu, pokud se okolnosti, z nichž strany při uzavírání smlouvy zřejmě vycházely, změnily natolik, že nelze na zavázané straně rozumně požadovat, aby takovouto smlouvu uzavřela. Ve srovnání s § 292 odst. 5 obchodního zákoníku je nová právní úprava dále bezpodmínečná a nevyžaduje pro zánik závazku obligatorní oznámení druhé straně. Pokud však bez zbytečného odkladu povinná strana této notifikace neučiní, je dle poslední věty § 1612 odst. 2 povinná straně oprávněně nahradit škodu z tohoto důvodu jí vzniklou.

6.1.2. Smlouva o dílo

Novinkou právní úpravy je v tomto směru zmínka o vlivu změněných poměrů ve smlouvě o dílo, kterou dosavadní zákoníky českého soukromého práva neznaly. Konkrétně byla promítnuta do § 2427 odst. 2 (dříve § 2347 odst. 2) v části pojednávající o určení ceny díla podle rozpočtu. Můžeme říci, že zásadně nový právní předpis vychází z premisy, že je-li cena sjednána pevnou částkou nemá změna rozpočtu vliv na její výši. Ani objednatel ani zhotovitel nemohou žádat změny v ceně proto, že si dílo vyžádalo jiné úsilí nebo jiné náklady, než bylo předpokládáno.¹²³ Je však i přes to nutno počítat se situacemi, které si žádají zmírnění a prolomení tohoto striktního náhledu na věc. Nová právní úprava si je v tomto směru potřeby řešení možných mimořádností vědoma a našla inspiraci ve švýcarském právu. Již zmíněné ustanovení § 2427 odst. 2 umožňuje překlenutí nemožnosti změny rozpočtu za takové „zcela mimořádné nepředvídatelné okolnosti, která dokončení díla podstatně ztěžuje“ a poskytuje možnost soudu „podle svého uvážení rozhodnout o spravedlivém zvýšení ceny za dílo, anebo zrušení smlouvy a o tom, jak se strany vypořádají. To neplatí, převzala-li některá ze stran nebezpečí změny okolností, nebo jedná-li se o okolnost, o níž některá ze stran předem prohlásila, že nenastane.“

---

¹²³ § 2427 odst. 1 návrhu (dříve § 2347 odst. 1).

Na tomto místě pouze doplňme, že úprava tzv. nezaručeného rozpočtu a možnosti jeho jednostranného zvýšení zhotovitelem, se v zásadě shodně přejímá v intencích současného právního stavu.

6.1.3. Darování

Další ne nezajímavou novinkou v budoucím občanském zákoníku je vliv změny poměrů u smlouvy darovací. Předlohou se stalo ustanovení § 519 německého občanského zákoníku (BGB). Důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku k této problematice hned na úvod výstižně hovoří o nutnosti výslovné úpravy klauzule „rebus sic stantibus“ s ohledem na specifickou povahu darování.¹²⁴ Nelze mít totiž na dárce přepjaté nároky hraničícími až s nespravedlivými požadavky, aby splnil svůj závazek a obdaroval druhou stranu v případě, že v důsledku následné podstatné změny poměrů by to vedlo až k ohrožení vyživovací povinnosti, ke které je povinen či výživy sebe samotného. [Srov. § 1859 (dříve § 1787)].¹²⁵ Důvodová zpráva uvádí některé konkrétní případy, které by bylo možno považovat za takovou míru změny okolností, kterou předpokládá citované ustanovení.¹²⁶ Z pohledu právní teorie se zřejmě již z dikce ustanovení § 1859, že nastalá změna okolností nezpůsobuje zánik závazku sama jako taková, ale stává se důvodem pro uplatnění práva odstoupit od smlouvy. (Srov. podobnou strukturu v možnosti „vyvázání se“ ze závazkového vztahu u institutu zmaření účelu smlouvy v obchodním zákoníku). Toto ustanovení in fine upravuje i situaci, kdy již dárce část daru odevzdal. V této souvislosti lze při změně okolností odstoupit od smlouvy pouze ohledně toho, co dosud splněno nebylo. Z výše uvedeného kontextu a za současného použití argumentační zásady „a contrario“ lze dovodit, že pokud již bylo plněno v rámci darovací smlouvy zcela, nelze již toto ustanovení na danou situaci aplikovat. Důvodová zpráva uvádí jako možný příklad řešení využití ustanovení týkající se odvolání daru, zejména „Odvolání daru pro nouzi“, in concreto §

---

¹²⁴ Zvláštní část důvodové zprávy, s. 411.

¹²⁵ „Zavázal-li se dárce odevzdat dar po uzavření smlouvy, může od smlouvy odstoupit a odevzdání daru odepřít, změní-li se po uzavření smlouvy okolnosti do té míry, že by plnění podle smlouvy vážně ohrozilo dárce výživu nebo plnění dárce vyživovací povinnosti. Odevzdal-li již dárce část daru, může od smlouvy odstoupit jen ohledně toho, co dosud nesplnil.“

¹²⁶ Náhle onemocnění či zranění vyžadující následnou nákladnou léčbu, uzavření manželství a narození dětí po uzavření závazku k darování podpory apod.

1868 odst. 1 (dříve § 1796 odst. 1).¹²⁷ Tento postup je však z teoretického hlediska poněkud odlišný a *inter alia* jsou pro něj stanoveny přísnější podmínky.

6.1.4. Výpověď

V části týkající se zániku závazku se pod rubrikou „Výpověď“ upravujícím tento institut vyskytuje rovněž zmínka o otázce změny poměrů. Ustanovení § 1803 dává možnost domáhat po deseti letech od uzavření smlouvy jejího zrušení „byla-li smlouva bez vážného důvodu uzavřena na dobu určitou tak, že zavazuje člověka na dobu jeho života.“ Zároveň je dána možnost soudu, aby zrušil takto uzavřený závazek, jestliže okolnosti z nichž strany zřejmě při uzavírání smlouvy vycházely změnily do takové míry, že na zavázané straně nelze rozumně požadovat, aby byla smlouvou nadále vázána.¹²⁸ (Návrhu občanského zákoníku ve verzi před předložením do mezirezortního připomínkového řízení obsahoval navíc ještě situaci, kdy závazek na dobu delší než deseti let uzavřela právnická osoba. Ta, pokud se vzdala nároku domáhat se zrušení soudu, nebylo možno výše uvedeného ustanovení použít.)¹²⁹ Zakotvení této úpravy bylo vedeno záměrem ochránit strany závazkových právních vztahů před smlouvami zavazujícími po nezvykle dlouhou dobu. Z této až neodůvodněně dlouhé doby pramení daleko větší pravděpodobnost, že se výchozí poměry v průběhu trvání závazku změni. Důvodová zpráva hovoří o ochraně před tzv. šněrovacími úmluvami.

6.1.5. Smlouva o úschově

Úprava tohoto institutu v intencích nepředvídatelných okolností byla takřka beze změn přejata z § 749 odst. 2 platného občanského zákoníku.

---

¹²⁷ „Upadne-li dárce po darování do takové nouze, že nemá ani na nutnou výživu vlastní nebo nutnou výživu osoby, k jejíž výživě je podle zákona povinen, může dar odvolat a požadovat po obdarovaném, aby mu dar vydal zpět nebo zaplatil jeho obvyklou cenu, nanejvýš však v tom rozsahu, v jakém se dárce nedostává prostředků k uvedené výživě. Obdarovaný se může této povinnosti zprostit poskytnutím toho, co je k této výživě potřeba.“

¹²⁸ Z dikce zákona tedy vyplývá, že soud pokud přisvědčí vlivu nastalých okolností, může smlouvu pouze zrušit, nikoliv však změnit.

¹²⁹ § 1735 odst. 2 (verze k května roku 2007).

6.1.6. Zmaření účelu smlouvy a následná nemožnost plnění

Institut zmaření účelu smlouvy jak jej dnes upravuje obchodní zákoník nebyl do nového občanského zákoníku převzat. Naopak ustanovení týkající se následné nemožnosti plnění byla s výjimkou „právní nemožnosti“ přejata v zásadě ve shodném znění.

6.2. Věcná práva

Ač tato materie nenáleží do oblasti závazkových právních vztahů má z pohledu tématu naší práce významnou roli. Zmiňme se alespoň ve stručnosti o navrhované právní úpravě v kontextu věcněprávním.

6.2.1. Úprava věcných břemen

Na úvod je třeba zdůraznit, že nový občanský zákoník recipuje úpravu věcných břemen s určitými nuancemi z vládního návrhu z roku 1937 a terminologicky se navrácí k pojmu služebnosti. Pod oddílem věnovaným zániku služebnosti se v § 1137 odst. 2 (dříve § 1121 odst. 2) zakotvuje právo vlastníka služebné věci domáhat se omezení služebnosti nebo zrušení za přiměřenou náhradu. Lze tak učinit při trvalé změně způsobující hrubý nepoměr mezi zatížením služebné věci a výhodou panujícího pozemku nebo osoby oprávněné. Změna poměrů tedy sama o sobě zánik služebnosti nezpůsobuje, odůvodňuje však možnost vlastníka služebné věci služebnost vykoupit.¹³⁰ Při srovnání navrhované úpravy služebnosti a úpravy omezení a zániku věcných břemen ve stávajícím občanském zákoníku lze vyjádřit závěr, že až na jisté formulační změny se jedná o úpravu v zásadě shodnou a nový občanský zákoník tak kontinuálně navazuje na soukromoprávní úpravu předešlou (k uvedenému srov. rovněž úpravu věcných břemen v obč. zák. z roku 1950).

6.2.2. Odklad zrušení spoluvlastnictví

Úprava spoluvlastnictví je nově koncipována daleko obsáhleji. V díle čtvrtém části třetí návrhu jsou zakotveny instituty dnešnímu občanskému zákoníku neznámé,

---

¹³⁰ Srov. zvláštní část důvodové zprávy k návrhu občanského zákoníku, s. 279.

inter alia v § 1057 a následující se upravuje „Odklad zrušení spoluvlastnictví“. Jedná se o možnost odkladu zrušení spoluvlastnictví dohodou spoluvlastníku. Nejdéle na dobu deseti let.¹³¹ Takovýto odklad lze změnit jednak dohodou stran nebo rozhodnutím soudu, jemuž § 1059 svěřuje pravomoc k jeho vydání v případě, že to spoluvlastník navrhne a prokáže důvody dle nichž na něm nelze spravedlivě požadovat, aby ve spoluvlastnickém svazku nadále setrval. Případně, že se změnila okolnosti, pro něž k odkladu spoluvlastnictví došlo. Jedná se o kombinaci subjektivní okolnosti (prvá skupina důvodů) a objektivní (podstatná změna okolností ve druhém případě). Je tedy zřejmé, že každá takováto dohoda o odkladu zrušení spoluvlastnictví je uzavírána „cum clausula rebus sic stantibus“.

6.3. Rodinné právo

Zmínku o vlivu změny poměrů při dohodě či rozhodnutí o výživném nacházíme v § 838 odst.1 (dříve § 806 odst. 1).¹³² Z dikce tohoto ustanovení a zároveň z důvodové zprávy jednoznačně vyplývá, že se jedná o přepis stávající úpravy, pouze formulačně upravený. Zároveň se výslovná úprava o nutnosti návrhu v jiných případech, než pokrývá výše zmíněné ustanovení, zejména u zletilých dětí, pro nadbytečnost opustila (srov. § 99 odst. 2 zákona o rodině).

V situacích, kdy je soud nadán pravomocí při změně poměrů zasáhnout i bez návrhu do dohod, resp. rozhodnutí o úpravě výkonu rodičovských práv, resp. styku rodičů s dítětem nedochází rovněž k žádným zásadním posunům (srov. § 803 a násl., resp. § 823 návrhu).

---

¹³¹ § 1057 odst. 1: „... Byl-li odklad zrušení spoluvlastnictví ujednaný na dobu delší deseti let, považuje se ujednaný na deset let. (...)“

¹³² „Změní-li se poměry, může soud změnit dohodu a rozhodnutí o výživném pro nezletilé dítě, které nenabýlo plné svéprávnosti.“

7. Změna poměrů v mezinárodním a evropském měřítku; unifikační práce

V následující kapitole zaměříme svou pozornost na otázku vlivu změny poměrů v měřítku mezinárodním. Postupným globalizováním světa, uvolňováním přeshraničního pohybu zboží či služeb, posilováním zejména ekonomických integrací sílí hlasy po alespoň částečné unifikaci rozdílných vnitrostátních právních úprav. Zejména v oblasti závazkového práva. Jednoznačným cílem je postupné odbourávání bariér představovaných právě mnohdy značnou diverzitou jednotlivých právních řádů.

Nezastupitelnou roli v tomto směru hraje Mezinárodní institut pro unifikaci soukromého práva (UNIDROIT). Významným dokumentem vzešlým z práce UNIDROITu jsou Principy mezinárodních obchodních smluv z roku 1994 (viz. dále).

Nelze zapomínat na skutečnost, že Česká republika jakožto člena Evropských společenství se bezprostředně dotýká harmonizační práce (nejen) v oblasti soukromého na této úrovni. V Evropské unii se střetávají oba nejvýznamnější systémy práva – kontinentální a rovněž i common law. Důvodnost snah o řešení formou přiblížení a unifikace právních řádů je tedy nasnadě. V této souvislosti už je stručně doplníme, že na půdě komunitárního práva došlo k vydání Principů evropského soukromého práva (PECL)¹³³ v roce 1995. Tyto principy mají sloužit jako pramen pro budoucí připravovaný Evropský zákoník soukromého práva. Na jeho zrodu spolupracuje tzv. Pavijská skupina vedená prof. Gandolfim (K uvedeným předpisům srovnej další výklad).

7.1. Vídeňská úmluva o smluvním právu

Na úvod této kapitoly se alespoň v krátkosti zmiňme o vlivu změny poměrů v kontextu Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969.¹³⁴ Jedná se o významný dokument mezinárodního práva, ovšem z pohledu naší práce skýtá ustanovení týkající se problematiky změněných poměrů. Jak jsme již zmínili, tato úmluva se vztahuje na smlouvy jež jsou mezinárodními dohodami uzavřenými mezi státy písemnou formou,

---

¹³³ Principles of European Contract Law.

¹³⁴ Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 15/1988 Sb., o Vídeňské úmluvě o smluvním právu ze dne 4. září 1987.

řídící se mezinárodním právem.¹³⁵ V preambuli se výslovně uznává jako jedna ze stěžejních zásada *pacta sunt servanda*, která je pak znovu ještě zmíněna v samotném textu Úmluvy pod čl. 26 (ve spojitosti s další uznávanou zásadou dobré víry). K možnosti jejího prolomení a uplatnění zásady *rebus sic stantibus* na právní vztahy upravené touto Úmluvou citujme z důvodové zprávy k vládnímu návrhu, kterým se předkládá Federálnímu shromáždění ČSSR k souhlasu Vídeňská úmluva o smluvním právu:

„...Klíčovou otázkou Úmluvy je zakotvení přesně formulované zásady vlivu podstatné změny okolností (tj. zásady „rebus sic stantibus“) na platnost smlouvy, která byla předtím pro svou nejasnost nejvíce sporná a bylo jí také nejvíce zneužíváno. Spornou byla především otázka o tom, kdy, v jakých případech a za jakých okolností může být tato zásada uplatněna, jaké jsou podmínky jejího použití a za jakých okolností je dovoleno se této zásady dovolávat...“

Z naznačeného lze snadno dovodit, že otázka změny poměrů a jejího vlivu na zásadu o všeobecné závaznosti smluv nebyla při přijímání Vídeňské úmluvy jednoznačnou záležitostí. Ono zakotvení příslušné tematiky o zásadě změně poměrů se promítlo do ustanovení čl. 62. Ten hovoří o podstatné změně poměrů, která nastala po uzavření smlouvy a nebyla v té době pro strany předvídatelná, pro kterou se nelze dovolat zániku smlouvy či odstoupení od ní, ledaže dojde ke splnění dvou podmínek, a to, že výchozí poměry tvořily podstatný základ smlouvy pro strany a zároveň podstatná změna poměrů zásadně ovlivní rozsah daného závazku. Méně obvyklé situace z pohledu podstatné změny poměrů srov. pod odstavcem 2. čl. 62 Úmluvy.¹³⁶ Pokud se zaměříme na předcházející ustanovení, čl. 61¹³⁷, nalezneme v něm

---

¹³⁵ Čl. 2 odst. 1., písm. a): "smlouva" je mezinárodní dohoda uzavřená mezi státy písemnou formou, řídící se mezinárodním právem, sepsaná v jediné nebo ve dvou či více souvisících listinách, ať je její název jakýkoliv;

¹³⁶ Čl. 62:

(1) Podstatné změny poměrů, která nastala se zřetelem na poměry existující v době uzavření smlouvy a která předtím nebyla stranami předvídána, se nelze dovolávat jako důvodu pro zánik smlouvy nebo pro odstoupení od ní, ledaže:

a) existence těchto poměrů tvořila podstatný základ souhlasu stran s tím, že budou vázány smlouvou, a
b) tato změna zásadně mění rozsah závazků, které mají být podle smlouvy ještě plněny.

(2) Podstatné změny poměrů se nelze dovolávat jako důvodu pro zánik smlouvy nebo pro odstoupení od ní, jestliže:

a) jde o smlouvu, která stanoví státní hranice; nebo

b) podstatná změna je důsledkem toho, že strana, která se jí dovolává, porušila buď závazek plynoucí ze smlouvy nebo jakýkoliv jiný mezinárodní závazek, který převzala vůči kterékoliv druhé straně smlouvy.

úpravu dodatečné nemožnosti plnění. Takovéto následné nemožnosti se může strana dovolávat s cílem dosáhnout odstoupení, resp. zániku smlouvy pouze v případech trvalé ztráty či zničení předmětu určenému k plnění smlouvy. Dodejme, že pokud dojde k nemožnosti plnění dočasnému, zánik závazku to nezpůsobí. Lze se domáhat pouze přerušení plnění smlouvy po tuto dobu. (K situacím méně obvyklým, obdobně srovnej čl. 61 odst. 2).

7.2. Zásady mezinárodních obchodních smluv UNIDROIT

UNIDROIT je nezávislá mezivládní organizace, jejímž účelem je studovat cesty harmonizace a koordinace soukromého práva jednotlivých států a skupin států a postupně připravovat podmínky pro přijetí jednotných soukromoprávních norem.¹³⁸

Její principy, vydané v roce 1994, mají charakter obecných zásad, kterými by se měly řídit mezinárodní obchodní smlouvy. Použijí se, jakmile se strany dohodly, že jejich smlouva se bude těmito zásadami řídit a odkáží na ně.¹³⁹

Co se týče problému změněných poměrů, věnují se zásady UNIDROIT této problematice v oddíle druhém, kapitoly šesté. (konkrétně v člancích 6.2.1 až 6.2.3).

Článek 6.2.1 stanovuje pravidlo, že strany jsou povinny plnit své závazky, i když se plnění stane obtížnější. A dále dodává, že s výhradou následných ustanovení týkajících se podstatné změny poměrů.¹⁴⁰ Z tohoto článku ve spojitosti s čl. 1.3 vyplývá

---

3. Jestliže se strana podle předchozích odstavců může dovolávat podstatné změny poměrů jako důvodu pro zánik smlouvy nebo pro odstoupení od ní, může se rovněž dovolávat této změny jako důvodu pro přerušení provádění smlouvy.

¹³⁷ Čl. 61:

- (1) Strana se může dovolávat nemožnosti plnění smlouvy jako důvodu pro její zánik nebo pro odstoupení od ní, jestliže tato nemožnost vyplývá z trvalé ztráty nebo zničení předmětu nezbytného pro provádění smlouvy. Je-li nemožnost dočasná, je možno se jí dovolávat pouze jako důvodu pro přerušení provádění smlouvy.
- (2) Nemožnosti plnění se nemůže strana dovolávat jako důvodu pro zánik smlouvy, odstoupení od ní nebo přerušení jejího provádění, jestliže tato nemožnost plnění vznikla v důsledku toho, že strana poruší buď závazek plynoucí ze smlouvy nebo jiný mezinárodní závazek, který převzala vůči kterékoliv druhé straně smlouvy.

¹³⁸ Article 1 of the Statute of UNIDROIT:

„The purposes of the International Institute for the Unification of Private Law are to examine ways of harmonising and coordinating the private law of States and of groups of States, and to prepare gradually for the adoption by the various States of uniform rules of private law.“

¹³⁹ Preambule Zásad UNIDROIT uvádí další případy, kdy lze tyto Principy použít. Např. v jistých případech stanovení rozhodného práva, o oblasti „obecných zásad právních“ či jako vzor pro zákonodárce.

¹⁴⁰ Art. 6.2.1 (Contract to be observed):

zájem na co možná nejdůslednějším splnění smlouvy, tedy na dodržování zásady *pacta sunt servanda*. Smlouva, která byla platně uzavřena, zavazuje strany. Může být změněna nebo zrušena pouze podle svých ustanovení nebo na základě dohody nebo z důvodů, které jsou uvedeny v těchto Zásadách.¹⁴¹ Tato zásada však neplatí absolutně, jak dokládají následující články. Podstatná změna poměrů („hardship“) je v článku 6.2.2 vymezena jako taková nastalá okolnost, které podstatnou měrou poruší rovnováhu plnění, ať už zvýšením nákladů na plnění závazku, či snížením hodnoty plnění a zároveň:

- a) tato nastala či byla dána na vědomí oprávněné straně po uzavření smlouvy
- b) poškozená strana nemohla takovou okolnost v době uzavření smlouvy rozumně předpokládat
- c) tato skutečnost se vymyká kontrole poškozené strany
- d) znevýhodněná strana nevezala na sebe riziko možné situace¹⁴²

V případě *hardship* může poškozená strana požadovat nové projednání podmínek smlouvy. Ovšem žádost lze podat pouze bez zbytečných průtahů a být věcně odůvodněná. Článek 6.2.3¹⁴³ zakládá také právo kterékoliv ze stran, pokud nedojde mezi nimi v přiměřené době k dohodě, obrátit se na soud (článek 1. 10 zahrnuje pod pojmem soud rovněž soudy rozhodčí)¹⁴⁴. Ten je oprávněn ukončit platnost smlouvy

---

Where the performance of a contract becomes more onerous for one of the parties, that party is nevertheless bound to perform its obligations subject to the following provisions on hardship

¹⁴¹ „A contract validly entered into is binding upon the parties. It can only be modified or terminated in accordance with its terms or by agreement or as otherwise provided in these Principles.“

¹⁴² Art. 6.2.2. (Definition of hardship): There is hardship where there is occurrence of events fundamentally alters the equilibrium of the contract either because the cost of a party's performance has increased or because the value of performance a party receives has diminished, and

- a) the events occur or become known to the disadvantaged party after the conclusion of the contract
- b) the events could not reasonably have been taken into account by the disadvantaged party at the time of conclusion of the contract
- c) the events are beyond the control of the disadvantaged party; and

the risk of events was not assumed by the disadvantaged party

¹⁴³ Art. 6.2.3 (Effects of hardship):

- 1) In case of hardship the disadvantaged party is entitled to request renegotiations. The request shall be made without undue delay and shall indicate the grounds on which it is based.
- 2) The request for renegotiation does not in itself entitle the disadvantaged party to withhold performance.
- 3) Upon failure to reach agreement within a reasonable time either party may resort to the court.
- 4) If the court finds hardship it may, if reasonable,
  - a) terminate the contract at a date and on terms to be fixed; or
  - b) adapt the contract with a view to restoring its equilibrium

¹⁴⁴ „Court includes an arbitral tribunal.“

k datu, které sám stanoví, resp. podmínek, které je rovněž oprávněn stanovit anebo upravit smlouvu tak, aby vzájemná plnění dostala do rovnováhy.

Pro úplnost dodejme, že ač to výslovně není ve shora uvedeném článku uvedeno, samotné projednávání smlouvy je plně podřízeno zásadě dobré víry, uvedené na jiném místě zásad mezinárodních obchodních smluv (in concreto v čl.1.7, který uvádí „zásadu dobré víry a slušného chování“, kterou nemohou strany vyloučit či omezit).

V kapitole sedmé, oddílu prvním Zásad nazvaném Nesplnění (Non-performance) je pojednáno o vyšší moci. Věnuje se jí čl. 7.1.7¹⁴⁵, který v odstavci 1 osvobozuje dlužníka od odpovědnosti za nesplnění, pokud prokáže, že se tak stalo nezávisle na jeho vůli a překážka byla takového rázu, že ji nebylo sto rozumně předpokládat. Dlužník je zároveň povinen v přiměřené době o takovémto problému informovat věřitele, jinak možnost liberace ztrácí. V této souvislosti zmiňujeme věc vzájemného vztahu vyšší moci a případů „hardship“. Již jsme si ukázali, že zde existuje jistá podobnost mezi výše zmiňovanými. Nežku-li lze si představit situace zároveň posuzované jako vyšší moc i podstatná změna poměrů. Tyto zásady je proto nutné vykládat ve vzájemné souvislosti. Strana, která se bude domáhat ač jednoho či druhého si může v dané situaci vybrat, které z nich dá přednost. Pokud se bude dovolávat vyšší moci, bude to proto, aby ospravedlnila nesplnění svého závazku a naopak bude-li se dovolávat případu „hardship“ tak to bude především proto, aby dosáhla nového projednávání smlouvy a ta mohla zachována, byť revidovaná¹⁴⁶.

V předchozí části jsme rozebírali nástin budoucí úpravy českého soukromého práva. Zdůraznili jsme, že až teprve nový občanský zákoník bude v sobě obsahovat

---

¹⁴⁵ Art. 7.1.7 (Force majeure):

- 1) Non-performance by a party is excused if that party proves that the non-performance was due to an impediment beyond its control and that it could not reasonably be expected to have taken the impediment into account at the time of the conclusion of the contract or to have avoided or overcome it for its consequences.
- 2) When the impediment is only temporary, the excuse shall have effect for such period as is reasonable having regard to the effect of the impediment on the performance of the contract.
- 3) The party who fails to perform must give notice to the other party of the impediment and its effect on its ability to perform. If notice is not received by the other party within a reasonable time after the party who fails to perform knew or ought to have known of the impediment, it is liable for damages resulting from such non-performance.
- 4) Nothing in this article prevents a party from exercising a right to terminate the contract or withhold performance or request interest on money due.

¹⁴⁶ *Zásady mezinárodního obchodu UNIDROIT* (z francouzského originálu přeložila Markéta Larišová, Jana Tomaščinová, odborně revidovala Monika Pauknerová), Praha : CODEX Bohemia, 1997, s. 139.

výslovné ustanovení týkající se změny okolností a jejich vlivu na závazek. Není bez zajímavosti, že právě ustanovení čl. 6.2.1, resp. 6.2.3 Principů UNIDROIT se staly inspirací pro naši budoucí právní úpravu.¹⁴⁷ Při bližší komparaci lze jednoznačně tuto souvztažnost nalézt.

7.3. Principy evropského smluvního práva

Principy evropského smluvního práva (PECL) vznikly v roce 1995 jako výsledek dlouholeté práce právních teoretiků a vědeckých pracovníků pod vedením dánského profesora Ole Landa. Práce však rozhodně neutichly a v roce 2000 byla vydána druhá část Principů¹⁴⁸, jejíž podstatně upravená a rozšířená verze vyšla v květnu roku 2002. Konečně třetí část byla publikována v roce 2003.¹⁴⁹

Již jsme uvedli, že tyto smluvní principy se mají stát podkladem pro práci na Evropském kodexu smluvního práva. Rozhodně však nelze říci, že nemají v tomto směru žádný jiný význam. Mohou posloužit smluvním stranám obdobně jako Zásady UNIDROIT, pokud je na ně výslovně odkázáno. Samozřejmý se jeví požadavek souladu s kogentními ustanoveními toho kterého vnitrostátního právního řádu, neboť *PECL* není národním právem, nýbrž autonomním souborem nezávazných právních pravidel.¹⁵⁰

Výslovnou zmínku o změně poměrů obsahují Principy v čl. 6:111 „Změna okolností“.¹⁵¹ Zásadně vychází odst. 1 z všeobecné závaznosti smlouvy, neboť

---

¹⁴⁷ K uvedenému srov. kapitulu 6; též čl. 6:111 Principu evropského smluvního práva.

¹⁴⁸ Lando, O., Beale, H. *Principles of European Contract Law. Parts I and II Combined and revised*. London : Kluwer Law International, 2000.

¹⁴⁹ Lando, O., Beale, H. *Principles of European Contract Law. Parts III*. London : Kluwer Law International, 2003.

¹⁵⁰ K uvedenému srov. Kanda, A. *Nové trendy ve vývoji smluvního práva v oblasti soukromého práva*. Právník. 2003, č. 7, s. 657.

¹⁵¹ Article 6:111: Change of Circumstances:

- (1) A party is bound to fulfil its obligations even if performance has become more onerous, whether because the cost of performance has increased or because the value of the performance it receives has diminished.
- (2) If, however, performance of the contract becomes excessively onerous because of a change of circumstances, the parties are bound to enter into negotiations with a view to adapting the contract or terminating it, provided that:
  - (a) the change of circumstances occurred after the time of conclusion of the contract,
  - (b) the possibility of a change of circumstances was not one which could reasonably have been taken into account at the time of conclusion of the contract, and
  - (c) the risk of the change of circumstances is not one which, according to the contract, the party affected should be required to bear.
- (3) If the parties fail to reach agreement within a reasonable period, the court may:
  - (a) end the contract at a date and on terms to be determined by the court ; or

nepřipouští zproštění se povinnosti plnit ani pokud se plnění stalo obtížnějším v důsledku zvýšení nákladů nebo naopak v případě, že se hodnota předpokládaného plnění zmenšila. Odst. 2 cit. článku však deklaruje, že pokud nastanou takové změny okolností, že by se plnění stalo mimořádně obtížným, jsou strany vázány vstoupit v jednání o modifikaci smlouvy, či jejím ukončení. Tato povinnost je však dále podmíněna třemi body. Musí se předně jednat o následnou změnu poměrů. Zde pouze upozorníme, že pokud by se jednalo o změnu ještě před uzavřením smlouvy aplikovalo by se na tuto situaci ustanovení čl. 4:103, pojednávající o podstatném omylu.¹⁵² Vraťme se však k druhé podmínce. Ta vychází z premisy, že změnu okolností strany nemohly při uzavírání smlouvy předpokládat. Poslední, třetí podmínka hovoří o riziku, které není povinna strana nést, a za takové riziko považuje právě situaci, že nastane změna okolností.

Odstavec třetí pamatuje na možnost, že se strany na řešení nedohodnou v přiměřené lhůtě. Jako ultima ratio zde následně nastupuje soud. Ten posléze autoritativně rozhodne o ukončení smlouvy či upraví závazek tak, aby jeho obsah byl rovnoměrně a spravedlivě rozvrstven mezi obě strany.¹⁵³

Principy evropského smluvního práva ve svém ustanovení 6:111 inkorporují výslovně zásadu *rebus sic stantibus*. Řešení vlivu změny poměrů na obsah a trvání závazku je pojato tak, že primárně jsou strany vedeny k úpravě smluvních práv a

---

(b) adapt the contract in order to distribute between the parties in a just and equitable manner the losses and gains resulting from the change of circumstances.

In either case, the court may award damages for the loss suffered through a party refusing to negotiate or breaking off negotiations contrary to good faith and fair dealing.

¹⁵² Article 4:103: Fundamental Mistake as to Facts or Law

(1) A party may avoid a contract for mistake of fact or law existing when the contract was concluded if:

- (a) (i) the mistake was caused by information given by the other party; or
- (ii) the other party knew or ought to have known of the mistake and it was contrary to good faith and fair dealing to leave the mistaken party in error; or
- (iii) the other party made the same mistake,

and

- (b) the other party knew or ought to have known that the mistaken party, had it known the truth, would not have entered the contract or would have done so only on fundamentally different terms.

(2) However a party may not avoid the contract if:

- (a) in the circumstances its mistake was inexcusable, or
- (b) the risk of the mistake was assumed, or in the circumstances should be borne, by it.

¹⁵³ Srov. další možnosti soudu in Lando, O., Beale, H. Principles of European Contract Law. Parts I and II Combined and revised. Hague : Kluwer Law International, 2003, s. 327 a násl.

povinností. Na druhou stranu lze vyzorovat značně široce pojaté pravomoci soudu pro rozhodování v případné další fázi předpokládané dikcí tohoto ustanovení.

7.4. Návrh Evropského zákoníku smluvního práva

V roce 1992 vznikla Akademie evropských vědeckých pracovníků soukromého práva se sídlem v Pávii. Tato tzv. „Pavijská skupina“ pod vedením prof. Gandolfiho na základě poznatků „Landovy“ komise a v návaznosti na jí přijaté Principy evropského smluvního práva vydala v roce 2001 předběžný návrh Evropského zákoníku smluvního práva. Jedná se o *Knihu první* pojednávající obecně o závazcích.

Výchozím bodem z pohledu našeho zájmu je část zabývající se obsahem závazku, in concreto ustanovení čl. 42 o účincích obsahu závazku pro jeho strany, resp. pro třetí osoby. Hovoří se zde o dodržování zásady *pacta sunt servanda*, neboť pro strany se smlouva stává zákonem.¹⁵⁴ Zároveň však následující článek připouští prolomení této striktně zakotvené zásady, pokud nastanou situace, které tento kodex (event. národní či komunitární právo) předpokládá.¹⁵⁵

O nemožnosti plnění se zmiňuje znění návrhu evropského civilního kodexu v ustanovení čl. 97. V případě, že dlužník nesplní svůj závazek kvůli tomu, že se plnění stalo mimořádně obtížným v důsledku nepředvídatelné kromobyčejné okolnosti, nepovažuje se takový závazek za nesplnitelný. Dikce zákona nabízí zavázané straně právo obrátit se – podle čl. 157- na druhou stranu s požadavkem znovu projednání smlouvy. Oprávněnou stranu však musí za tímto účelem obeslat a v oznámení připojit též návrh modifikace smlouvy. Po nezdaru v jednání mezi stranami, resp. při nečinnosti druhé strany se může dlužník obrátit na soud. Ten ve své podstatě může po zvážení všech okolností a vzetí do úvahy zájmů jednotlivých stran rozhodnout jak o změně smlouvy, tak o jejím zrušení.¹⁵⁶ (Srov. též čl. 152 odst. 2 in fine v poznámce pod čarou

---

¹⁵⁴ Art. 42:

„A contract has the force of law between the contracting parties (...).“

¹⁵⁵ Art. 43., para. 1:

„The contract can be altered, renegotiated or dissolved by mutual consent, or in situations stated in this code, or by national or Community law.“

¹⁵⁶ Art. 97 para 1:

„Even if the debtor delays in performing the obligation due or only tendere it partially, said obligation cannot be consider not performed if unforeseen extraordinary events have previously happened which made performance excessively onerous and which therefore give the debtor – as laid down by Art. 157 – the right to a re-negotiation of the contract. The debtor must, however, have served notice of the creditor

č. 3, k možným soudním rozhodnutím v naléhavých situacích v konturách aplikace čl. 172).

7.5. Návrh společného referenčního rámce (DCFR)

Prozatím nejaktuálnějším výstupem unifikačních prací se stal koncept připravovaného Společenského referenčního rámce (DCFR)¹⁵⁷, vydaný na počátku roku 2008.¹⁵⁸ DFCR se stal výsledkem společné práce dvou skupin. Na jedné straně zde existovala *Study group on European Civil Code* pod vedením prof. Christiana von Bara, která navázala na „Landovu“ komisi evropského smluvního práva. Jejím cílem je příprava Společného referenčního rámce (CFR) pro případný budoucí Evropský zákoník soukromého práva.

V roce 2002 však vznikla, zejména na popud Evropské Komise, skupina, jejíž práce se měla soustředit na systematizaci a návrh zpřehlednění dosavadního „acquis“ v oblasti smluvního práva, řešeného především sekundárními právními akty. V čele této *European Research Group on Existing EC Private Law* (tzv. Acquis Group) stanul prof. Hans Schulte-Nölke. Jeho vědecký tým významně spolupracoval s širokou veřejností za pomoci online technologií a tak není ani překvapivý fakt, že závěr jejich akademické

---

of his intention to avail himself of this right, before the expiry of the term fixed for performance, or before the creditor has addressed to the debtor the notice provided for in Art. 96, subpara a) above.“

Art. 157 *Re-negotiation of contract*:

(1) If extraordinary unforeseeable events occur, such as those in Art. 97 para. 1, the party who intends to avail himself of the right provided for therein must communicate to the other party a declaration with all necessary information specifying – under penalty of nullity – the different conditions that he proposes in order to keep the contract alive. The declaration is covered by the provisions of Articles 21 and 36, para. 2.

(2) No action can be brought until after six (three) months have elapsed from receipt of said declaration, in order to enable the parties to settle the question out of court. If the situation is urgent, the right nevertheless is unaffected to apply to the court for the measures of Art. 172.

(3) If the event covered by para. 1 occurs, the other party can intimate, to the party entitled to exercise the power there set out, notice to declare within a period of not less than sixty days whether he intends to claim renegotiation of the contract. After this time limit has elapsed in vain the party entitled is deemed to have abandoned renegotiation. The intimation is covered by the provisions of Articles 21 and 36, para. 2.

(4) If the parties are unable to agree within the time limit at para. 2, the person entitled must – within the subsequent sixty days on pain of forfeiture – present said request to the court according to the procedure applicable in the place where the contract is to be performed.

(5) After evaluating the circumstances and taking into consideration the interests and requests of the parties, the court, with possible expert assistance, can alter or dissolve the contract as a whole or in its non-performed part and, if required, and it is the case, order restitution and award damages for loss.

¹⁵⁷ Draft Common Frame of Reference

¹⁵⁸ *Principles, Definitions and Model Rule of European Private Law - Draft Common Frame of Reference (DFCR)*, Sellier, 2008. 643 s.

práce byl poprvé zveřejněn v březnu roku 2007 na internetových stránkách. Jednalo se ve své podstatě o hlavní zásady, které by měly sjednotit a také nahradit veškeré směrnice z oblasti evropského smluvního práva. Zveřejněné výstupy tvoří základ „tzv. Principů existujícího smluvního práva“. Název je zvolen se zřejmou narážkou na von Barovu skupinu, neboť chce naznačit, že tato pracuje na principech budoucího evropského smluvního práva.¹⁵⁹ Tyto dvě pracovní skupiny spojily ku prospěchu společné věci své poznatky a výsledky dosavadních bádání, načež je zkomponovaly a začátkem roku 2008 publikovaly v „Návru společného referenčního rámce“.

Z obecného hlediska lze na DCFR nahlížet jako na akademický dokument, jehož předpokladem je promítnutí do budoucího Společného referenčního rámce. Význam Návru však není odkázán pouze na budoucnost, ale již dnes může sloužit jako výrazný vzor národním právním řádům pro eurokonformní legislativní změny v oblasti vnitrostátního soukromého práva. Obdobně jak jsme odkázali na možnost využití zásad UNIDROIT či PECL pro smluvní strany, lze provést totéž i zde.

Návrh obsahuje principy, definice a modelová pravidla (*Principles, Definitions, Model rules*). „Definice“ fungují jako návrhy rozvoje evropské právní terminologie. „Modelová pravidla“, která jsou vyjádřena ve stylu „restatementu“ nebo „kodexu“, reprodukují naše chápání platného práva, a tam, kde to je nezbytné, představují dalšího vývoje. To, co v kontextu Principů evropského smluvního práva v řadě publikací Studijní skupiny a Acquis Group bylo označeno jako „principy“, jsou v terminologii DCFR „modelová pravidla“.¹⁶⁰

Struktura materie se dělí do deseti knih, jež nejsou všechny dosud zpracovány a předpokládá se, že celé dílo bude dokončeno v závěru roku 2009. Z našeho pohledu jsou nejzajímavější knihy II. a III. pojednávající obecně o závazcích a smlouvách.¹⁶¹ Jedná se ve své podstatě o materii převzatou z „PECL“ v upravené a dopracované podobě. Závěrem k obecnému úvodu upozorníme na zajímavou část Návru, a sice závěrečný „slovníček“ obsahující vysvětlení důležitých pojmů vyskytujících se nejen

---

¹⁵⁹ DCFR první výstup na cestě k Evropskému zákoníku soukromého práva In.: Příloha časopisu Karlovarské právní revue č. 2/2008, s. 12

¹⁶⁰ v. Bare, Ch. Úvod do akademického komunitárního (společenského) referenčního rámce In.: Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva.

¹⁶¹ Kritériem rozdělení materie se stalo striktní rozlišování mezi pojmem „závazek“ a pojmem „smlouva“. Blíže in cit. dílo v pozn. č. 160.

v předchozích částech DCFR, ale též v Principech evropského smluvního práva (PECL) a dosavadním *acquis communautaire* týkající se této problematiky.

S ohledem na výše uvedené lze konkrétně pohlédnout na problematiku změny poměrů zakotvenou v návrhu referenčního rámce. V Knize III. kapitole první je poslední část věnována právě změnám okolností, jejich vlivu na trvání závazku a úloze soudu při řešení těchto situací.

Primárně návrh vychází z konceptu, že ani plnění, které se stalo obtížnějším neznamená zánik povinnosti závazek splnit. Výslovně je za příklad takovéto obtížnosti plnění dána vzrostlá cena nákladů či zmenšení hodnoty věci, kterou druhá strana obdržela jako protiplnění. Opět je potvrzena tendence evropského smluvního práva, že vliv „nadobligační námahy“ na splnění závazku není připuštěn.

Pokud však z důvodu zcela výjimečné změny okolností vyvstane pro povinnou stranu taková obtížnost plnění, že po ni nelze spravedlivě splnění požadovat, může soud předmětný závazek změnit tak, aby odpovídal nastalé situaci. Druhou možností soudu je ukončit závazek k datu a za podmínek, které sám určí. Zvláště posléze uvedená možnost dává soudu relativně široké pole působnosti. Tato situace však předpokládá splnění řady podmínek. Za prvé se musí jednat o následnou změnu okolností. Za druhé nemohla být povinnou stranou tato změna poměrů brána v potaz a důvodně ani nebylo možno na dlužníkovi požadovat, aby takové změny uvažoval. Obdobně je koncipována třetí podmínka hovořící o riziku, že nastane změna okolností. Čtvrtá, poslední podmínka, jak je vylíčena v textu návrhu referenčního rámce klade důraz na dlužníka, aby se pokusil dosáhnout jednáním s druhou stranu uspokojivého přizpůsobení a úpravy závazku.¹⁶²

---

¹⁶² III. – 1:110: *Variation or termination by court on a change of circumstances*

(1) An obligation must be performed even if performance has become more onerous, whether because the cost of performance has increased or because the value of what is to be received in return has diminished.

(2) If, however, performance of a contractual obligation or of an obligation arising from a unilateral juridical act becomes so onerous because of an exceptional change of circumstances that it would be manifestly unjust to hold the debtor to the obligation a court may:

(a) vary the obligation in order to make it reasonable and equitable in the new circumstances; or
(b) terminate the obligation at a date and on terms to be determined by the court.

(3) Paragraph (2) applies only if:

(a) the change of circumstances occurred after the time when the obligation was incurred;
(b) the debtor did not at that time take into account, and could not reasonably be expected to have taken into account, the possibility or scale of that change of circumstances;
(c) the debtor did not assume, and cannot reasonably be regarded as having assumed, the risk of that change of circumstances; and
(d) the debtor has attempted, reasonably and in good faith, to achieve by negotiation a reasonable and equitable adjustment of the terms regulating the obligation.

8. Shrnutí

Právní úprava soukromého práva ve většině států vychází ze stěžejní zásady *pacta sunt servanda*. Platně uzavřená smlouva je tedy pro strany závazná a dohodnutý obsah musí být splněn. Cílem naší práce bylo poukázat na možnosti zda vůbec, a případně jakým způsobem lze tento základní princip smluvního práva prolomit.

Obecně lze říci, že zásada *pacta sunt servanda* neimplikuje v každém případě absolutně nezměnitelnou a nezrušitelnou smlouvu. V současnosti existují relativně významné možnosti zásahu do tohoto stěžejního právního pravidla. Tyto případy můžeme kategorizovat a shrnout v následujícím stručném přehledu.

V první řadě je třeba zdůraznit možnost změny závazku projevem shodné vůle stran. Tato kategorie nečiní přílišných obtíží, neboť je zcela v souladu se zásadou smluvní autonomie stran a soukromé právo preferuje před jinými zásahy do závazkového vztahu právě dohodu stran. (K uvedenému srovnej § 493 občanského zákoníku; dále též kapitolu 2.3.).

O poznání spornějším a závažnějším je změna či zánik smlouvy projevem vůle pouze jedné strany. Naše právní úprava v několika dílčích ustanoveních poskytuje možnost právě pro takovou změnu, resp. zánik smlouvy. Není snahou naší práce podrobně probrat veškeré možnosti dané právním řádem pro tuto možnost, pouze ve zkratce upozorníme na některá nejzajímavější ustanovení.¹⁶³ Široké pole je vytyčeno pro možnost odstoupení u spotřebitelských smluv upravených v § 52 a násl. občanského zákoníku. Toto zakotvení je vedeno převážně ambicí posílit slabší postavení spotřebitele, neboť na rozdíl od dodavatele nejedná při uzavírání smluv v rámci podnikatelské činnosti. Dalším příkladem může sloužit již výše zmíněná úprava smlouvy o úschově (srov. kapitolu 5.1.3.), resp. smlouva o uložení věci dle obchodního zákoníku (5.2.3.).

Vliv na změnu obsahu smlouvy má rovněž přijetí nového právního předpisu. Poznámku k této části učiníme o realitně čerstvé úpravě v oblasti nájmu bytů. Jedná se o zákon č. 107/2006 Sb., o jednostranném zvyšování nájemného z bytu, který rovněž podstatně novelizoval občanský zákoník v části týkající se nájmu bytů. Tento právní předpis umožňuje pronajimateli za stanovených podmínek jednou ročně bez dohody s

---

¹⁶³ V podrobnostech odkazujeme na rozbor zániku či zrušení smlouvy na základě projevu vůle jedné smluvní strany na Dvořák, J. *Pacta sunt servanda?* In: Dvořák, J. a kol. 2005, c. d., s. 49 a násl.

nájemcem zvýšit nájemné.¹⁶⁴ Zmínit v této souvislosti můžeme i novelizaci nařízení vlády č. 142/1994 Sb., kterým se stanoví výše úroků z prodlení a poplatků z prodlení podle občanského zákoníku provedenou nařízením vlády č. 163/2005 Sb. Tímto byla změněna dosavadní konstrukce výpočtu výše úroků.

V neposlední řadě je nutno upozornit na význam soudních rozhodnutí v otázce změny obsahu smlouvy. Okrajově se lze na tomto místě zmínit o tzv. „moderačním právu soudu“, kdy je soudu dána možnost snížit nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu.¹⁶⁵

Poslední kategorií představující možnost jak zrušit či změnit smlouvu je následek vlivu změny poměrů. Tato oblast se stala středem zájmu naší práce. Zaobírali jsme se touto problematikou v kontextu historického vývoje. S akcentem na komparativní pohled jsme následně přiblížili právní úpravu současnou a rovněž uvažované návrhy *de lege ferenda*.

K otázce vlivu změny poměrů a jejímu explicitnímu zakotvení v právních řádech jsme se setkali s různými přístupy. Na základě výkladu v předchozích kapitolách můžeme konstatovat, že existují tři základní myšlenkové proudy:

1. Státy, které se snaží vůbec vliv změny poměrů na trvání závazku nepřipouštět. Příkladem budiž Francie¹⁶⁶ a striktní zachování zásady *pacta sunt servanda* obecnými soudy. Blíže srov. kapitolu 3.2.

2. Do druhé kategorie naopak patří státy, které naopak průnik zásady *clausula rebus sic stantibus* uznávají a věnují ji ve svém právním řádu výslovné zakotvení. Typickým představitelem je Itálie a její občanský zákoník, který stanovuje pro smluvní stranu v § 1467 možnost požádat o zrušení smlouvy pokud nepředvídatelné okolnosti vedly k tomu, že plnění se stalo mimořádně obtížným. Jedná se o smlouvy s pravidelným, opakujícím se nebo odloženým plněním. Nicméně takové zrušení nelze žádat v případě, že takováto obtížnost plnění nepřekračuje hranice běžného rizika smlouvy. Pokud však druhá strana nabídne změnu smlouvy za spravedlivých podmínek, lze se zrušení smlouvy vyhnout.¹⁶⁷ Obdobná úprava je inkorporována v portugalském

---

¹⁶⁴ Srov. blíže ustanovení § 3 cit. zákona č. 107/2006 Sb.

¹⁶⁵ Ustanovení § 301 obchodního zákoníku.

¹⁶⁶ dále též Belgie či Lucembursko, které vycházejí z právního řádu francouzského. Srov. Ghestin 1994, c. d., s. 361.

¹⁶⁷ Art. 1467 (Contratto con prestazioni corrispettive):

občanském zákoníku (čl. 437) a také v řeckém občanském zákoníku (čl. 388). Shodně výše zmíněné zákoníky přiznávají soudu rozsáhlé pravomoci přizpůsobit obsah závazku novým poměrům či jej případně zrušit.¹⁶⁸

3. Do třetí skupiny bychom mohli zahrnout ty právní řády, které sice výslovné zákonné zakotvení o vlivu změny okolností neobsahují, nicméně existuje zde ustálená judikatura, která přípustnost takového vlivu dovozuje. Za příklad může sloužit teorie *Geschäftsgrundlage* (základ smlouvy) uplatňovaná v Německu tamními soudy. Zánik základu smlouvy může vést až ke zrušení smlouvy. Obdobně přípustnost zásady *clausula rebus sic stantibus* dovodila i soudní praxe ve Švýcarsku. Nizozemský občanský zákoník rovněž umožňuje ingerenci soudu do závazkového vztahu.

Tuto pasáž jsme věnovali pouze stručnému přehledu a možné kategorizaci otázky vlivu změny poměrů na trvání závazku. Nebylo naší ambicí zde podat vyčerpávající výklad o všech možnostech skýtajících v právních řádech. Ostatně v kapitole 3. jsme se pokusili naznačit a vyložit jisté souvislosti a hlavní myšlenkové proudy ovládající tuto problematiku, proto zde v podrobnostech na výše zmíněnou kapitolu této práce již pouze odkazujeme.

Nei contratti a esecuzione continuata o periodica ovvero a esecuzione differita, se la prestazione di una delle parti è divenuta eccessivamente onerosa per il verificarsi di avvenimenti straordinari e imprevedibili, la parte che deve tale prestazione può domandare la risoluzione del contratto, con gli effetti stabiliti dall art. 1458 (att. 168).

La risoluzione non può essere domandata se la sopravvenuta onerosità rientra nell alea normale del contratto.

La parte contro la quale è domandata la risoluzione può evitarla offrendo di modificare equamente le condizioni del contratto (962, 1623, 1664, 1923).

¹⁶⁸ Dvořák, J. Pacta sunt servanda? In: Dvořák, J. a kol. 2005, c. d., s. 53.

9. Závěr

Naší snahou bylo popsat a naznačit možné cesty, jakým způsobem lze stěžejní zásadu soukromého práva o všeobecné závaznosti smluv oslabit. Zároveň nás vedla myšlenka, zda-li je takováto možnost odklonu od dodržování zásady *pacta sunt servanda* vůbec vhodná a účelná, popřípadě jaké komplikace s sebou může toto prolomení nést.

Otázka je to na výsost aktuální, neboť v současné době svět řeší dopady globální hospodářské krize. Jeví se nám jako vhodné na tomto místě znovu citovat myšlenku, že otázka vlivu změny poměrů vyvěrá na povrch vždy současně s prokopnutou krizí. Ať již válečnou či hospodářskou. Stejně tomu je i nyní. V době prudkých poklesů kurzů měn či krachujících průmyslových odvětví se otázka mimořádností a nepředvídatelných okolností dostává do popředí zájmu nejen právní vědy.

Problematice učení o *clause rebus sic stantibus* jsme se věnovali z mnoha úhlů pohledu. Bezesporu nejvýznamnějším z nich je otázka výslovného zakotvení ustanovení pojednávající o vlivu změny poměrů na trvání závazku v právní úpravě soukromého práva. Část právní vědy striktně tuto tendenci odmítá s odůvodněním, že by to mělo za následek nejistotu v právních vztazích a smlouvy by se staly nepředvídatelnými. Tento argument je však třeba dle našeho názoru odmítnout. Explicitní zmínka o *clause rebus sic stantibus* naopak vnáší do právních vztahů jistotu, neboť pravidla pro možnost změny závazku jsou pro strany nastaveny předem, jasně a určitě. Naposled uvedené je však nutno vždy nazírat za současného primátu zásady *pacta sunt servanda*.

Touto cestou se vydal i návrh nového občanského zákoníku. Domníváme se, že takto zvolenou variantu rekonstrukce právní úpravy českého soukromého práva je možno vnímat jako správnou, neboť přináší do právních vztahů větší přehlednost a jistotu, zároveň reflektuje současné trendy na poli evropského smluvního práva, což ve výsledku má i pozitivní dopad na oblast harmonizace českého právního řádu s právem EU.

Závěrem lze pouze upozornit na stále probíhající práce v oblasti soukromého práva na evropské úrovni zejména s důrazem na předpokládané dopracování návrhu Společného referenčního rámce (konec roku 2009), jakožto dalšího kroku směřujícímu

k uvažovanému Evropskému smluvnímu zákoníku. Sledovat nadále tento vývoj bude i s ohledem na téma naší práce jistě zajímavé.

10. Prameny

Literatura:

1. Bejček., J., Eliáš, K., Raban, P. a kol. *Kurs obchodního práva. Obchodní závazky*. 4. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, 585 s.
2. Blažke, J. *Náhrada škody v novém čs. právu*. Praha : ENPŘ, č. 29, s. 168.
3. Jičínský, B., *K otázce povahy VP-RVHP a jejich vnitrostátní závaznosti*, Právní zpravodaj československého zahraničního obchodu, 1959, č. 2.
4. *DCFR první výstup na cestě k Evropskému zákoníku soukromého práva* In.: Příloha časopisu Karlovarské právní revue, 2008, č. 2
5. Dědič, J. a kol. *Obchodní zákoník Komentář*. Díl IV. § 261 až § 775. Praha : NAKLADATELSTVÍ POLYGON, 2002, 1024 s.
6. Dvořák, J. *Pacta sunt servanda?* In: Dvořák, J., Kindl, M. *Pacta Martě Knappové k 80. narozeninám*. Praha : ASPI, a. s., 2005.
7. Eliáš, K. a kolektiv autorů. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. 1. svazek. § 1-487. Praha : Linde Praha, a. s., 2008.
8. Eliáš, K. a kolektiv autorů. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. 2. svazek. § 488-880. Praha : Linde Praha, a. s., 2008.
9. Eliáš, K. *Následná nemožnost plnění se zřetelem k obchodním závazkům*. Právní praxe a podnikání. 1995. č. 7-8.
10. Faldyna, F. a kol. *Obchodní zákoník s komentářem*. II. díl (§ 261 až § 775). Praha : CODEX Bohemia, s.r.o., 2000, 704 s.
11. Faldyna, F., Hušek, J., Des, Z. *Zajištění a zánik závazků*. Praha : CODEX Bohemia, 1995.
12. Genkin, D. M. *Sovětské občanské právo*. Díl první. 1. vydání. Praha : Orbis, 1952.
13. Ghestin, J. a kol. *Traité de droit civil: les effets du contract*. Paris : Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1994.
14. Hendrych, D. a kol. *Právní slovník*. 2. rozšířené vydání. Praha : C. H. Beck, 2003, 1340 s.
15. Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 8. aktualizované a doplněné vydání. Praha : Linde Praha a. s., 2005.
16. Kanda, A. *Nové trendy ve vývoji smluvního práva v oblasti soukromého práva*. Právník. 2003, č. 7.
17. Kanda, A. *Vliv změny poměrů na trvání závazku*. Praha : Academia, nakladatelství ČSAV, 1966, 212 s.
18. Knapp, V. *Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku*. Praha : NČSAV, 1955, 228 s.

19. Knappová, M., Švestka, J. a kol. *Občanské právo hmotné*. Svazek III. Praha : ASPI Publishing s. r. o., 2002.
20. Knappová, M., Švestka, J. a kolektiv *Občanské právo hmotné 1*. 4. vydání, Praha : ASPI Publishing, 2005.
21. Krčmář, J. *Právo občanské III. Právo obligační*. Praha : Všehrd, 1936.
22. Krückmann, P., *Clausula rebus sic stantibus, Kriegsklausel, Streikklausel*. 116. AcP (Archiv für die zivilistische Praxis), 1918.
23. Kubeš, V. *Nemožnost plnění a právní norma*. Praha : Orbis, 1938
24. Lando, O., Beale, H. *Principles of European Contract Law. Parts I and II Combined and revise*. London : Kluwer Law International, 2000.
25. Lando, O., Beale, H. *Principles of European Contract Law. Parts III*. London : Kluwer Law International, 2003.
26. Pelikánová, I. *Komentář k obchodnímu zákoníku*. 3. díl. : Linde Praha, a. s., 1996, 959 s.
27. Plecítý, V., Vrabc, J., Salač, J. *Základy občanského práva*. 2. vydání, Plzeň : Aleš Čeněk, 2005
28. Plíva, S. *Obchodní závazkové vztahy*. Praha : ASPI, a. s., 2006, 336 s.
29. *Principles, Definitions and Model Rule of European Private Law - Draft Common Frame of Reference (DFCR)*, Sellier, 2008. 643 s.
30. Raban, P. *Návrh Evropského zákoníku smluvního práva*. In: *Pocta Stanislavu Plívovi k 75. narozeninám*. Praha : ASPI, Wolters Kluwer, 2008, 372 s.
31. Rouček, F., Sedláček, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*, díl IV., Praha : Právnické nakladatelství a knihkupectví V. Linhart, 1936.
32. Sedláček, J. *Doporučuje se ustanovení, že změna hospodářských poměrů působí na obsah smluvních povinností?*. Brno : Druhý sjezd právníku československých, 1925.
33. Schelle, K. a kol. *Civilní kodexy 1811-1950-1964*. Edice učebnic MU v Brně. Svazek 45. Brno : PRINTEX Brno, TISK-Sýkora, 1993, 602 s.
34. Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 11. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006, 1508 s.
35. Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. (eds.) *Sborník statí z diskusních fór nad občanským zákoníkem*.
36. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I. §1-459. Komentář*. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2008, 1236 s.
37. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník II. § 460-880. Komentář*. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2008, 1085 s.
38. Urfus, V. *Historické základy novodobého práva soukromého*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 1994.

39. v. Bare, Ch. *Úvod do akademického komunitárního (společenského) referenčního rámce* In.: Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva.
40. *Zásady mezinárodního obchodu UNIDROIT* (z francouzského originálu přeložila Markéta Larišová, Jana Tomaščinová, odborně revidovala Monika Pauknerová), Praha : CODEX Bohemia, 1997.

Elektronické prameny:

www.justice.cz – stránky Ministerstva spravedlnosti ČR.

<http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/uvodni-stranka.html> - stránky Ministerstva Spravedlnosti ČR věnované novému občanskému zákoníku.

www.vlada.cz – stránky Vlády ČR.

www.psp.cz – stránky Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v8n3/saliba83.html> - Saliba, A. T. *Rebus sic stantibus*. E LAW Murdoch University Electronic Journal of Law. 2001, Vol. 8, No 3. [cit. 2009-09-04].

Pokud není uvedeno jinak je judikatura citována:

www.nsoud.cz – rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR,

www.nssoud.cz – rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ČR,

www.judikatura.cz – nálezy Ústavního soudu ČR.

11. Summary

The Influence of a Change of Circumstances on the Duration of an Obligation

The intention of this thesis is to present an insight into the issues concerning the influence of changes in circumstances on the duration of an obligation. The fundamental principle dealing with this issue is *rebus sic stantibus*.

In cases of amendments of civil law, the Czech Republic – in accordance with the majority of European states – follows the rule of *pacta sunt servanda*, i.e. pacts must be respected. There are however situations in which this rule of *pacta sunt servanda* comes into conflict with the judicial process or may be the cause of injustice.

This thesis deals with the historic context of the entrenchment of *rebus sic stantibus* in present-day amendments and outlines the prospects concerning the Czech legal order *de lege ferenda*.

From the very formation of the Czechoslovak State, legal science dealt with the possibility of incorporating the issue of the influence of changes of circumstance into the law of treaties. Explicit entrenchment was not however achieved. Between the two World Wars, legal practice observed the rule of *rebus sic stantibus* in law of treaty cases. After the communist regime came to power in 1948, the above mentioned practice – common for legal science of the so-called “First Republic” period – was rejected. Civil law codex accepted later on, did not incorporate general legal acts concerning the influence of changes of circumstance and thus *rebus sic stantibus* principle was acceptable only in specifically named causes. Present-day Czech civil law continues with similar intent. This is based on the primary principle of *pacta sunt servanda* with bylaws recognizing the significant influence of changes of circumstance.

This thesis further focuses on the issue of acknowledging the influence of changes of circumstance on the duration of a treaty within the development of civil law. It deals with this issue both on an international level and within the EU. The Principles of European Contract Law (PECL); a draft on a Code of European Contract Law; and one of the latest acts in this area, a draft on a Common Frame of Reference (DCFR) all come under close observation in this work. Interpretations of the Vienna Convention on the Law of Treaties and of the principle of the intergovernmental organization

UNIDROIT are also afforded space in a section dedicated to international law. The results and observations concerning these attempts at legal unification are also subject to investigation in regard to the present re-codification of Civil Law in the Czech Republic.

It is evident that the new Czech Civil Code has been inspired not only by the principles of UNIDROIT, but also by the Principles of European Contract Law (PECL) because, as one of the first codices in the history of Czech Civil Law, it includes a general act concerning the influence of changes of circumstance on the duration of a treaty. We believe that this step, taken by the prospective civil codex, is indeed a step in the right direction. The explicit entrenchment of the *rebus sic stantibus* clause, following on from the present-day basic principle of *pacta sunt servanda*, increases assurance in legal affairs. The rules concerning eventual changes of treaty are thus clearly and irrefutably defined for the respective parties in anticipation. Such explicit articulation reflects contemporary trends within the field of contract law, and results in greater concord between the Czech legal codex and that of the EU.

12. Klíčová slova (*key words*):

1. změna poměrů (*change of circumstances*)
2. závazek (*obligation*)
3. soukromé právo (*private law*)